

Acerca de este libro

Esta es una copia digital de un libro que, durante generaciones, se ha conservado en las estanterías de una biblioteca, hasta que Google ha decidido escanearlo como parte de un proyecto que pretende que sea posible descubrir en línea libros de todo el mundo.

Ha sobrevivido tantos años como para que los derechos de autor hayan expirado y el libro pase a ser de dominio público. El que un libro sea de dominio público significa que nunca ha estado protegido por derechos de autor, o bien que el período legal de estos derechos ya ha expirado. Es posible que una misma obra sea de dominio público en unos países y, sin embargo, no lo sea en otros. Los libros de dominio público son nuestras puertas hacia el pasado, suponen un patrimonio histórico, cultural y de conocimientos que, a menudo, resulta difícil de descubrir.

Todas las anotaciones, marcas y otras señales en los márgenes que estén presentes en el volumen original aparecerán también en este archivo como testimonio del largo viaje que el libro ha recorrido desde el editor hasta la biblioteca y, finalmente, hasta usted.

Normas de uso

Google se enorgullece de poder colaborar con distintas bibliotecas para digitalizar los materiales de dominio público a fin de hacerlos accesibles a todo el mundo. Los libros de dominio público son patrimonio de todos, nosotros somos sus humildes guardianes. No obstante, se trata de un trabajo caro. Por este motivo, y para poder ofrecer este recurso, hemos tomado medidas para evitar que se produzca un abuso por parte de terceros con fines comerciales, y hemos incluido restricciones técnicas sobre las solicitudes automatizadas.

Asimismo, le pedimos que:

- + *Haga un uso exclusivamente no comercial de estos archivos* Hemos diseñado la Búsqueda de libros de Google para el uso de particulares; como tal, le pedimos que utilice estos archivos con fines personales, y no comerciales.
- + *No envíe solicitudes automatizadas* Por favor, no envíe solicitudes automatizadas de ningún tipo al sistema de Google. Si está llevando a cabo una investigación sobre traducción automática, reconocimiento óptico de caracteres u otros campos para los que resulte útil disfrutar de acceso a una gran cantidad de texto, por favor, envíenos un mensaje. Fomentamos el uso de materiales de dominio público con estos propósitos y seguro que podremos ayudarle.
- + *Conserve la atribución* La filigrana de Google que verá en todos los archivos es fundamental para informar a los usuarios sobre este proyecto y ayudarles a encontrar materiales adicionales en la Búsqueda de libros de Google. Por favor, no la elimine.
- + *Manténgase siempre dentro de la legalidad* Sea cual sea el uso que haga de estos materiales, recuerde que es responsable de asegurarse de que todo lo que hace es legal. No dé por sentado que, por el hecho de que una obra se considere de dominio público para los usuarios de los Estados Unidos, lo será también para los usuarios de otros países. La legislación sobre derechos de autor varía de un país a otro, y no podemos facilitar información sobre si está permitido un uso específico de algún libro. Por favor, no suponga que la aparición de un libro en nuestro programa significa que se puede utilizar de igual manera en todo el mundo. La responsabilidad ante la infracción de los derechos de autor puede ser muy grave.

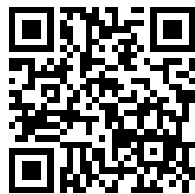
Acerca de la Búsqueda de libros de Google

El objetivo de Google consiste en organizar información procedente de todo el mundo y hacerla accesible y útil de forma universal. El programa de Búsqueda de libros de Google ayuda a los lectores a descubrir los libros de todo el mundo a la vez que ayuda a autores y editores a llegar a nuevas audiencias. Podrá realizar búsquedas en el texto completo de este libro en la web, en la página <http://books.google.com>

This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

<https://books.google.com>

HERMANNI CONRINGII
P R O P O L I T I C A

Sive Brevis Introductio in Civilem
Philosophiam.

Adjecta sunt Ejusdem ut & J. Hopperi
nonnulla de Varia & Vera Iurispru-
dentia.

HELMESTADII,
Typis & sumptibus HENNINGI MULLERI
Acad. Iuliz Typographi.

CIS IS C LXIII.

Cum privilegio perpetuo Vicariorum S.R.Imper.è.

SVMMA PRIVILEGIORVM.

Proximo interregno cautum est privilegiis Serenissimorum Potentissimorumque S.R.I. Vicariorum, ne quis unquam libros Hermanni Conringii cura scriptos vel editos, citra eius heretudumque consensum, intra limites Vicariatum imprimat, aut alibi impressos divendat: poena delinquentibus dicta, amissionis omnium ejusmodi librorum, & solutionis decem marcarum auri. Prout latius definitur ipsi Privilegiorum tabulis.

*SERENISSIMO AC EMINENTISSIMO
PRINCIPI ET DOMINO*

AUGUSTO

ADMINISTRATORI Primatus & Archiepiscopatus Magdeburgensis, DVCI Saxoniae Juliaci Cliviae & Montium, LANDGRAVIO Thuringiae, MARCHIONI Misniae ut & Superioris Inferiorisque Lusatae, COMITI Marcae Ravensburgi & Barbij, DOMINO Ravensteinij

FELICIA OMNIA PREGATUR

HERMANN. CONRINGIUS:

Consecrare ausus Eminentissimo
nomini Tuo, SERENISSIME
PRINCEPS, exiguum hunc libellum,
non equidem ignoro, posse me facile varias

); (a in

in aliorum criminationes incidere: qui vel
argumentum vel parvitatem libri non con-
venire fatis magnitudini Tuæ existimabunt.
Illis tamen ego rationibus, fateor, à senten-
tia dimoveri me passus haud sum: idque
potissimum, quod magni Principis auctori-
tate, qualis Tuæ est SERENISSIMÆ CEL-
SITUDINIS, opus sit ad id, ut impo-
sterum, saltim nonnulli, Civilem Philoso-
phiam veramque adeo regendæ reipubli-
cæ ferendarumque legum Prudentiam, cu-
jus naturam, & docendi pariter discendi-
que rationem, compendio tradere insti-
tuti mei fuit, solito rectius & sectentur &
excolant. Enimvero summe in publicum
utile fuerit, melior illa nobilissimæ Philo-
sophiæ cultura: ast hominum animos ad
illa & ignota fere & inusitata studia addu-
cere, non tam rationibus licet quam emi-
nente

nente quadam approbatione. Non dubi-
to autem illam non minus à SERENIS-
SIMA TUA CELSITUDINE mihi
polliceri, quàm illam fortunato fidere
jam consequutus sum à Germaniæ nostræ
sapientissimo Nestore, Principe & Domi-
no meo Optimo, cujus ut AUGUSTUM
nomen gerit CELSITUDO Tua ita vir-
tutes eximias felicissime æmulatur. Et
vero illa, quam superiore anno summa
cum delectatione observavi, utriusque Prin-
cipis animorum in dispari licet ætate con-
junctio, simul etiam stimulum addidit, e-
jusdem argumenti librum utrique offerre
audendi. Neque enim nunc dicam, au-
ctam haud parum istam fiduciam, singu-
lari isthac benevolentia, qua in conventu
illo longe illustrissimo SERENISSIMA
CELSITUDO Tua me quamis aliàs igno-

):(3

sum

tum est prosequuta. Cæterum si non fallace conjectura futurum arbitror, ut tua gratia digneris SERENIS. PRINCEPS hoc quicquid est libelli, equidem me felicem prædicavero. Deum vero obsecro ut novus hic annus SERENITATI TUÆ novum addat pristinæ felicitatis incrementum. Helmestadij in Acad. Julia Nonis Januarij MDCCCLXXIII.

BENE-

BENEVOLO LECTORI

S. P.

F Didimus nuper librum, titulo quidē
De civili prudentia, quo tamen
duntaxat Philosophia illius verā na-
turā in mediū proponere, erroribus
qui circa eam plurimi etiā ab iis qui docti audi-
unt committuntur, eliminatis, fuit propositum.
Ejusdē argumenti sunt qua nunc damus PRO-
POLITICA. Quin imō hac ipsa libri prioris
prima quasi sunt rudimenta. Eoq; si conscriptio-
nis tempus attendas, atate hac etiā antecedunt;
jam scilicet anno post quadragesimum secu-
li hujus nono in gratiam selectorum aliquot ju-
venum confecta; si conscriptionem ipsam, sta-
men merito hac dixeris, cui altero illo libro addi-
tum sit subtegmen, & quidem ita, ut in utroq;
sapissime eadem etiam verba liceat reperire,
Propolitica tamen hac alterius voluminis sint
quasi compendium. Enimvero ea est ratio
Politicae Philosophiae, ut in ore quidem tantum
non omnium sit, non duntaxat desiderium ejus-
sed etiam professio; si dicere tamen fas quod res
est.

est, paucissimis hactenus contigit vel rudem
ejus imaginem animo comprehendere. Quis
scilicet paulo emunctior, non existimat sese
aptum reipublica regenda? Et vero regunt
illam adeoque agunt Politicos pragmaticos com-
plurimi, qui nihil tale didicerunt ullo magistro
præeunte: nemo non censuram temere insti-
tuit eorum qua geruntur in civitate: eoque nemo
non facile arrogat sibi civilem sapientiam.
Attamen quod in proverbio est, thyrsigeri
multi pauci Bacchi, quodque de Medicis pro-
nunciavit Hippocrates, οἱ ἰσχυροὶ Φύσιν μὲν πολλοὶ
ἔργῳ δὲ πάλιν ὀλίγοι, aut de Philosophis Plato:
multi somniant pauci philosophantur:
id de Politicis profecto jure maximo potest dici,
reapse illos tanto in profitentium numero per-
esse paucos. Tam diu enim ingenio nati sunt
quidem nonnulli, ut quamvis solis natura fue-
rint dotibus instructi, sic satis feliciter ta-
men reipublica clarum regant: imo dubiam
faciant palmam multis qui regenda civitatis
prudentiam molestâ operâ didicerunt; eoque du-
bites, utrum natura an ars in civilibus expedi-
endis

endis negotiis praevalcant. Verum oppido pa-
rus horum numerus est: ac proinde qua reli-
qua est indoctorum turba frustra paucorum
istorum exemplo suam velat ruditatem. Alij
si usu quid agere didicerint quod ex re est
alicujus civitatis, sese aptissimos credunt qui-
bus summa rerum concedatur. Alii Politicos
sese venditant, siue quod urbaniores nonnihil
sint, & moribus ad vulgi auram captandam
quasi tornatis; siue quod fas nefas juxta asti-
mantes praesentis commodi specie omnia meti-
antur; siue quod legum civilium notitiam ali-
quam sibi comparaverit. Nonnulli & elemen-
ta quadam Politica ubi mandaverint memo-
ria, nihil ad sapientiam civilem parandam ul-
tra requiri arbitrantur. Quirimo nullos non
horum videas haberi quoque Civiles peritos Pru-
dentia, eoque summum conscendere in republi-
ca fastigium. Id quod tamen cum maximo
fieri detrimento publico, usu ipso profecto ex-
perimur. Quantumvis enim recepti pene
moris sit, illorum hominum imprudentiam &
insanos errores, vel non advertere praeter imperi-
tia & multitudinem eorum qui in eodem insci-

): () : (

tia

77
ria luto harent, vel fati rempublicam urgentis
necessitatibus defendere (ut Medicorum scilicet
errores terra, ita Politicorum fato tegente)
certum tamen est, quod infinita mala rebuspu-
blicis à sola regnandi imperitia creari passim
terrarum soleant. Qui inscitia fructus conspi-
cui maxime fiunt, si quando respublica in di-
scrimen aliquod ingens incidit, & undique
imminet periculum: neque enim bis peccare
tum licet, & nisi in promptu sit rectum con-
siliium, saepe adsunt extrema. Perinde nimi-
rum atque in tranquillo facile est clarum na-
vis regere, & commissus error facile corrigi-
tur, certe vacat periculo: ita rebus secundis
etiam inepti & stolidi non statim rempublicam
perdunt, in adversis autem nihil illorum regimi-
ne est perniciosius. Quandoquidem autem vera
exquisitaque Civilis prudentia ea est utilitas, imo
illa necessitas, & tamen in ipso illam profiten-
tiam vulgo passim summa ejus penuria;
bonum factum utique praestatur, etiam si ad pa-
randam illam Prudentiam proba duntaxat fiat
manu ductio. Ac mihi quidem hoc agere ut-
roque libro propositum fuit: dum persuasum
scilicet

scilicet mihi est, ex re esse: cū vita humana omnis,
tum civilis societatis, nihil negligere, quod ad
Prudentiam illam, cum integritati sua restitu-
endam, tum inculcandam promovendamque
possit facere. Hinc sane duxi opera me fa-
cturum pretium, si etiam idem bis doceam, quin
imo si saepius repetam unum idemq;: modò tamen
docendi aliquod discrimen observetur, quemad-
modum non una etiam est discendum conditio.
Et vero aliis subtilius omne & prolixius pla-
ne est inutile; quoniam aut captum superat
aut negotiis diversis excluditur: quibus proin-
de nihil, nisi quod est rudius & contractum in
pauca, cum fructu proposueris. Qui adspi-
rant tamen ad plenam exactamque sapientiam,
iis compendia quaeq; sunt pene studiorum dispen-
dia, & nihil aequè prodest atq; quod omnibus
est absolutum numeris. Id, quod maximi doc-
cendi artifices, eosq; inter princeps Aristoteles,
observantes, de omni pene argumento, duo li-
brorum genera confecerunt, duplicemq; docendi
methodum, pro discipulorum discrimine secuti
sunt. Quorum ego institutum hìc fere expres-
si, compendium nunc exhibens ejus quod aliàs
) () (2 plene

plene abs me jam est traditum. Ut scilicet liber de Civili Prudentia & hac Propolitica inserviant quidem omnibus Scientiam illam æmulantibus: illud tamen opus accuratioris doctrina sectatoribus magis sit commodum, hoc reliquis.

Subjunxi porro Propoliticis, partem ejus mea Epistola qua non ita pridem nova editioni Hopperiani Voluminis præmissa: quæ vera & genuina Prudentia Juris forma & natura, remotâ errorum crassa nube, claram in lucem protracta est. Feci autem idipsum duplici potissimum causa inductus. Prior est, quod ipsismet illis in Propoliticis capite secundo de eodem hoc argumento jam differuissem; cum vero nonnihil à vulgo receptis passim decantatisq; sententiis illa abhorrentia videri queant, magis magisque veritatem illustrare & patefacere, visum est ex bono futurum mea illius doctrina. Liberanda scilicet mihi fuit vera Civilis Prudentia, ab illa perquam noxia vulgi opinione; qua persuasum est, Juris inter & Civitatis gubernanda peritiam nullum discrimen interce-

tercedere, eoq; ad reipublica curationem sufficere Peritiam Juris. Id autem fieri non potuit, nisi simul ostensis variis Peritia ejus differentiis, quantumvis haecenus illa non ita observata aut prodita fuissent. Ratio Altera est, quandoquidem gravissime peccatur vulgo, dum non attenduntur illa Peritia Juris discrimina. Eosane fit, ut non tantum Schola, in docenda discendaque doctrina illa longe utilissima pariter & praeclarissima, verum & Respublica, maximo afficiantur damno; praesertim quia Legislatoria prudentia ferè passim ex Schola pariter & Republica hinc exulat ignoraturq;, in ejus gloriam longe aliis Peritia Juris speciebus, utilibus quidem illis longe tamen infra Nomotheticam merito subsistentibus, per summam inscitiam vulgo cooptatis. Intolerandus sanè est multorum in fœda illa inscitia fastus; dum non tantum soli Legislatoria Prudentia convenientibus praconis suas ineptias jactitare, sed etiam omni alij meliori doctrina contumeliose insultare audent. Quales charta non adeo pridem mihi oblata sunt: quarum auctor cum nihil sapiat ultra maxime plebeiam

Juris notitiam, non erubuit tamen affirmare: suam illam peritiam solam Regiam esse & Regum, cæteras autem tantum instrumentales & administras; illam certam esse finitam & perfectam, has vero vagas fluxas incertas & imperfectas. Quæ omnia quædamin sana sint, nisi fallor, liquidum est à me factum, cum in ipsis Propoliticis tum in subjuncta illis Epistolâ.

Quandoquidem porrò Latinarum jam legum veram exactamq; scientiam in Politica earum interpretatione versari demonstravi, illa vero quemadmodum sit instituenda, nonnihil clarius docui in ea parte Dissertationis meæ ad L. i. Codic. Theodosiani de studiis Liberalibus V. R. & C. qua hujus ipsius interpretationis specimen exhibui: propter maximam argumenti affinitatem, illud quod huc pertinet itidem subjungere volui.

Non alia de causa addidi postremò ejusdem notæ nonnulla Hopperiani operis longè præclarissima Excerpta. Aliquot scilicet annis demum, post illa Propolitica mea conscripta, imò
Et post

Et post editam in lucem tertium caput libri de
Civili Prudentia, oblatum fuit Hopperia-
num hactenus mihi ignotum volumen illud, de
Verâ Jurisprudencia inscriptum; estq; nonni-
hil aliter quam ab Hoppero factum, à me de
variis Jurisperitia differentiis dissertatum:
quandoquidem tamen, quod summam rei at-
tinet, planè consentimus, quadam ab Hoppero
etiam luculentius sunt tradita, tanti viri doctri-
na meam roborare, ex usu fore censui. Non de-
sunt scilicet, qui rationibus adductis nihil move-
antur, sive quod vim earum assequi neque-
ant, sive quod præfractè nolint dediscere qua
male didicerunt; hi proinde auctoritate qua-
dam magistrorum nonnihil sunt mitigandi at-
que ad veritatem admittendam componen-
di. Debet autem merito magna esse Hoppe-
ri existimatio: utpote qui Et in Academia
Lovaniensi summo applausu docuerit, Et in Ju-
diciis pariter Et in Senatu maximarum rerum
sederit arbiter, amplissimis perfunctus in Belgio
pariter Et Hispania honoribus. Spero sane,
illa Hopperi auctoritate saltim nonnullos,
durio-

*duriores cateroquin & indociles, in meliorem
sententiam flexum iri.*

*Deum obsecro, ut quemadmodum unius
boni publici caussa hac omnia ita edidi, sic ver-
gant etiam in reipublica commoda. Abunde e-
quidem fecisse me pretium opera arbitrabor,
Benevole Lector, si meus hic labor tibi approba-
bitur, mihiq, tu favere perrexeris.*

HER-

I.
HERMANNI CONRINGII
PROPOLITICORVM
LIBER VNVS.

CAPVT. I.

Politicam prudentiam non consistere, in morum elegantia aut peritia omnibus blandiendi; ut nec in quouis reipublica curatione; non item in religionis & honesti neglecto cultu.

ivilis prudentia, quæ & qualis sit, unde quibusve modis & possit & debeat comparari, quo ordine doceri ac disci oporteat, quodnam denique in docenda illa pretium operæ fecerint omnes ævi scriptores, interque eos qui maxime præstent cæteris, qui secundum vel tertium locum commeruerint, aliquanto accuratius, non nisi compendio tamen, tradituris, ante omnia vocis ipsius recta significatio & verus usus eruendus.

Etenim idem quid illâ notari atque voce Politices; certum quidem est. Cæterum & hoc nomen ambigui est usus. Cum enim Politicus sit is, qui Politicâ est imbutus, si vulgus audias, Politicus est, quisquis morum aliqua urbanitate & cultu valet præ reliquis, in quo plus nonnihil est salis quam in aliquo de vulgo, qui que adeo in communi vita elegantius sese gerit, qua sermone, qua incessu, qua gestu. Ut proinde Politica fuerit peritia cultioris illius vitæ, morumque omnium elegantia.

Λ

Ve-

*duriores cateroquin & indociles, in meliorem
sententiam flexum iri.*

*Deum obsecro, ut quemadmodum unius
boni publici causa hac omnia ita edidi, sic ver-
gant etiam in reipublica commoda. Abunde e-
quidem fecisse me pretium opera arbitrabor,
Benevole Lector, si meus hic labor tibi approba-
bitur, mihiq; tu favere perrexeris.*

HER-

I.
HERMANNI CONRINGII
PROPOLITICORVM
LIBER VNVS.

CAPVT. I.

Politica[m] prudentiam non consistere, in morum elegantia aut peritia omnibus blandiendi; ne nec in quouis reipublica curatione; non item in religionis & honesti neglecto cultu.

vilis prudentia, quæ & qualis sit, unde quibusve modis & possit & debeat comparari, quo ordine doceri ac disci oporteat, quodnam denique in docenda illa pretium operæ fecerint omnes ævi scriptores, interque eos qui maxime præsent cæteris, qui secundum vel tertium locum commeruerint, aliquanto accuratius, non nisi compendio tamen, tradituris, ante omnia vocis ipsius recta significatio & verus usus eruendus.

Etenim idem quid illâ notari atque voce Politices, certum quidem est. Cæterum & hoc nomen ambigui est usus. Cum enim Politicus sit is, qui Politicâ est imbutus, si vulgus audias, Politicus est, quisquis morum aliqua urbanitate & cultu valet præ reliquis, in quo plus nonnihil est salis quam in aliquo de vulgo, quique adeo in communi vita elegantius sese gerit, qua sermone, qua incessu, qua gestu. Ut proinde Politicâ fuerit peritia cultioris illius vitæ, morumque omnium elegantia.

A

Ve-

PROPOLITICORVM

Verumenimvero est quidem & illa peritiâ Prudentiâ ac virtutis cuiusdam digna nomine, nec qui eam non tenet vere & simpliciter prudens est. Ad civilem quoque congressum & societatem non utilis tantum sed & necessaria est elegantia istæ: utpote cum morosum difficilem & agrestem hominem ad res gerendas minus aptum esse, omnibus sit compertum. Adeoque non potest neque debet in Politico desiderari hoc quicquid est tum virtutis tum prudentiæ. Multum tamen abest, ut illa mereatur Politicæ prudentiæ laudem & cognomen; aut utiis qui hac valet eo ipso verè sit Politicus. In confesso nimirum est: Politici officium maxime occurrere in regenda quavis republ., eaque vel instituenda vel corrigenda vel conservanda: quod profectò peritiâ istac elegantioris vitæ minime effeceris. Imò ut sis agrestior & incultior, fieri tamen potest, ut licet non ex omni magna tamen ex parte pro sis plurimum. Quemadmodum C. Marius Rom. reip. plus commodi profectò tulit quàm ex nobilitate elegantes plurimi; etsi quod exprobrabant ipsi vulgo, *foraidum illum esse & incultis moribus, & parum seite convivium exornare*, negare haud potuerit, in excusationem adferens, *munditiem mulieribus viris laborem convenire*; quod refert Sallustius in belli Jugurthini historia.

Et vero omnis illa civilitas morumque cultura tantum eò spectat, quo nemini sis eorum quibuscum versaris molestus, sed potius jucundus, ceu rectè observatum Aristoteli. Id ipsum autem à reip. vitæque humanæ negotiis potissimis multum est diversum: eòque quicquid illius est *ἠμιλιανῆ*, longè infra naturam reliquarum est virtutum, ac proinde haud male vulgò semivirtutis titulo solet nuncupari. Politi itaque sunt quidem

dem elegantes illi, & civiles, & urbani, utque Græci loquuntur *αἰόλοι*; verè Politici autem nequaquam sunt nec audiri debent.

Hinc verò etiam manifestum est, non mereri Politici cognomentum eos, qui blandiri tantum norunt omnibus aut assentari, quod tamen itidem vulgo solet videri. Multo certè minus laudem illam hi promerentur utpote cum ne boni quidem viri sit istud agere; quamvis (ut ille in Comœdia inquit) *hic quæstus in vita multo sit aberrimus*. Etenim *Si vel honestum ipse fueris vel damnosum etiam obsequi, id minime facies vir bonus; sed gravare se gerere, potiusque esse molestus voles. Si item obsequium facienti, aus dedecus atque id non paruum, aus damnum, adversario autem dolorem paruum allatura sis, non admittes sed agrè feres ac repudiabis: ceu itidem rectè docet Aristoteles. 4. Ethic. 12.*

Sunt qui Politicos appellent omnes promiscuè; quotquot in reip. sunt negotiis occupati: quasi Politica sit quævis in civilibus negotiis versandi dexteritas. Constat autem multos horum per esse imprudentes & rudes, & tamen verè Politicum prudentiâ quadam exactâ instructum esse, in confesso est. Ad hoc varia admodum cum sint reip. munia, fit sæpenumero, ut qui una in re præstat, in aliis parum possit: creditur tamen Politicum hominem reipubl. regendæ omni esse ex parte idoneum. Est igitur & isthæc significatio multum à verò Politici nominis usu aliena.

Jam porrò apud quamplures inolevit, ut Politici deum audiant, qui omnia utilitate & commodo metientes, ita gerunt sese in vita & republ. ut modò sibi aut civitati sit bene, Dei & honesti nullam censeant habendam rationem. Nata autem hæc infamis significatio primùm

est in Gallia superiore seculo, circa annum 1568, per Henoticam factionem, illo tempore sub religionis specie in omnes publicæ quietis amantes summè contumeliosam: quod notatum est Iacobo Augusto Thua- no *lib. 44. hispaniarum.*

Non multum aliâ verò in significatione hodie Politici vocantur, omnes versuti & callidi, inque omnem partem mobiles, & tanquam polypi mutantem colorem, dummodo sibi caveant. Qualem *πρότερον* Homerus Vlyssesum suum descripsit, & Aristophanes in *Ranis* traduxit (per calumniam tamen) Theramenem illum, qui cum in numero esset quadringentorum tyrannorum verso animo applicavit se mox Populi partibus.

Cæterum etsi jam tum olim apud Græcos nonnulli prudentiæ titulum indiderint impiæ ejusmodi versutiæ: non dubitante Thrasymacho *l. 2. de Rep. apud Platonem* virtutem & honestatem generosam stultitiam nuncupare. Neque nostro seculo commendandæ illi defuerit magister, cymbalum vulgo Politicorum existimatus, Machiavellus. Plurimum tamen abest, ut vera aliqua prudentia citra honestatis comitatum inveniatur, aut ut civitas prudenter possit administrari neglectâ justitiâ & in Deum religione. Certe quotquot extant civilis prudentiæ meliores magistri, plane diversum statuunt, idque longo rerum usu edocti. Imo ipsemet Machiavellus coactus est fateri, saltem simulata pietate & virtute opus esse quàm maximè. Quo ipso propriam ille sententiam damnat: quippe cum simulari istæc non possunt, ita ut non facile pelluceat fucus ap. cautiores, qui si itidem sunt impii, ex Machiavelli utique disciplinâ nequeunt coerceri, & regi, cum deberent maximè. Religio sane Plu-
tar-

archos ipsi est *κοινὸν ἀγαθόν* novarius & *κοινὸν ἀγαθόν* *κοινὸν ἀγαθόν*,
 coagulum omnis societatis & fundamentum legislationis. Pior-
 tate sublata (inquit Cic. l. 1. de nat. Deorum) *fides oriam*
 & *societas humani generis* & una excellentissima virtus iustitia
 tollitur. Id quod cum alibi demonstratum à nobis pro-
 lixius sit, non est cur hic verbum addamus.

Per summam vero injuriam Politicorum nomen il-
 lis impietatis patronis tribuitur καὶ ἰξοχήν quandam :
 tanquam ejus notæ sint veri Politici, & Politica impiæ
 cujusdam & injustæ veslutie sit magistra. Certè omni retro-
 ævo is vocum illarum usus nunquam fuit auditus, &
 planè diversa docuerunt omnes sapientes Politici. Sanè
 cum aliæ resp. sint rectæ ac justæ, aliæ non item : hæ qui-
 dem per solas bonas artes servari aut institui non pos-
 sunt : illas quoque vix est ut integras tuearis nisi inter-
 dum dolo aliquo commisso : (est autem & καλὴ ἡ ἐναγὴν
 παύρηια τις honesta & laudabilis calliditas quadams, dicente
 S. Basilio) frustra profectò fueris, nisi omnium fraudum
 humanarum sis gnarus. Eoque omnia istæ saltem tenere,
 est quidem Politici. At profectò rectæ respUBLICÆ, i-
 mo & depravatæ magna ex parte, bonis artibus conser-
 vantur. Et malarum rerump. artes, fraudes item doloque
 quibus bonæ quoque civitates corrumpuntur & intereunt,
 etsi intelligat, non probat tamen Politicus; tantùm abest
 ut palmarium prudentiæ in illis colloquet, aut eas quam
 maximè sectetur. Etsi porro respUBLICÆ illæ minus rectæ
 exigant Politicum rectorem non omnino bonum : non
 propterea tamen simpliciter omnis respUBLICÆ ejusliber
 curator, necessum est ut non sit vir bonus. Vitium certe
 navius per injuriam simpliciter omnibus attribuitur.

Inique igitur illud ab omni ævo laudatum Poli-
 ticū

teici cognomentum in sensum improbum deflexit. Plane quemadmodum in Gallia, mere ex odio, improba significatione detorta est vox illa, in viros optimos & religionis honestique non minus quam pacis publicæ studiosos.

CAPVT II.

De Iuris & Civilis Prudentiæ affinitate & discrimine.

Antiquior quidem priore, tamen non nisi proximis seculis ortus est mos alius, solis qui appellantur Ictis Politices scientiam attribuendi: quasi illi soli verè sint Politici, & Iuris peritia sit illa omnibus commenda Civillis prudentia. Hinc sanè factum est aliquamdiu, cum alibi passim, tum per Germaniam maximè, ut vel solis Ictis, vel iis potissimum, reipubl. cura fuerit commissa: tanquam alius nemo huic negotio sit aptior, & is qui in foro valet in senatu quoque ac consilio reliquis præstet omnibus.

Is mos quando & qua coeperit occasione, mox apparebit. Vt autem initio constet, num istæc persuasio sit veritati consentanea nec ne, necessum est, ante omnia definiamus Iurisconsultum & Iuris peritiam; quoniam & illa vocabula à variis variè accipiuntur.

I. Primùm itaque vulgo à quamplurimis usque seculis Iuris peritia dicta fuit quælibet cognitio juris illius, quod uni alicui est civitati proprium. Ita Romanis periti & consulti juris audierunt qui civile Romanum jus calluere; Iudæis νομοδιδάσκαλοι, γραμματεῖς & νομικοὶ fuerunt olim, qui duntaxat circa leges Hebræorum occupa-

ban-

vantur. Sed & ejusmodi Jurisperitos, qualibet civitas proprios aliquos habet semper. Etsi peritia istæc minus operosa fit & difficilis, ubicunque leges sunt planæ & paucæ; alibi illa in immensum sæpe adolescat, per *repugnantium sibi legum dissidia*, ut scite loquitur Ammianus Marcellinus.

Porro cum Jus civile cujuslibet civitatis aliud publicum aliud privatum sit, Romæ quidem olim Icti dicti, non tam qui illius quam qui hujus sibi peritiam comparaverant. Hinc Antonius ap. Ciceronem l. 1. de Orat: *Si quaeretur, inquit, quisnam Ictus vere nominaretur: eum dicerem, qui legum & consuetudinis ejus, qua privati in civitate utuntur, & ad respondendum & ad agendum & ad cavendum peritus esset.* Finem quoque Juris civilis ponit ibidem ipsemet Crassus, ex Scævola Icti mente: *legitima atque usitata in rebus causisque civium aequalitatis conservatio- nem.* Antonius vero eodem loci non dubitat affirmare Ictum ipsum per se nihil esse, nisi legulejum quendam cautum & acutum, præconem actionum, cantorem formularum, aucupem syllabarum. Cicero ipsemet l. 1. de Legibus dicit: *qui cum jus civile populo interpretari & respondere sumi soliti summos viros, magna professo in parvis esse versatos: ideoque Q. Fratri ad Juris civilis scriptionem se adhortanti respondet: Quo me vocas? aut quid hortaris? ut libellos conficiam de stillicidiorum ac de parietum jure? aut ut stipulationum & judiciorum formulas componam?* Nec vero Ciceronis tantum ævo intra hos limites continuit se Romæ juris civilis professio, sed multis etiam seculis sequentibus. Quamvis enim non defuerint in Ictorum ordine etiam tum majore animo viri, circa jus ipsum publicum occupati; attamen nunquam non plerique illius ordinis ad solum jus privatum ope-

ram

11.

ram appuletunt, & nihilominus Icti titulum sunt com-
meriti. Id quod à nostri quoque temporis moribus a-
lienum non esse, nemini est ignotum. Qua in re prævit
quasi ipsemet Tribonianus, cum in Iuris Romani Institu-
tionibus vix semel facta publici juris mentione: tum Pan-
dectis & Codici paucis insertis quæ juris sunt publici;
quæ ad privatum jus pertinent in grande volumen excres-
centibus.

III. Quoniam porro jamdudum inolevit, ut *κατ' ἐξοχήν*
Ius civile nuncupetur, non id quod in quaque civitate
obtinet, sed Romanum, & quidem illud quod Tribonia-
ni curâ Iustinianus Cæsar quondam digessit, cujus mul-
ta pars in ijs, quæ jam florent, rebus pul. locum non in-
venit: Hinc passim usu venit hodieque, ut periti Iuris ci-
vilis habeantur, & usurpentur, non tam qui jura ac leges
suarum civitatum, quàm qui jus illud Romanum percal-
lent. Quæ peritia tamen, quantum ab illâ alterâ usitatâ
Iuris scientiâ differat, in aperto est.

IV. Potest præterea esse Iuris verè civilis, sive publici si-
ve privati, peritia quædam, sine concomitante aptitudi-
ne cavendi, aut ad factum propositum leges applicandi.
Certe quamvis *prius* qui potest vere item *posterius* valeat
agere; tamen reapse aliud esse, peritum esse Iuris forensis,
aliud, idoneum respondere de factis & negotiis hominum
secundum jura, vel ex eo patet: quod is qui applicat jus ad
factum, legibus utatur tanquam principijs, & pronuntiet
non tam quid Iuris, quàm quid Iuri sit consentaneum. Sec^o
quàm facit is, qui Iuris peritiâ tantum est in structus. igno-
rans modum applicandi leges ad factum. Eo sane discrimi-
ne differt uterque hic Iuris peritus, quemadmodum Philo-
sophus ab Oratore distinguitur in opere Problematum,
Ari-

Aristoteli vulgo, perperam tamen, adscribitur, *sect. 18. Probl. 5.* Vt nempe alter quid iustitia, alter quis iustus sit attendat. Observare quoque est, haud paucos ita quidem esse peritos juris, ut quid sit lege constitutum norint optimè, non tamen ut iidem & cavere aut causas agere sint idonei. Vt proinde manifestum sit, quantum utraque hæc jurisperitiæ inter se diffideat.

Jus porro cujuslibet civitatis, vel nude tantum sci- v. tur, ignorata omni juris illius cum utilitate tum ratione: vel ita accurate intelligitur, ut non tantum pernoscas legis latæ mentem, sed quoque simul, quam illa sit vel naturali juri atque æquitati consentanea nec ne, vel reip. usibus commoda aut adversa. Quamvis autem prior cognitio multum alterâ sit rudior, tamen & illa vulgo Iurisprudencia appellatur: imo posterior à quam multis creditur Iurisperitiæ limites excedere. In quam sententiam ivit sanè & Tribonianus. Quo autore hæc Iuliani: *non omnium quæ à majoribus constituta sunt ratio reddi potest; & illa Neratij: ideo rationes eorum quæ constituuntur inquiri non oportet, alioqui multas ex his quæ certa sunt subvertentur; in leges translata sunt. ff. de legibus.* Certum tamen nec minus in aperto est: si commoda & incommoda, rationesque legum sive Privatarum sive Publicarum, unâ cum earum sensu intelligantur, longe eam notitiam Iurisperitiæ & Prudentiæ titulo esse digniorem, quam est illa rudior, & huic istam multum antefereudam.

Si postremò vim vocum spectemus, juris & peritiæ & prudentiæ, eoque ars boni & æqui, divinarum item humanarumque rerum scientia, dicenda maxime est, non tam legum unius atque alterius civitatis scientia, quam

in uniuersum illa, qua tenemus, quæ leges reipublicæ cuiusque speciei cōueniant, cum publice tum privatim, quemadmodum illæ ferendæ, aliæ uero abrogandæ. Quæ cognitio ab omnibus illis, quæ hæcenus enumerauimus, Jurisperitiæ speciebus, immane quantum differt. Nec uerò quæ talis est, meretur duntaxat titulum peritiæ juris, sed & præ aliis meretur, utpote quæ sola momentum nominis expleat. Passim etiam hoc nomine uenit, & ita quidem, ut quæ huic uni debetur gloria illis ante dictis speciebus per errorem à quàm multis tribuatur.

Cum autè adeo multiplex & varia doctrina uno eodemque Juris prudentiæ aut peritiæ nomine significetur, non potest in uniuersum pronuciari, quantū illa cum uera civili Prudentia habeat nec ne affinitatis. Omnes quippe illæ peritiæ Juris duntaxat nomine idem quid, reapse autem plurimum sunt diuersæ. Eapropter uti appareat, quo merito Jurisperitiæ à quàm multis Politica ipsa, & Jurisperiti Politici censeantur, distinctim agendum, & per singulas quasque species est eundum.

1. Primo igitur, cum uerus Politicus sit aptus omnibus omnino rebus p. administrandis, teneatque in uniuersum omnium earum naturam, & siue conseruandi siue mutandi siue instituendi rationem; Nemo autem eorum qui iura calleat unius cuiusdam ciuitatis, ut ut exactissimè illa calleat, eo ipso, plus quam uni illi ciuitati regendæ fiat idoneus: illam uerè Politicam prudentiam à qualibet prudentia juris ejus, quod in una alteraque ciuitate obtinet, plurimum diuersam esse, manifestum est. Fieri porro non potest, ut omnia, quorum in rep. usus est; legibus sint definita; imo identidem præter & contra leges multa committuntur, eoque in singulis etiam rebus plu-

plurima in deliberationem veniunt, & longè maxima agenda sunt, & accuratâ quidem prudentiâ, à Politico, quæ ex legibus peti nequeunt. Quamvis igitur nihil te fugiat legum tuæ civitatis, & omne ejus publicum privatumque jus teneas, non tamen hoc unico sufficis ad omnia consilia & negotia vel unius tuæ civitatis: sed alia quædam prudentia tibi in auxilium fuerit advocanda. Ea autem ipsa est quam Politicam nuncupamus. Et verò plane hoc in causa est, ut multi legum ignari antecelant nonnunquam in consilio dando, etiam iis qui legum omnium sunt peritissimi.

Quod si vero Peritia cum Publicitum Privati juris illius, quod in civitatibus singulis obtinet, adeo multum à Civili prudentia differt, manifestum utique secundò est, adhuc remotius ab illo abesse Juris forensis cognitionem. Enimvero quæ ad publicum jus pertinent majori longè in rep. sunt autoritate, quàm quæ privatim in foris solent decidi. Imo hæc statum ipsum reip. levicule tantum attingunt. Negari quidem haud potest, Privatum quoque illud jus Prudentiæ quid civilis continere, ceu alias demonstrabitur: Cæterum integræ Prudentiæ civilis non nisi partem attingit; & præterea non qui gnarus est juris privati unius aut alterius civitatis, eo ipso peritus est simpliciter omnis privati juris; ita ut illud, prout postulat salus publica, in singulis rebus p. queat instituere.

Tertio, illa peritia Juris, quæ destituitur notitiâ rationis & æquitatis utilitatisque legum, tantùm abest à Civili prudentia, ut ne ullius quidem Prudentiæ titulum jure videatur mereri. Verè enim prudens ille est, qui novit id quod homini in vita utile est atque inutile: simili-

ter Prudentia peritia quædam est eorum quæ homini ob-
sunt & conducunt. At vero is qui novit tantum, quid
lege sit constitutum, eo ipso haud intelligit quid expedi-
at nec ne, adeoque eo ipso non est prudens, nec peritia il-
la est prudentiæ quædam species. Ne Artis quidem aut
Scientiæ nomen potest ista peritia tueri; utpote cum &
vera Ars rectâ ratione omnia efficiat, & Scientia nulla
sit, sine certa ejus quod scitur approbatione, eâque potis-
simum ex causis rerum deductâ. Certè de hac Jurispe-
ritia verum est, id quod Iacobus Zabarella lib. de Nat. sci-
entiæ constitut. c. 33. & Angelus Thius in Præcognitis
Logices, alique sunt professi: eam esse *simplicem quan-*
dam peritiam, quæ proprie quidem *nec Scientia, nec Pruden-*
tia, nec Ars appellari mereatur. Quemadmodum videlicet
Plato in Gorgia differit, de nonnullis, ut ipse loquitur,
adulatoriis disciplinis. Uidetur autem peritia istæ optimo
jure Historica dici: non quòd ex historiis vulgò ita ap-
pellatis petenda sit; aut quasi ejus qui vulgo Historicus
audit, non autem Jurisperiti, in officio sit illam tradere.
Sed quoniam, id scire quid lege latum sit, perinde se
habeat, atque scire quid dictum gestum factum aliàs sit;
quæ utiq; est historica cognitio. Quoniam item docere,
quænam leges sint constitutæ aut abrogatæ, simile sit qua-
si quis historiam narret. Nec verò ad peritiam illam juris
consequendam, aliis est opus adminiculis, quàm quæ re-
quiruntur ad intelligentiam alicujus Historiæ. Præter
communia nimirum interpretandi præcepta, satis est si
teneas vocabulorum usum, & locorum temporumque
habeas rationem. Et si enim *scire leges non est verba earum*
senere, sed vim ac potestatem, ut rectè inquit ICtus Celsus:
hanc tamen vim ac potestatem percipere in facili est,
pau-

paucis duntaxat illis adminiculis suffulto. Quemadmodum igitur antiquis Grammaticis illa Grammaticæ species, quæ circa interpretationem Oratorum ac Poëtarum occupabatur, *Historica* dicebatur: ita hanc Jurisperitiæ speciem haud incommode Historicam appellaveris.

Quàm maximè porro conspicua est (quod quarto loco notandum venit) *Historicæ* illius cognitionis natura, in juris Romani peritiâ istâ, quæ itidem omni caret notitia ejus quod naturâ justum est aut utile. Quoniam videlicet illius juris permulta in foro hodie usû non habent; hinc omnia illa perinde à nobis sciuntur, atque solent intelligi antiquæ quælibet historię. Certe quid Athenis, quid Spartz, quid alibi fuerit constitutum, quidque adeo olim in rep. & judiciis obtinuerit, illud scire Historicum esse fatentur omnes. Nihil autem refert, siue Atticam legem siue Romanam noscas, si utraque usum amiserit. Et vero hac ipsâ Romani juris peritiâ gaudere haud perinde quos videas, quam qui Antiquitatum Linguarumque studium sectantur: quales sunt Philologi. Certe hi maxime hoc in loco aliis præstant: ceu de Alciato, Budæo, Cujacio, fratribus Pithoeis, & Fabris, aliisque viris clarissimis, est notissimum. Nec abs ratione est *Grammaticorum & Humanistarum* nomen, quod in maximos hujus ordinis jurisperitos per conuitium à Pragmaticis nonnullis solet torqueri: ut ipsemet Hotomannus agnoscit *Anti-Triboniani sui c. 15. Qui etiam c. 7. Franciscum Duarenum & Antonium Govianum de jure accrescendi Grammaticè tantum commentatos esse, fatetur.*

Quamvis, quintò, nuda ejusmodi jurisperitia nihil habeat prudentiæ, tamen eâ posse uti ad dijudicandas hominum actiones, est prudentiæ non levis. Quoniam

utique eo ipso intelligitur quodammodo, id quod in vitare & iustum aut utile est. Prudentiæ quoque est, ita leges negotiis humanis aptare posse, ut sive ipsi met tibi sive aliis secundum eas possis cavere. Id quod maxime elucet tum, quando in civitate obtinent leges obscuræ, & intellectu difficiles, aut formulis multis intricatæ. Quales cum olim essent leges Romanæ, hinc prudentium cognomentum præ aliis tum meruerunt, illa cavendi peritiâ præditi. Ut adeo non tam ipsa legum cognitio, quam illa cavendi iuxta leges facultas prudentiæ nomine etiam tum venerit. Hinc de C. Aquilio Icto Cicero ipse *Orat. pro Catinæ: ejusque prudentiam pop. Rom. in cavendo non in decipiendo perspexit.* Jamdudum ante de C. Aelio Sexto Ennius:

Egrege cordatus homo, catus AELIUS Sextus.

Licet vero in illa facultate aptandi leges humanis negotiis prudentiæ aliquid reperiatur; à civili tamen prudentiâ hanc multum esse diversam, jam tum patet ex iis quæ primo loco adduximus. Verisimilius à nonnullis *Judicialia* appellata est. Cæterum ne hoc quidem simpliciter vero est consentaneum. Rectius enim ita appellaveris facultatem illam magis communem, qua instructus, omnes sive juris sive facti quaestiones potes expedire: adeoq; cum leges quasque solerti interpretatione potes extendere, coarctare, & propositæ controversiæ adaptare; tum si de facto etiam sit controversia, callide illud dignoscere, & per testimonia, per confessionem propriam, per arcana indicia, in lucem vales educere. Revera enim talis aliqua reperitur facultas, etsi literis fortasse haud sit hætenus tradita; nec alia judicæ magis absolverit. Veruntamen cum omnia judicia in singulis rebus publ. juxta proprias le-

as leges instituuntur, adeoque iudex si officio velit in rep. fungi, teneat necessum est illius suæ reip. forenses leges, hinc patet, talem lurisperitiam, etsi non unice absolvat vim prudentiæ judiciariæ, ad exercitium tamen ejus in hac aut illa rep. esse necessariam, ac proinde hæc tunc ejus partem censei posse.

At verò qui in foro valet, non is etiam reip. eo ipso est aptus, quam juvet consilio aut servet à lapsu, vel collapsam restituat. Bene Paulus Iovius l. 2. de vita Leonis X: notat: in tractatione Mantuæ instituta de Medicæ is Florentiam reducendis, Iohannem Victorium, Soderini fratrem, *scientia juris & æqui potius, quam his artibus instructum, quæ ad res gravissimas tractandas necessaria existimantur, rem totam corrupisse.* Quid? quod multi eo ipso ad reip. difficillima negotia fiant ineptiores, quo causis agendis totos magis sese dedunt? Quoniam scilicet contendendi litigandique libido, frequenter hinc succrescat, qua infecti difficiles sunt in componendis populi negotiis & publica concordia conservanda, summo civitatis malo. Eoque tantùm abest, reip. unice utiles esse id genus homines, ut Plato l. 2. de republ. judicaverit, in beata rep. ne tolerandos quidem illos esse.

Nec tamen non fieri potest, ut quis simul & hac *δικαιοσύνη* & *βελουτινή* imò *δελουτινή* Prudentiâ sit instructus. Imo tantùm ingenii vires si in promptu sint, per commode exerceri istæc omnia ab uno possunt. Quod usu quotidiano omnibus est compertum.

Observandum porrò venit: Politicæ prudentiæ vocem solere jam olim accipi, pro omni ea cujus in reip. administratione aliquis est usus: ideoque cum in judiciis haud exigua consistat publici regiminis portio, haud male &

δινασιν isthac haec tenus quidem pars sive species quaedam Civilis prudentiae censerit potest. Idque jam tum factum est ab ipso Aristotele: quod infra distinctius explicabitur.

VI. Longe majoris adhuc prudentiae est, si non teneas tantum, quid lege sit constitutum, sed simul etiam per noscas, num, quod ita constitutum, utile sit reip. nec ne. Et vero intelligi hoc utique potest, sive privatum sive publicum jus spectes. Estque in illa intelligentia plurimum profecto collocatum. Etsi enim originem legum omnium tuae reipubl. quaeque earum ferendarum fuerit occasio, non liceat semper assequi, adeoque haec tenus omnium quae à majoribus sunt constituta ratio reddi nequeat: tamen aequitas & utilitas legum omnium ab homine prudente facile dignoscitur. Similiter non oportet quidem in rationes latarum legum ideo inquirere, ut si illae fortassis laborent aliqua parte, tu vitia earum publicè cum tumultu quodam traducas. Nec si tu haud possis rationem earum assequi praecudicij hebetudine, statim fas est leges illas contemnere aut vocare in dubium. Ita enim sane *ex his multa quae certa sunt subvertentur*, ut dixit Neratius, simulque reip. salus periclitabitur. Attamen qui verè est Iurisprudens, non potest non simul in legum aequitatem & usum animadvertere. Expedit quoque reip. ut nonnulli tales reperiantur, quo laborantibus legibus succurri possit novae legislatione, quae autem bene se habent jura queant conservari. Facile verò apparet, de aequitate & usu legum judicare, non esse, nisi ejus qui novit, *primo*, quid in sese aequum & cuilibet reip. conveniens, *deinde* illius populi & illius reip. cujus sunt leges, indolem, mores & instituta. Perinde nimirum atque

que, Medicus iudicaturus de ægroti alicujus statu omni, necessum est teneat & Medicam artem ipsam & ægroti sui constitutionem. Jam vero quid æquum & cuilibet reip. expediens sit, Politicæ est prudentiæ intelligere; ceu mox patebit. Ideoque quo de nunc agimus Iurisprudens Politicâ prudentiâ oportet sit instructus.

Attamen cum singularum legum notitia non sit Prudentiæ civilis ejus, quæ generatim omnibus prospicit rebus publ. (perinde atque in arte Medica de singulis ægrotis non agitur) singula autem reip. suæ instituta intelligat hic Iurisprudens noster: consequens est hanc singularis prudentiam juris fluere quidem ex parte è prudentiâ Politicâ, non omnino tamen esse eandem, sed esse aliquam ad singularem quandam rempublicam restrictam prudentiam.

Et si porro utilitatem æquitatemque privati juris non ex alijs quam Civilis Philosophiæ fontibus liceat haurire, facile tamen apparet, si teneas tantum privati juris rationem, publicarum legum usu ignorato, longius te à Civilis prudentiæ ambitu abesse: utpote cum leges publicæ privatis longe antecellant, & reip. statum ac salutem omnem contineant.

Quâ de ultimo loco diximus Iurisprudencia, ipsissimè vii. ma est prudentia Civilis: ceu ex ijs quæ in posterum differemus patebit. Revera tamen non ex omni parte amplitudinem illius Civilis prudentiæ exæquat: utpote cum ad reip. gubernationem multa pertineant, quæ legibus certis definiri nequeunt, adeoque consultatio de longe alijs plurimis identidem instituatur. Pars igitur quidem est Iurisprudencia hæc Politicæ, & quidem pars nobilis, non tamen omnino ipsamet illa est. Verum non so-

let ejusmodi prudentia venire vulgò Jurisprudentiæ vocabulo, nec qui Jurisprudentes vulgo audiunt hanc solent profiteri, sed in longe alijs versantur. Eoque non etiam est fortasse, quamobrem scrupulose hanc quidem Jurisprudentiam cum Politica contendamus.

Quid de singulis igitur Jurisperitiæ speciebus sit sentiendum, factum jam est manifestum. Simul autem constat, fere omnium minimè Politicos esse illos, qui vulgò ita singulariter dictâ Jurisperitiâ duntaxat sunt imbuti. Nec vero etsi illi agant passim id quod est verè Politicum, suæ id Jurisperitiæ agunt habitu; sed vel quadam *ovis* naturali, vel acquisitâ aliunde, minimè autem suæ ex artis libris comparata, prudentia.

Eoque passim gentium, imo in ipsa Germania nostra, ad reip. consilia identidem plane alij admoventur. Quod verò ex ijs qui inter eruditos censentur, Jurisperiti diu sapius sint admissi, nulla alia de causa factum est, quam quoniam reip. negotijs ea quæ ad leges & judicia pertinent sint permista, omniaque illa ab iisdem optimè exerceri posse, fuerit persuasum. Accedit, quod pacis tempore in judicijs magnam partem resp. sit occupata, eoque saltim tum ijs qui judicijs præfunt tota resp. haud incommode administranda possit committi; præsertim si illa exiguis limitibus atque adè in paucis negotijs fuerit constricta. Non ferunt etiam parvarum rerump. sumptus, ut alij judicijs, alij consultationibus publicis præficiantur. Creditum denique hætenus permultis est, Civilem Prudentiam ex libris aut à doctoribus singulari opera petendam non esse; sed ad remp. gerendam sufficere nativam aliquam solertiam, quâ peritos juris destitui non sit verisimile.

C A P.

CAPUT III.

Rhetoricam artem magno errore à Sophistis antiquis Græcia habitam cum Politicâ eandem esse. Differre item Politicam prudentiam à σοφίᾳ, ut & usu aliquo rerum parva prudentiâ.

Quemadmodum nostra ætate Iurisperitia, ita olim Rhetorica siue Oratoria Politicæ speciem assumfit. Etenim apud Græcos Socrate adhuc vivente, adeoque circa Platonis & Aristotelis tempora, Sophistæ qui appellabantur (erant autem iidem Rhetores) Politicam docendam susceperunt.

Hac certe de causa Plato veram de rep. doctrinam propositurus, atque ab ijs quibus tum laborabat vanitatibus liberaturus, Sophistarum aliquos in scenam introduxit, tanquam hujus doctrinæ ineptos magistros. Aristoteles quoque disertâ oratione Sophistas hoc nomine perstringit sub finem Ethici operis ad Nicomachum: & in eandem sententiam scribit *lib. 1. Rhet. c. 2. n. 16. §. ὑποδύεται ὑπὸ τὸ ἄχρημα τῆς πολιτικῆς ἡ ῥητορικῆ* adeoque ejus professores pro Politicis se conari venditare. Cæterum recte addit idem Aristoteles, fieri illud partim per ignorantiam, partim per arrogantiam, partim alias ob causas, quibus interdum hominum animi moveri solent. Atque arrogantia quidem & inscitia Sophistarum aliàs nota est, cum ex eo, quod omnium rerum scientia sese instruitos non dubitaverint venditare, quamvis longe essent imperitissimi; tum quod Civilem prudentiam susceperint docendam, neque ipsi in rep. versati, neque eam nisi perineptè docti, ceu apparet ex docendi ratione quam instituerunt, qua de infra erit dissectendum.

- Non difficile autem ostensu etiam est ingens discrimen, quod est inter Rhetoricam & Civilem Philosophiam. Primo enim solent quidem & Oratores potissimum versari in argumento Politico, eoque rectè dictum ab Alexandro Aphrodisiense: ἡ ρητορικὴ μὴ καθ' ἅπαν ὄλην ὁμοίως εἶναι τῇ διδασκαλικῇ, καθ' ἃ δὲ τὴν πολιτικὴν μάλλον ὁ ῥητωρ. Ab autore quoque Rhetoricorum ad Alexandrum (quisquis tandem sit) ipsa Rhetorica haud omnino perperam appellatur μέθοδος τῶν πολιτικῶν λόγων, & orationes ipsæ extremo Sophisticorum Elenchorum audiunt πολιτικοὶ λόγοι. Attamen aptus quoque Orator est longe alijs argumentis tractandis; solet item in longe alijs identidem versari. Hinc Aristoteles describit, non unius certis ac definiti generis esse Rhetoricam, perinde ut & Dialecticam. Verba ejusdem sunt: ἡ ρητορικὴ καθ' ἅπαν ὁμοίως εἶναι τῇ διδασκαλικῇ, καθ' ἃ δὲ τὴν πολιτικὴν μάλλον ὁ ῥητωρ. Cui hac in re potius assentiendum, quam Hermagoræ, civiles quæstiones solas materiam Oratoris esse profitenti. Ad hoc rarò Orator καθ' ἅπαν Politico aliquod argumentum tractat sed plerumque versatur in hypothesi. Vnde rectè Alexander: de rebus singularibus magis dicit Orator, de his enim sunt iudicia & consulationes & encomia. Ex aduerso Politicus, Philosophus quidem, in thesi versatur unicè, hypothesin relinquens pragmaticis. Modus porro tractandi Oratorius & vere Politicus multum est diversus. Philosophus enim civilis doctrinam suam haurit ex proprijs & domesticis principijs, veritatemque unice habet propositam: Orator verò utitur tantum ijs quæ vulgò probantur, qualia sæpe sunt à vero multum aliena: nec adeo spectat id quod veritati est consentaneum, modò id quod vult persuadeat auditori: nullo proinde non in illum finem utens ad-
- niculo.

niculo, non rationum duntaxat verum etiam actionis & sermonis. Hinc Orator aptus est contraria persuadere, habetque in omnem partem ad manus argumenta. Civilis contra Philosophus unum de quavis re tantum affirmat, quemadmodum una tantum in qualibet re est veritas. Denique in Rhetoricis non docentur ipsa πολιτικά sed tantum ars quaedam sive facultas percipiendi, quid in quaque re excogitari possit idoneum ad persuadendum: ut præclare loquitur Aristoteles. Etsi igitur Orator ope sua Oratoriæ possit in civilibus etiam controversijs perspicere, quod ad persuadendum est aptum: tamen ipsa facultas Oratoria circa civilia istæ non est occupata. Perinde atque Logicæ quidem auxilio Philosophus omne genus scientiæ indagat, ipsa tamen Logica id facit minime.

Cæterum hæc pluribus exponere non est necessum, cum vel ex hisce paucis unicuique liquidò appareat, quid Politicam & Rhetoricam intersit.

Multo potiori jure Politici audiunt qui longo usu peritiam rerum civilium sibi comparaverunt, ita ut cum laude in rep. versentur. Quales olim præ multis celebrati Miltiades, Cimon, Themistocles inter Græcos; Numa, Scipio, Cato, Augustus alijque complures apud Latinos: apud alios alij. Cæterum nec illos exactè Politicos esse, argumento est, quod cum prudentia hac nihil sit præclarius & præstabilius, tamen nequeant illam docere istos, quibus quàm optimè cupiunt, cujusmodi sunt utique amici & liberi. Est nimirum scientiæ signum posse docere id quod novisti. Qui ergo exactè tenent hanc prudentiam, necesse est ut & docere illam possint. Experientiam itaque politicam habent quidem id genus præstantes viri: & omnium quaedam nativa sunt

præditi, certam tamen aliquam prudentiæ viam, scientiamque civilium rerum, minimè sibi acquisiverunt. Id quod jam olim præclare monuit Aristoteles, sine operis Ethici ad Nicomachum.

C A P V T I V.

*De Subjecto ejusque affectionibus, circa quæ
Politica doctrina versatur.*

Posteaquam exposuimus varias & Politicæ & Politici vocum significationes, in vulgo quidem usitatas, ab eo tamen quod nobis describere est propositum abeuntes, consequens est ut subjungamus tandem, quid nosmet ipsi vocabulis illis intellectum velimus: atque adeo quid sit Politica illa quâ de nobis sermo est, quis Politicus quem nos isthoc titulo honoramus.

Hoc ipsum autem ordine fiet, si *initio*, circa quod Subjectum, *deinde* quas circa subjecti sui affectiones, versetur Politica, doceamus. Omnis quippe doctrina materiam aliquam certam, certasque affectiones habet, in quibus occupetur. Quin hoc ipso maxime altera ab altera distinguitur.

Ac subjectum quidem quod attinet, videtur illud ipsa vocum vi statim indicari. Politicam scilicet seu Civilem doctrinam circa civitatem aut rempublicam versari. Est autem civitas (ut rudi eam stylo nunc describamus) liber aliquis & sui juris multorum hominum cœtus, bene vivendi causa coalitus. Eodem sensu nunc licet accipere reip. sive *πολιτίας* vocem; quæ alioquin proprie notat non civitatem integram sed regimen & constitutionem civitatis.

Haëtenus itaque extra controversiam est, Politicæ seu Civilis doctrinæ subjectum; nempe quod Civitas, aut
civilis

civilis societas, Politicæ subjectum sit. Porro pergentibus autem observare est, in hujus doctrinæ scriptoribus, non unam de illo sententiam. Alios enim videas describere remp. aliquam ex voto optimam; Alios singularem quandam sive veterem, sive novam, cujusmodi est gratia exempli nostra Germanica, idque cum faciant, profiteri eos, abs se tradi Politicam sive Civilem doctrinam. Qui proinde necessum est affirmant, vel unam illam optimam, vel unam illam singularem suam rempubl. doctrinæ hujus subjectum esse: nisi ipsimet fateri malint, magna professo in exiguo se versari.

Perspicuum autem est *primo* quidem: Civitatem & Rempublicam genus quoddam esse, multas ac varias species comprehendens, easque non omnes ex voto optimas: nec enim una est ratio rerump. & civitatum omnium sed per varia. Constat *secundo*, integri illius generis omnium que ejus specierum, unam aliquam doctrinam unamque scientiam esse. Artium nimirum & scientiarum aliæ integrum aliquod genus occupant, aliæ non nisi particulam quasi abscindunt. Sunt autem earum, illæ demum perfectæ & absolutæ, hæ portiones tantum perfectarum. Ceu doctrinæ de metallis, de plantis, de animalibus Naturalis philosophiæ nonnisi partes sunt, ipsâ hac Philosophia omnia motui obnoxia complectente. Hinc porro consequens est, illam quæ circa omne civitatum rerumque publicarum genus occupata est, doctrinam, quàm maximè esse perfectam, maximeque dignam nomine Politicæ sive Civilis doctrinæ. Ut pote quæ unica omnem omnino, quæ de civitate & republica est, scientiam exhauriat, adeoque nominis sui mensuram adimpleat,

Neque

Neque vero Civilis scientia simpliciter meretur au-
dire ea quæ est unius optimæ reipubl. aut alterius ali-
cujus reip. speciei, regni fortasse, peritia: ut ut etiam illa
sit aliquid Civilis scientiæ. Particula enim duntaxat est
ejus quæ simpliciter Civilis scientiæ nomine digna est:
utpote quam altera isthæc unà cum alijs multis ambitu
suo comprehendat. Perinde nimirum atque Medicæ
artis nomen simpliciter non impetrat peritia sanandi
calculi, aut febris, aut oculi affectuum; sed illa demum,
quæ & horum & omnium omnino morborum aliorum,
omnisque plane sanitatis, curam habet.

Pertinent huc quæ præclare ab Aristotele differuntur
lib. 4. Polit. c. 1. adversus eos Politicæ magistros, qui optimæ
ex voto reipublicæ doctrinâ traditâ, officio suo sese per-
functos existimabant. Et vero illa ex voto optima respub-
lica vix est uti alicubi constitui possit: quare etiam ejus pe-
ritia in vitâ parùm utilis est, tantùm abest, ut absolvat om-
ne illud, quod ad civitatem quamq; administrandam est
necessarium. Ignorare verò non oportet, etiam illam
ἐκ τῶν ἰατρικῶν ἀριστῶν; ad cujus scilicet res impetrandas
non multis adeo votis opus est, ideoque minus difficul-
ter potest obtineri. Imo interest maximè, uti sciamus,
quemadmodum quælibet omnino reipubl., cujusmodi-
cunque etiam illa sit, cum ab initio constitui, tum con-
stituta queat conservari. Nec enim quælibet civitas po-
test attingere vel medium illum felicitatis gradum; &
tamen æquum est, ne ignoret is qui vere est Politicus, quo-
modo & his liceat mederi: adeoque necessum est teneat
is omnium omnino rerum publicarum species, nullâ vel
minimâ neglecta. Plane ut prudentis medici est, non
habere propositam semper omnibus numeris absolutam
sani-

sanitatem, sed frequenter mediocrem quam neutram vocant: imo sæpe contentum esse ea quæ omni ex parte non est deplorata. Quem proinde itidem necessum est tenere omnem plane sanitatis morborumque rationem, quantumvis ingens horum omnium sit diuersitas.

Tametsi autem Politicæ sit, per omnes respublicas curam diffundere, non tamen ad singulas quasque necessum est descendat. Eo ipso enim quo omnes rerum species pernoſcit, etsi non actu, virtualiter tamen ut ita loquar, etiam singulas jam intelligit. Adeoque singularium notitia ipsi quidem huic scientiæ est supervacanea. Infinitæ porro numero sunt singulæ quidem resp. infinitum autem quod est ab intellectu humano comprehendere non potest. Ac proinde nulla fuerit Politicæ scientia, si illa infinitarum rerum publ. notitiam requirit.

Cum omnium verò rerum, hæcenus quidem eadem sit ratio, si non omnium singularium notitia ad Politicum pertinet, nullius plane singularis reip. curam Politicæ Philosophiæ esse manifestum est. Neque enim ratio ulla est, quare hujus singularis reip. magis quam alterius alicujus cura istuc spectet. Quæ si vera sunt, (sunt autem verissima) liquet profecto, quàm illi Politicæ naturam ignorent, qui in unius aut alterius reip. peritia integræ hujus scientiæ vim collocant. Quales tamen non deesse, ante notavimus.

Et vero quæ omnium scientiarum artiumque, ea & veræ Politicæ est natura. Omnes enim artes & scientiæ pro subiecto habent, res non singulares & individuas, sed universales: genera nimirum & species rerum; adeoque omnia sua considerant abstractivè à materia singulari, ut loquuntur scholæ. Longe alia videlicet est ratio

D

ipsa-

ipsarummet artium, alia artificum artibus instructorum, vel jam tum in actu rerum versantium. Namque hi in singularibus aut individuis toti sunt occupati, adiuti quidem artibus suis, non ijs tamen solis, sed præterea cujusdam cognitionis particularis beneficio. Sic Ars quidem medica simpliciter agit de febricitantibus aut epilepticis: Medicus autem Petrum, Paulum, Johannem, sive febricitantem sive epilepticum curandum suscipit; idque uti faciat, ab Arte medica quidem accipit, quemadmodum febricitans aliquis aut epilepticus, sanandus sit: aliunde vero intelligit, Petrum, Paulum, Johannem, vel febre vel epilepsia laborare. Politicus igitur quidem omnino occupatur circa resp. singulares, ab ipsa tamen Politica scientia isthæ cura aliena est.

Cæterum subjectum quodnam sit Politicæ, satis fortasse jam claret. Accedet tamen lux aliqua, ubi exposuerimus quænam subjecti illius affectiones propriæ & verè sint Politicæ considerationis: quæ altera est pars institutæ hujus nostræ operæ. Et vero ne hæc quidem omnes consentiunt. Sunt enim qui omne quod in civitate usum aliquem habet ad Politicam referunt. Ideoque Prudentiam Moralem, Oeconomicam, Bellicam, Iudiciariam, arbitrantur partes esse Politicæ, idque magnis autoribus eunt adstructum. Dixeris sane illa in sententia fuisse & Gabrielem Naudæum, quoniam in sua Bibliographia Politica recenset etiam eos qui scripserunt de Oeconomicis, Ethicis, Arte conscribendarum epistolarum, alijsque; tanquam omnia illa pertineant ad Politicam. Alij tantum ea quæ maximè universaliter insunt rebusp. hujus censent argumenti esse, quæ ad specialiorem vero earum spectant administrationem aliarum artium

tium, cum primis vero Juris esse prudentiæ: quæ sententiam Christophorus Besoldus nonnullis persuasit.

Vt vero id quod res est hic etiam pateat, ponendum est ante omnia, id quod in Analyticis demonstratur: eas omnes solasque affectiones scientijs atque artibus esse domesticas ac proprias, quæ de subiectis ipsarum primò prædicantur, nec per accidens sed per se, idque in primo & secundo dicendi per se modo. Igitur quæ non insunt Civili societati aut reipublicæ primò ac per sese, sed quæ tametsi insint non nisi ex accidente illi competunt, ea in univèrsum à Politica scientia aliena sunt. Insunt autem per accidens, quæcunque sive adsint sive absint, nihil ad salutem aut detrimentum reip. alicujus interest. Quæcunque vero omninò competunt reipublicæ, sive omni sive ulli ejus speciei, & quidem ita competunt ut non nisi ad naturam rationemque civitatis sive reip. pertineant, adeoque genera & differentiæ, principia item, partes, causæ, propriæque affectiones rerum publicarum, universa Politici sunt argumenti, atque huic scientiæ plane domestica.

Hisce autem positis non obscurum est amplius, quid de modò propositis sententijs sit existimandum. Et vero ut ordine retrogrado Besoldi opinionem primò excutiamus; constat utique, ad salutem cujuslibet reip. plurimum referre, quemadmodum non duntaxat communissima quædam sed & quæ maximè videntur specialia sese habeant; sive personas spectes sive res quaslibet, quarum in civitate usus est. Igitur non tantum communissima illa reip. administrandæ præcepta, aut universalis quædam civilium rerum peritia ad Politicam pertinet; sed omnino in illius officio est specialia etiam quæque, sive res sive personas attingant, definire, quem-

admodum illa habere sese debeant, aut simpliciter in rebusp. universis, aut in alijs atque alijs earum speciebus.

Vnde palam & illud est, non solummodo jus publicum sed etiam privatum hujus disciplinæ esse. Quod ipsum Platoni quoque olim visum fuisse, perspicere est ex integro de Legibus opere. Non aliter autem & Aristoteli placuisse, cum ex eo manifestum est, quod simpliciter hæc scientiæ passim ipsi audiat *κοινη*, quo nomine indigna esset si privatum jus ad eam non pertinet: tum vel ex ijs paucis, quæ in superstitis nobis parte Politici voluminis de optima rep. adferuntur, circa connubia, primam nativitatem & educationem liberorum. Alios autores idem nobiscum sentientes non est operæ nunc pretium in testimonium heic adducere.

Quam primò loco proposuimus sententiam à vero aberrare, argumento est, quod isthac admisâ dicendum veniat: omnes omnino artes & scientias ad Politicam pertinere ejusque partes esse. Quo nihil dictu est absurdius. Scilicet nulla non artium & scientiarum aliquem in rep. habet usum. Si omnia ergo quæ commodi non nihil reip. præstant Politici sunt argumenti, omnes utique scientiæ & artes omnes Politicæ partes fuerint. Igitur est quidem Politicæ Philosophiæ de omnibus omnino dispicere, non tamen ulterius quam quatenus illa reip. vel utilia vel noxia sunt; reliqua omnis rerum quarumlibet consideratio scientiarum & artium quarumvis propria est. Hinc etiam hætenus artium scientiarumque omnium quasi architectonica & princeps est Politicæ quidem (quippe cum ea sit, ut recte loquitur Aristoteles l. 1. Ethic. c. 1. *quæ quasnam esse in civitatibus scientias oporteat, tum quæ quemque discere & quousque, constituat*) non tamen

tamenur ipsamet illa omnia omnia mente teneat necessum est. Multum vero interest, usumne duntaxat civilem rei alicujus intelligas, an vero integram ejus habeas scientiam. Nec verò Architecti est plenam habere peritiam omnium quæ ad ædium structuram faciunt operum: sufficit si noverit, quantum eorum unumquodque ad propositum scopum possit conducere. Poterit sanè etiam ita satisrecte omnibus imperare.

CAPVT V.

Politica[m] prudentiam differre, à Prudentia qualibet, ut & à Militari, Oeconomica, Chrematistica & Morali.

Hæc cum ita sese habeant, haud difficile amplius definitur etiam est, quid seorsim cū de omnigena Prudentia, tūm de Militari, de Oeconomica, de Pecuniaria quam *χρηματιστική* Græci appellant, postremo & de Morali sit sentiendum: num sc. partes sint Politicæ nec ne.

Scilicet omnes quidem illæ civitati administrandæ per sunt utiles, hinc tamen haud est colligere, omnes illas Politicæ partes esse.

Non esse autem, illud porrò firmo argumento est: quod nihil horum primò & per sese faciat ad civitatem, sed extra etiam illam locum suum inveniunt. Licet nimirum vitam instituire non in civili tantum societate, sed etiam extra illam, idque multis modis. An æque commode, nec ne, non est quod hic dispuemus.

Iam vero PRUDENTIA omnigena opus esse, in omni etiam non civili vita, manifestum est. Ideoque non profecto omnis Prudentia unice inservit civitati: ac proinde non omnis etiam Politicæ est accensenda. Potest quidem Politicæ, imo debet, in usum suum adsciscere universæ prudentiæ monita; (nec enim absque

jis civitati recte consulueris) attamen id quando fit, tum communia præcepta non amplius communia manent, sed ad civilem materiam restricta fiunt Politicæ domestica: usurpante nimirum illâ *τὴν κοινὰ ἰδίως*, ut Aristotelicis loquamur verbis. Id quod in omni doctrinæ genere recte fieri, ex Analyticis discimus.

Similiter & MILITAREM prudentiam unice quidem haud pertinere ad civilem societatem, patet; quoniam illa uti possunt, etiam qui civilem societatem non colunt. Dirigit igitur quidem militiam suam in usum civitatis Politica, Arte etiam militari subinde utitur tanquam ministra, attamen ipsa artem illam non facit suam. De illo in Militarem artem Politicæ imperio, memoratu digna sunt verba Græci Paraphrastæ operis Ethici ad Nicomachum, qui Andronicus Rhodius vulgo, perperam tamen, usurpatur. *Civilis scientia (inquit l. 1. c. 2.) nec cum qui imperare potest aut servare rempubl. coriarium esse finit, nec eum qui melius inter milites versatur ad imperatorium munus vocat. Sed & tempora maxime exercendis idonea artibus designat: ne quis e. gr. cum præstat quiescere ducat exercitum. Etenim & cum opus est imperatorem mittere, mittet eum Politicus: & cum præstabit quiescere, hoc quoque imperabit. Quamvis enim non raro ipse sibi tempus præscribat imperator, non tamen id facit arte sua militari. Omnes enim artis alicujus regulæ artis illius finem duntaxat spectant: quæ vero vel in contrarium vel in aliud aliquid fertur non est artis illius regulæ. Sic imperator considerans quando bellum oporteat gerere & eapropter interdum quiescens, & pacis causâ legatos mittens, manifeste non amplius ex regulâ imperatorie artis agit, sed alterius alicujus artis, majoris & superioris, quæ est ipsa Politicæ. Hæc ille, Est autem hoc Politicæ & mili-*

Militaris artis discrimen usque adeo clarum, ut à doctissimis plerisque sit animadversum; qui proinde vulgò Militarem artem inter Politicæ ministras connumerant.

Iure vero idem censendum est & de OECONOMICA. Nec enim domesticum omne tota natura sua ad civilem spectat societatem; etsi domus ejus pars sit. Perinde scilicet ut simplicia corpora quæ elementa appellamus partes etiam sunt compositorum, & tamen citra omnem compositionem quoque recte sibi constant. Alia nimirum ita in partium sunt numero, ut à toto composito sejuncta perdant statim omnem essentiam suam. Suntque illa totâ naturâ suâ facta ad totius alicujus integritatem. De quibus proinde verum est Aristotelis illud: *μέρων ἐμόνον ἄλλὰ οὐ μέρων ἀλλὰ καὶ ὅλων ἄλλὰ*; Pars non duntaxat alterius pars est, sed omnino alterius. Alia quadamtenus quidem comparata sunt ad integrandum totum aliquod, quadamtenus tamen, idque non leviter, ita sese habent, ut solitaria etiam tueantur vim propriæ naturæ suæ. Cujus posterioris ordinis esse domesticam societatem, (ut alia nunc taceam) satis ostendit vita primorum hominum, per domos duntaxat, absque civitate, nec infeliciter tamen (ipso quippe autore Deo) instituta. Nec enim fieri id possit, si domus, quanta quanta est, salutem suam unice debeat civitati. Cum ad hunc verò modum domus sese habeat, manifestum est, illam non omni ex parte, primò, & per sese, ad civilem societatem pertinere: ac proinde nec Oeconomicam omnem artem Politicæ portionem censendam esse.

Cæterum Oeconomicen partem vel appendicem esse Politices, non desunt tamen viri præclari, Averroëm securi, qui profiteantur. Quin possit videri haud immerito

merito, facere cum ijs & Aristoteles. Ea enim passim Politicæ ascribit de rebus domesticis tractanda, quæ singularem Oeconomicam doctrinam tollunt è medio.

Fortassis tamen haud adeo clara est hac in re ipsismet Aristotelis sententia. *Primo* enim diversa parte certum est, nusquam ab illo difertis verbis, Oeconomicen dictam esse Politicæ partem. Superest *deinde* hodieque Aristotelis nomine singularis & à Politico opere separatus liber Oeconomicus. Imo in ejus limine statim legitur: utramque doctrinam cum aliàs tum eo etiam inter sese differre, quod Politicæ subiectum civitas sit, Oeconomicæ domus; hanc etiam illa esse origine priorem perinde ut opus ejus prius est, cum pars urbis sit domus. Sed ille liber num sit Aristotelicus merito dubites, eoque nihil certi docet hoc etiam testimonium.

Majoris ponderis dixeris, quod initio statim Nicomachiorum Ethicorum asseratur, *finem Oeconomicæ divitiarum esse*, qui finis utique non est Politices. Fortassis verò & ille locus est mendosus; legendumque ibi *δηματιτικῆς* vocabulum. Etenim hujus demum scopum divitias & pecuniam esse, domesticam autem societatem ne desiderare quidem simpliciter divitias, sed nonnihil duntaxat opum quantum ad usum sufficit quotidianum, nec Oeconomicum tam laborare debere, ut vel mediocres illas divitias acquirat, quàm ut recte jam acquisitas disponat & usurpet, præclare Aristoteles docet. *1. Polit. c. 5. 2. & 10.*

Magis extra controversiam est, Aristotelica esse, quæ libro 6. Ethic. c. 8. & passim lib. 1. Polit. docentur, ubi *ἡ οἰκονομία* & *οἰκονομική* distinctim collocatur non minus à Legislatoria sive vera Civili Philosophia, quàm à Politica speciali sive Consultatoria, Politicus item & Occo-

onomicus tanquam duo distincti artifices numerantur. Quod minus recte fieri, si vel pars vel appendix Politicæ Oeconomica sit habenda, manifestum est.

Difficile tamen est definitu, quidnam secundum Aristotelem Oeconomici proprium sit à Politico distinctum. Nec enim Aristoteli est consentaneum id quod nonnulli ajunt, Oeconomicam versari circa rationem divitiarum acquirendarum, ceu jam tum est dictum. De conjunctione verò & consuetudine omni domestica maris & foeminae, de educatione item liberorum, de rei familiaris usu, quæ Oeconomica maxime videntur, agere Aristoteles Politicum jubet. Diserte nimirum ita loquitur i. Polit. c. ult. *De fœmina autem & viri, de liberorum & parvulorum singulis conveniente virtute, deque ea qua inter illos est consuetudine, quid rectum quid pravum sit, & quemadmodum rectum quidem persequi oporteat, quod pravum fugere, in ijs qua de republ. necessario sunt explicandas.* Addit rationem: *quoniam enim omnia quidem domus pars est civitatis, hi autem domus, partem autem virtutem ad totius virtutem spectare oportet, necessarium in civitatem intuentes instituire debent & liberos & uxores; si quid interest ad hoc ut civitas sit bona, liberos quoque esse bonos & uxores bonas. Interesse autem necessum est: nam fœmina quidem pars dimidia sunt liberorum capitum, ex liberis autem participes civitatis oriuntur.* Hæc Aristoteles. Idem septimo & octavo libro accurate adeo differere incepit de maris & foeminae conjunctione, ut & de educatione liberorum, ut quid ejus tandem Oeconomici maneat argumenti, vix appareat. Certe melior parse eorum quæ in libro Oeconomico leguntur, rectius in Politicis & accuratius pertractatur. Et verò si domus est talis pars civitatis qualem esse vult Aristoteles. h. e. quæ totâ naturâ suâ ad ci-

E

vita-

vitatem feratur, nihil utique ad salutem & conservacionem ejus pertinet quod non curæ Politicæ debeatur, adeoque ex præscripto Politicæ administrandum sit.

Quæcumque verò fuerit Aristotelis sententia, id sane est falsum; eâ quæ ad domus salutem pertinent, primò & per sese ad civitatem facere. Interesse civitatis ut recte & pro usu reip. domus sese habeat: partem item civitatis esse domum; proindeque in Politicis officio esse definire, quemadmodum non in beatâ tantum rep. sed in alijs quoque rerump. speciebus, domestica omnia habere sese debeant: præclare ab Aristotele est observatum & monitum. At verò partes quoque civitatis sunt omnis generis artifices, nec minus refert publicè plurimum, recte an perperam illorum opera exercentur; non tamen quæ ad artes pertinent omnia Politici est præscribere. Scilicet cum partium alia atque alia sit natura, non ita domus est civitatis pars, ut tota ad civitatem spectet. Ne quidem verum est, domesticæ societati, aut in universum homini, extra civilem vitam obtingere felicitatem non posse. Et tamen hæc adversæ sententiæ sunt fundamenta: quibus subrutis etiam ipsa jam eversa est. Igitur id quidem Politicæ est definire, num quæ ad domesticæ societatis salutem requirit Oeconomica: sint in beatâ republ. observanda nec ne: & si sint, num præter hæc etiam alia veniant in vitâ istâ domesticâ commodi publici ergò agenda an non; præterea num in alijs omnibus rebus publ. illa beatæ domus præcepta locum inveniant nec ne; & quæ alia sunt hujusmodi ad reipublicæ usum spectantia. Simpliciter tamen de felici domus statu, quisille, quibusve medijs comparetur, tractare non Politicæ sed Oeconomicæ est disciplinæ. Hinc in Politicis

NON.

non etiam est, cur operosè agas deratione feliciter instituentæ domûs; ne quidem est, quare vel ad Aristotelis exemplum in istis te diffundas; sed sufficit, si in solis ijs occuperis, quæ à domo in usum reipublicæ possunt conferri.

XPHMATISTIKHN non esse partem Politicæ, iam promptu est colligere ijs rationibus, quibus Aristoteles probat *1. Polit.* non esse eam partem Oeconomicæ. Primo enim ἡ τέχνη ματαιότης cum pro fine habeat opes, quælibet autem ars quasi in infinitum quærat finem suum, opes quoque hæc sine fine & modo studet acquirere. Respublica verò non in alium usum opes desiderat, quàm ut sint instrumenta agendarum rerum; atque ita neutiquam pro scopo eas habet, sed expetit eas ut instrumenta. Id quod autem toto fine abit à fine Politicæ, & à reipublicæ desiderijs, id Politicæ pars esse nequit. Deinde quamcunque artem acquirendarum opum respexeris (sunt enim multæ species τῆς τέχνης ματαιότης, *alia naturales magis*, ut rusticæ & metallicæ; *alia magis artificiales*, ut omnis generis mercatoricæ & usurariæ; *alia sordidiores*, in quibus corporis labores locantur) habet illarum quæque locum suum etiam extra civitatem; adeoque nulla species τῆς τέχνης ματαιότης primò ac per sese reip. est domestica. Ad hoc nonnullæ artes τέχνης ματαιότης; vel optimæ reipublicæ vel aliquibus reipubl. alijs speciebus, potius obesse videntur quam prodesse: itaque saltem hæ non fuerint partes Politicæ; & per consequens ἡ τέχνη ματαιότης in universum pars ejus censerì non debet.

Fieri tamen non potest, ut respublica sit salva sine opibus, eoque nec sine artibus opum quærendarum. Omnino igitur Politicæ etiam est scire, quantum quæque

illarum artium reip. vel omni vel alicui possit inservire; ac proinde præscribere, quænam illarum cum publicè tum privatim sit usurpanda. Ipsas artes uti teneat Politicus, necessum non est, si autem teneat sit illud per accidens. Et verò (ut Aristotelis verba faciã mea) *dubitaverio quis, cur Ars quidem rei quærenda pars sit Politicæ, Ars vero medendi non sit pars. Atqui eos qui in civitate degunt oportet valere non minus quam vivere; certe magis ex re est ut sani sint cives, quam in re lauta. Quia vero aliquo modo quidem est Politicæ aut reip. præfecti videre quaque de sanitate, aliquo autem modo non sed Medici: sic opes curare est quidem quadamtenus Politicæ, est etiam quadamtenus non, sed artis administræ. Administra igitur Politicæ est ἡ χρηματιστική.*

Cum vero non sit una natura ministrantium artium, uti rectè notat Aristoteles *l. 1. Polit. c. 5.* (nam arti textoriæ ex. gr. ministrat & illa quæ instrumenta textoria conficit, & quæ præparat lanam unde pannum artifex texat) haud difficile porrò intellectu est, ἡ χρηματιστική omnis cujus generis administra sit. Nempe non ejus quæ circa ipsam materiam civitatis (homines enim ipsi materiæ sunt loco,) sed quæ in comparandis vitæ civilis instrumentis occupantur.

ETHICAM sive Moralem doctrinam ab Aristotele esse accensitam Politicæ, clarius videtur quàm ut vocari possit in dubium. Primùm enim disertis verbis non semel id ab illo est pronuntiarum. *1. Eth. Nic. c. 1. ἡ ὡς ἐν μέθῃ τῶν ἐφίσταται πολιτικῆ περὶ ἑσῶν.* Statim initio Magnorum moralium: *Pars igitur est, uti videtur, & principium Politicæ illa quæ de moribus est tractatio, & in totam jure mihi videtur omnis hac disputatio non Ethica sed Politicæ appellanda.* Similiter *1. Rhetor. c. 4.* Ethica nuncupatur. ἡ ὡς τῶν

ἡ δὲ πο...

ἡ πολιτικὴ. Huc spectat, quod auditorem Moralis doctrinæ appellet ἀρεσάτην τῆς πολιτικῆς.

Non tantum verò loquitur ita Aristoteles, sed hanc ipsam sententiam conatus est rationibus ostendere. Ex professo enim *1. Nicom. c. 1.* quæstionem hanc in medium proponit, cujusnam sit Scientiæ ac Facultatis de summo hominis bono agere, respondetque: *videtur ejus esse quæ maxime principalis maximeq; est architectonica*, cujusmodi manifesto est Politica. Similiter in limine Magnorū moralium proposita quæstione, cujus sit de moribus agere, cum addidisset: *ut summam dicam, videtur non alterius quam Politicæ pars esse*; mox jungit rationem, qua id credit effici posse. Non alia de causa, jam absoluta omni de virtutibus & felicitate humana disputatione, negat tamen *l. 10. Ethic. c. 10.* finem adhuc operi esse impositum, eòq; Politica cum Ethicis plane connectit. Ea porrò de felicitate humana ab Aristotele sunt affirmata, unde necessariò consequitur, omnem ejus doctrinam unicè ad Politicam pertinere. Sane si homini non obtingit felicitas sua nisi in civitate & per civilia instituta, (id quod passim ille docet) utique primò & per sese omne istud ad civitatem facit, adeoque & tractatio isthæc Politicæ prorsus est domestica.

Fatemur igitur omnino, rectius longe ab Averroë perceptam esse Aristotelis sententiam, quam ab interpretibus Græcis & Latinis plerisque; ac proinde Clarissimos viros Franciscum Piccolominium *Introduktion in Ciuilem Philosophiam c. 8. & 9.* Felicem Accorombonum *in commentariis Ethicorum*, Jacobum Mazonium *Preludiorum Aristotelicæ & Platonice Philosophiæ sect. 6. c. 1.* Michaëlem Piccartum *de delineatione Aristotelis Philosophicæ c. 8.* Conradum Horneiu *l. 1.*

Ethic. c. 2. & alios, qui Ethicem faciunt Politicæ partem, ab Aristotelis quidem placitis non discedere; à Montecartino autem iniquè hoc nomine Averroem perstringi. Nec tamen convenire satis Aristotelicæ menti videtur, id quod Averroës ille docuit, *initio Paraphraseos librorum Platonis de republ.* quasi in Ethicis tradantur *ἡγεμονίαι* in Politicis ea quæ *πρακτικῶν* sunt: ac respondere Ethicem doctrinæ de sanitate & ægritudine, illi quam Medici instituunt, Politicam vero isti, quæ docet modum sanitatis vel tuendæ vel restituendæ in integrum. Etenim illa de sanitate & morbis doctrina non est propria Medicæ arti sed Naturali Philosophiæ: (ceu alias ostenditur) Medico acceptante in usum suum quæ à Philosopho sunt demonstrata. Nec apparet, quæ illa, quæ ad omne genus virtutum pertinent, magis contemplativa sint jis, quæ ad regimen faciunt civitatis, cum beatitudo hominis non in habitu aut possessione virtutum, sed in earum exercitio tota consistat. Rectius ad Aristotelis mentem dixeris; *in Ethicis agi de summa hominis felicitate simpliciter, in Politicis de adminiculis quæ ad obtinendum summum illud bonum ex civitatis administratione & possunt & necessario debent proficisci.*

Sed quamvis ea sit Aristotelis sententia, non possumus tamen non cum plarisque ejus interpretibus, alijsq; viris maximis, Moralem Philosophiam, tanquam specie diversam disciplinâ, à Civili sejungere: eo nitentes argumento, quod felicitas humana à civili societate non nisi per accidens dependeat, utpote quam detur assequi, non quidem extra omnem societatem (neque enim homini commodum est solitarium vivere) citra tamen societatem civilem. Id quod exemplo vitæ ab ipso Deo primâ humani generis ætate institutæ, jam tum ostendimus.

Et ve-

Et verò quibus probare nititur Aristoteles, hominem naturà Politicum animal esse, illæ rationes non tam hoc, quàm naturam esse hominem societati & benevolentiam mutam, evincunt, si in vim earum inquisiveris. Coisse autem initio homines perquam multos in civilem coetum, sive alijs per potentiam inferendam, sive arcendam aliorum potentium, injuriæ ergò, & historiæ nos docent, & jam observatum est Platoni *lib. 2. de legibus*. Sed & usus docet, ijs maximè de causis homines hodieque in civili societate contineri.

Igitur quæ primò, per se, adeoque simpliciter, faciunt ad felicitatem humanæ vitæ, illa propriè non sunt Politicæ, sed unius Ethicæ: sola autem quæ per accidens, beneficio coetus civilis, eodem pertinent Politici sunt argumenti. Est nimirum quadamtenus quidem unus idemque finis propositus, & simpliciter humanæ vitæ, & civitati, quadamtenus tamen diversus. Quo simul fit, ut civis boni alia sit virtus seu perfectio, alia viri boni, quod & Aristoteles præclare docuit *3. Polit. c. 3*. Par ratio igitur est Politicæ etiam atque Ethicæ. Qua de re latius disputare non est hujus loci.

Non sunt porrò solutu difficilia argumenta, quibus Aristoteles Ethicam Politicæ conjunxit. Nam in Magnis quidem Moralibus non alia quàm hæc collectio reperitur: in civili societate opus est virtute, ergo quæ de virtute agit doctrina, Politicæ pars est. At in civili societate etiam sanitas, etiam opes necessariæ sunt; fuerit igitur & Medica ars & *γεννατικη* partes Politicæ, si firma sit consequentia. Reverà autem nihil probat aliud Syllogismus ille, quàm Politicæ incumbere aliquam virtutis curam. Et sane incumbit illi, ut in bona quidem republica

blica curet per leges & instituta civilia, cum roborare quod in Ethicis est traditum, tum vitiorum occasiones, quas civilis vita magno numero suggerit, quoad fieri licet, è medio tollere. Quas virtutes aliæ admittant respública nec ne, itidem ipsi videndum est; neque enim ubi vis par virtuti locus conceditur. In Nicomachijs Politicæ ascribitur doctrina de summo hominis bono, prætextu sumpto, quoniam Politicæ est architectonica aliarum artium, ad maxime architectonicam autem spectet agere de supremo omnium fine. Verum est quidem Politicæ architectonica artium omnium, attamen non nisi respectu usus civilis; simpliciter enim dignitatem hanc potius ad Ethicam pertinere dixerimus.

CAPVT VI.

*Prudentiam civilem non esse peritiam aliquam mere
experimentalem; neque solam experientiam satis esse sive
ad scientiam sive ad usum civilium rerum.*

Proximè limites definivimus Politicæ, ultra quos citraque quicquid est, id ab hac methodo est alienum. Consequens est, ut investigemus quæ & qualis cognitio eorum quæ Politicæ diximus esse propria, queat comparari. Multiplex videlicet est humanæ cognitionis varietas. Et quidem alia non nisi sensu & experientia, alia beneficio ratiocinationis acquiritur: iterum alia certa est omnem erroris metum excludens, alia incertior, constans duntaxat quadam verisimilitudine: porro alia tantum quid sit res, alia simul & propter quid perspectum habet. Est vero haud leve sententiarum dissidium, cujus generis sit Politica prudentia. Sed & multum refert, accurate istæc cognoscere; ne vel frustra de-
spires

Spiret ad subtilem quandam doctrinæ acrimoniam, vel inutiliter hæreas in crasso rudimento.

Principiò igitur videndum, an omnis peritia civilis sola experienciâ comparetur nec ne. Prius sane videtur vulgo plerisque placere. Etenim vulgo respublica plarumque committitur ijs, qui experientiam aliquam duntaxat habent rerum civilium. Cum velint autem omnes indubiè ijs qui periti censentur rempublicam committere, apparet utique, plarisque videri, Politicam esse Empiritam aliquam scientiam. Non videntur autem & in eruditorum ordine nonnulli multum dissentire. Quotquot sane Prudentiam civilem usu & memoria duntaxat parari existimant, dissentire non debent si suam velint thesin defendere. Usus enim describunt cum Lipsio l. i. civ. prud. cap. 8, *notitiam humanarum rerum ex visa vel tractata*: Memoriam *notitiam similem ex auditu vel lectu*. Est autem utraque notitia mere Empirica; tantum quod illa propria, hæc alienæ experientiæ innitatur.

Cum placeat verò istæ sententia, & plarisque vulgi, & doctis quam multis, jam tum manifestum est, eam si non veram, saltem peresse verisimilem: plerisque enim vulgi & doctorum multis placere, id vero est esse verisimile.

Videtur autem eadem confirmari etiam experimento L quotidiano omnium gentium & seculorum. Homines enim usu tantum & experientia instructos videre est optime consulere reipublicæ; quod tamen non facerent nisi iidem civilium rerum tenerent scientiam. Nec vero aliter edocti sunt, etiam qui inter Græcos & Romanos olim prudentiæ dotibus inclaruerunt. Sane non Themistocelis, non Miltiadis, non multorum aliorum magistros prudentiæ laudant historiæ: haud temere tacituræ tanti

F

boni

boni auctores. Imo solâ hâc Empirica eos notitiâ fuisse imbutos, ipsemet Aristoteles sine operis Nicomachij probat illo signo, quod prudentiam ad alios docendo transmittere non potuerint; docturi scilicet indubie alios, saltem amicos & liberos suos, si potuissent, cum in nullo alio par potuerit præstari beneficium, & acquisitæ veræ scientiæ signum sit, posse id quod tenes alios docere. **II.** Ostendit porro usus, illorum quam multos qui aliam aliquam præter hanc Empiricam, prudentiam sibi acquisiverunt, nihil Empiricis istis præstare; haud paucos publici otij turbatores esse, & civitatum eversores potius, quàm solertes rerum administratos. Quod videtur esse argumentò, quam isti existimant prudentiam non nisi ejus simulacrum aliquod esse: jure enim solam illam Empiricam nomen illud augustum promereri.

Cæterum ut clarè pateat veritas, breviter (etsi aliis oculo) hic exponendum ante omnia est, quid reapse sit Experientia. Habet autem sese hunc in modum. Quæcunque sensuum aliquo percipiuntur illa singularia sunt: intellectus ex diverso singulare nihil percipit, sed sola ea quæ abstracta nuncupantur à singulari materie. Si quando ejus quod sensu est acceptum, imago remanet in animo, post factam sensationem, Memoria nascitur. Est enim proprie Memoria, *Ætis aut possessio quedam rei Quarta. præteritiæ*, sive imaginum sensu acceptarum. Talis Memoria unius ejusdemque rei sæpius iterata dicitur Experientia: quæ proinde & ipsa singularium duntaxat est rerum, non universalium. Vt, si tu sæpius observaveris Petro febricitanti vini potum malè cessisse, ejus jam experientiam esse consecutus, ut tuto pronunciarè possis, febricitanti Petro vinum esse noxium, nondum tamen hoc ipso habes

com-

compertum, nulli febricitanti vinum convenire. Vt ex multis singularibus experimentis universalem quandam communemque formes notionem, opus est porro collectione quadam, non multâ tamen & operosa, sed plerumque illa simplicissimâ quam inductionem appellitamus. Ferrent autem ejusmodi universales notiones, (si propriè quidem loquaris) non amplius ad Experimentiam, etsi ex multis sint experimentis elicita, sed jam sunt exordia ipsarummet artium ac sententiarum. *Exordia*, inquam, sunt, non enim artes ac scientias omni ex parte absolvunt. Ideoque non alio sensu etiam sunt accipienda Aristotelis illa, lib. 1. Metaph. c. 1. *per experientiam ars & scientia hominibus efficitur*: aut illud Poëtæ veteris Afranii in Sapientiam:

Vfus me genuit, mater peperit Memoria.
aut hoc Manilij:

Per varios casus artem experientia fecit.

Et vero ad principia artium scientiarumque ipsemet hæc restrinxit Aristoteles, cum alibi, tum sub finem l. 2. *Analytics. post.*

Multo minus ad experientiam pertinet, ex ejusmodi universalibus notionibus ulterior deductio, etiamsi ad causarum investigationem nondum processeris.

Porro Historicis monumentis vix alia præterquam singularia narrantur, qualia nimirum cognoscuntur sensu atque experientia. Vt enim historia narret universaliora, ex multis experimentis collecta, rarius fit & à paucis est tentatum. Rarissimi certe exempli est Historia Animalium ab Aristotele, Stirpium à Theophrasto, Rerum subterranearum à Georgio Agricolâ conscripta. Quæ ex Historia itaque lectâ vel auditâ proxime quidem

oritur cognitio, itidem non diversa est ab ea quæ per experientiam accipitur, nisi quod alienâ narrantium fide nitatur.

Hæc ex Aristotelicis monumentis, cum l. 2. Analyt. posterior. cap. ultimo, tum l. 1. Metaphysicorum capite 1. & libello de Memoria, deprompta, omnem errorem facile discutunt. *Primum* enim constat utique, id quod jam supra dictum est, notitiam quandam civilium rerum inventiri, & quidem maximè præclaram, quæ in universalibus occupetur. Cum Experientia igitur hæreat duntaxat in singularibus, manifestum profecto est, potissimam illam rerum civilium scientiam Empiricam non esse. *Ad hoc* cum impossibile sit, ut unus aliquis omnium eorum quæ in quavis reip. specie eveniunt, usum & experientiam habeat; ne id quidem fieri potest, ut ex proprijs quidem experimentis, unus quis extruat omnia illa, quæ in communi de republ. qualibet sciri aut dici possunt ab experientis petita: tantum abest, ut quis possit, ex proprijs experimentis integram hanc prudentiam haurire, aut quod idem est, solo usu omnem illam sibi comparare. Fac enim quem probe versatum esse in regia administratione, is non eo ipso jam usu didicit, Popularis aut Aristocratici regiminis statum, & tamen omnia hæc scire ex æquo est Politicæ prudentiæ. Historia plus experimentorum civilium quam usus ipse exhibet: eoque inservire etiam ac prodesse magis potest ad extruendam communem illam prudentiam atque ipsemet usus. Veruntamen quoniam omnis ejusmodi ex historijs collectio nitatur quidem Experientia, non debeat tamen Experientiæ sed Arti aut Scientiæ, manifestum est, ne quidem illam ex historijs enatam ita peritiam Empiricam merito vel haberi vel nuncupari debere.

Vno

Vno verbo: nulla universalis civilium rerum cognitio verè Empirica est. Ac proinde quotquot eam habent, in quantum habent, Empirici non sunt, sed saltem aliquid civilis scientiæ jam sunt consecuti; adeoque hæcenus perperam Empirici audiunt. Plane quemadmodum olim Medicorum illa ab Acronè Agrigentino instituta schola, inique Empiricum nomen affectavit; cum tamen universalia pronuntiata jactitaret ex multis experimentis exstructa, imò ab ijs transitum ad similia usu nondum comperta admitterent ipsi seque primores; si Celso credimus, evidentès etiã morborum causas ad medendum esse necessarias faterentur.

Et vero quod res ipsa expressit Empiricis illis Medicis, ut confiterentur, dari in negotijs medicis aliquem ad similia nondum usu comprobata progressum: posse itidem causarum morbi sanitatisque aliquam scientiam dari: artem denique facturo necessariam esse saltem aliquam causarum notitiam: id omne in civilibus quoque habere locum, usque est adeo perspicuum, ut negari sine impudentiæ aut inscitæ nota haud possit. Enimverò id utique constat, etiam de ijs, quorum neque Experientiam, five usu proprio five ex historijs, neque Scientiam aliunde sumus affecti, posse nos rectum consilium dare. Id vero fieri non potest, nisi ratiocinatione quadam, adeoque deductione ignotæ rei ex notis.

Eorum porro quæ in civilibus contingunt, certæ causæ non minus sunt atque naturalium eventuum. Neque enim quidquam fit sine causis, etiam in humanis negotijs. Certe omnes omnino actiones civiles suos fines habent quamobrem fiant, suas causas efficientes principales & instrumentales, materiam item suam circa

F 3

quam

quam versentur : in eo vero , quod fiant quomodo quando & ubi oportet , forma sive essentia earum civilis consistit. Jam vero non ita abdita sunt causa illæ ut humani ingenij vim effugiant. Imò à prudentissimis nonnullis auctoribus pleraque hærum , si non omnia , jam tum literarum monumentis sunt prodita. Certè quo quis est prudentior eò magis perspectas habet civilium rerum causas.

Ad res denique feliciter gerendas plurimum prodesse , imo per esse necessariam , causarum notitiam , cum usus docet , tum per se clarum est. Qui enim possis reipublicæ salutare leges præscribere , nisi teneas quæ causæ rempublicam conservent ? qui possis mala averruncare , nisi itidem scias , quid sit quod rempublicam perdit , & quare perdere soleat ? Sane quo minus causas illas habes perspectas , eo minus licet tibi reipublicæ consulere.

Huic sententiæ tamen videtur haud parum refragari id quod Aristoteles observavit de experientia ; quippe qui in hæc verba non dubitavit loqui . l. 1. Metaph. 1. *Ad agendum nil videtur Experientia differre ab Arte : quin imo videmus Expertos magis id quod intendunt consequi , quam illos qui rationem absque Experientia tenent. Causa vero hujus est , quod Experientia singularium Ars autem universalium cognitio est. Actiones autem ac generationes omnes circa singulare sunt. Non enim hominem nisi per accidens sanat qui medetur , sed Calliam aut Socratem , aut alium quempiam eorum qui sic dicuntur , cui accedit homini esse. Si quis itaque rationem absque Experientia teneat , & universale quidem cognoscat , quod autem sub ea particulare est ignoret , sepe numero errabis à sanando. Idem magis sanabile est quod singulare est.* Hæc omnia Aristoteles.

Sunt autem omnino dextrè hæc accipienda , alioqui ◊

quin minime veritati consentiunt. Fatemur scilicet nos etiam, actionem omnem in singulari opere versari, eoque necessarium esse, ut quisquis opus aliquod studet efficere, sensu atque experientia isthac quæ ad opus requiruntur habeat cognita; ac proinde, qui tantum in communi illa tenet, particulatim autem ignorat, eum ad rem istam agendam minime idoneum; adeoque hætenus quidem Experientiam Arti ac Scientiæ præferendam esse. Revera tamen is qui sola est Experientia instructus, nihil aliud potest, quam quod est expertus. Itaque non nisi paucissimis agendis est aptus, & nihil valet si quid novi agendum veniat. Jam verò in vita civili plurima occurrunt & per varia, sæpe & inopinatò accidunt quæ antehac nunquam contigerant, quædam antehac usitata præstat mutare. Itaque etsi ad quædam opera peragenda is qui Experientia instructus est sufficiat, simpliciter tamen toti reip. curandæ non est par, neque licet illi rem publicam omnem tutò committere. Ut proinde ad res agendas multum intersit inter Experientiam & Artem: etsi aliqua ratione intersit nihil, & Experientia ipsi Arti sit præferenda.

Hiscæ sic expositis facile jam est, quæ initio pro Empirica civilium rerum peritia producta sunt, consutare. *Primum* enim qui res præclare gerunt in republicâ, illi, tametsi usu tantum valere credantur, non tamen revera usu solo & experientia sunt instructi, sed quidam eorum ingenij beneficio, ex usu compertis, etsi non scientiam Civilem integram, aliquid tamen ejus, quantum ad res quædam agendas satus est, didicerunt. Eaim vero quotquot tali laude præ alijs commendantur, celeritate ingenij solent eminere: quæ qui pollent, Artes & Scientias præ-

Ad I.

prio,

prio, quod ajunt, Marte condere idonei sunt. Sanè Græcæ Romanæque gentis illustria lumina, quàm præclaris ingenij dotibus fuerint præditi, loquuntur monumenta.

Non sane à solo usu proficisci, eam quæ in viris magnis, nulla tamen doctrina imbutis, civilium est rerum peritia, argumento illud est, quod hi subinde multa agant, & quidem prudenter agant, quorum experientiam sibi ante non comparaverunt. Talibus igitur quando respublica conceditur, non meris Empiricis illa committitur, sed artificibus, imperfectioribus tamen, propriaque duntaxat industriâ Artem edocetis.

Nec vero etsi docere alios nequeant, destituuntur illi omni scientia. Ut enim doceas necessum est, & Scientiam integram teneas, & ipsam docendi viam: hos vero neque nos dixerimus Scientiam civilem integram sibi parasse, aut docendi rationem calluisse.

Fatemur præterea, solo usu civilium rerum qui sunt instructi, illos rectè præfici posse nonnullis negotijs in quibus sunt exercitati: minime tamen hinc sequitur, omni civili Prudentia eosdem instructos esse, aut rempublicam omnem committijs posse.

Obiter hic observari meretur: non fortassis omnes illos veteribus à prudentia laudatos viros nullâ fuisse doctrina institutos. De Themistocle sane id negat Socrates apud Xenophontem *l. 4. Memorab.* addens: *stultum esse existimare, exigui quidem momenti artes absque magistris idoneis percipi à studiosis hand posse, cum imperio autem civitati præesse, forsuito valere homines, cum tamen opus sit omnium maximum.* Sed fortasse non quod ita reverà sentiret, id dictum est à Socrate, sed ut excitaret Epythidemum; ceu innuit

multiplex Xenophon. Licetque proinde Thucydidi secure fidem habere, omnem viti illius prudentiam solius ingenij nativis viribus attribuenti. *Illum enim fuisse Themistoclem qui quàm maxime indicaret, quantum natura valeat: dignus ipse quem quodammodo supra modum ob natura præstantiam magis atq. alium quem miremur: quomodo Thucydidem Latine loqui fecit Joannes Caselius.* Quicquid vero sit de Themistocle; alijs nonnullis, ut Pericli, Epaminondæ, & Scipioni Africano utrique, & Ciceroni, & Cæsari, & Pompejo, non defuisse magistros, notissimum est.

Quod in *Altero argumento* objicitur, nihilo præstare Ad II. Empiricis eos, qui creduntur scientiam Politicam didicisse, id profecto a vero alienum est. Nec enim nisi in paucis, ijsque usitatis, in ætate item jam senili, quicquam hi possunt: è contrario alteri illi ad quævis promiscue reipublicæ negotia sunt apti, idque ætate adhuc integra. Quod aliorum nonnulli itidem aliquid ultra usitata possint præstare, non id usui & experientiæ, sed ingenij dotibus, & per consequens Scientiæ vel Arti acceptum est ferendum: supplente nimirum doctrinæ defectum ingenij nativo acumine.

Eorum qui doctrina Politica instituti sunt, si qui Ad III. minus recte se gerunt, non id doctrinæ illius vitio contingit. Ne quid enim dicam, quod multi didicisse credantur id quod nequaquam didicerunt; in ijs quæ speciem quidem Politicæ mentuntur versati, ipsam vero hanc prudentiam plane ignorantes. Observandum est, esse haud paucos, qui doctrinâ ore tenus exerciti, animum bonis artibus non induerunt: nec satis esse ad bene agendum, scire quid expediat, sed præterea requiri & bene agendi voluntatem: quâ interdum carere rerum civilium etiam maxime gnaros, neque nos diffitemur.

*Civilium rerum certam peritiam aliquam posse accipi;
idq; demonstrativis ratiocinationibus; etsi illæ non sint
demonstrationes primi ordinis atq; omnium
exactissima.*

Civilium rerum exactâ cognitionem, etsi illa innitatur
Cusui & experientia, tamen non usu sed mentis ratio-
cinatione comparari, fecimus perspicuum. Nunc porro
est videndum, quam illa certa sit aut lubrica, eaque num
demonstratione admittat, & si admittit quales illæ sint,
cum demonstrationû omnium non æque exacta sit ratio.

Ac demonstrationibus quidem nullum hic locum
esse, passim recepta sententia est. Enimvero plerisque
argumenti Politici scriptores, oratorijs videre est rationi-
bus omnia probare. Philosophi quoque vulgò ipsi de-
monstrationes omnes ut artibus, ita & huic methodo cir-
ca res agendas occupatæ, abjudicant.

Neque id videntur facere abs ratione: Civiles nimi-
rum res fluxæ sunt atque instabiles, utpote quæ ab hu-
mano arbitrio imò à fortuna dependeant. Rerum au-
tem incertarum nulla certa datur scientia: eoque nec de-
monstratio: quippe quæ est syllogismus *δητημονικός*, & cum
ex necessarijs præmissis constat, tum circa sola ea quæ non
aliter atque aliter sese habent, aut habere sese possunt,
occupatur. Econtrario illa est vita omnishumana, ut
jam olim non dubitaverit ipsemet Theophrastus, longo
rerum usu edoctus, probare illud:

Τυχῆ τὰ βητιῶν προγυμνάσθαι ἐν βυβλίᾳ

Unde expressum illud Latinum proverbium: *Vitam regis
fortuna non sapientia.* Ut quod illè in Fabula de amore id
meritò de republica pronuntiaveris: *quæ res neq; con-
siliium.*

filium neq; modum habet illum, eam consilio regere non potes. In republica hæc omnia insunt vitia, injuria, suspiciones, inimicitia, inducia, bellum, pax rursus. Incerta hæc si tu postules ratione certa facere, nihilo plus agas, quam si des operam, ut cum ratione insanias.

Quamvis autem hæc speciose dicantur aganturque magnis autoribus, multum tamen absunt à vero. Nec enim probari debet illa quæ passim à plerisque instituitur civilis doctrinæ rudis & oratoria tractatio. Sane ad vulgus quidem Rethorica illa per sunt utilia, imo necessaria: (nec enim alijs argumentis quam illis in vulgo receptis *Ἰπυχηρήμασι* pertraxeris populum aut alium aliquem indoctiorem in sententiam tuam, aut illi quod reip. expedit persuaseris) at tamen cum Rhetorica argumenta laborent plerumque incertitudine, & veritati raro sint omni ex parte consentanea, ac proin nihil certæ veritatis doceant; Oratoriæ etiam nihil sit prius quam persuadere, quibuscunque tandem id fiat modis; contra vero rerum civilium omnino detur certa aliqua cognitio; non profecto illi rite funguntur officio doctorum, qui doctrinam omnem Politicam Oratorijs declamationibus expedire annuntiantur.

Philosophos nostri temporis quàm multos Politicæ doctrinæ vim demonstrationum detrahere, non est mirum, cum iidem ita differant de demonstratione omni, quasi illa pene nusquam habeat locum, ineptos interim parologismos loco demonstrationum ostentantes. Enimvero & in Mathematicis disciplinis, & in Physicis, & in Metaphysicis, eorundem quàm multi negant hodie demonstrationes reperiri. Quod cum ab omni veterum Philosophia alienissimum, ac manifestum sit indicio, eos minus recte Analyticam

licitam doctrinam callere, non est proinde quod eorum autoritate terreremur. Et vero Aristotelem aliter sensisse olim, vel inde apparet: quod opus suum Politicum voluerit ἀρεγαματικὸν censeri, libri autem ἀρεγαματικοὶ fuerint διαδοικτικοί, ut alibi ostendimus. Recentiores qui rectam sententiam tenuerunt hic laudare, nihil attinet.

Levia porro sunt, quibus vulgo adducuntur nonnulli, sinistre adeo de Civili doctrina arbitrari. Res civiles enim ita fluxas esse & lubricas, quasi omni careant certitudine, non est profectò veritati consentaneum. Habent si se illæ non aliter atque res naturales, & illæ circa quas occupantur Artes: quæ scilicet etiam ipsæ obnoxia sunt mutationibus & vicissitudinibus, & tamen perpetuam certamque habeant veritatem. Scilicet singulæ res in quantum tales fluxæ quidem sunt, ac proin nihil de ijs sciri potest quod perpetuò sit verum; at eadem in communi, & quatenus generum specierumque naturam habent, stabiles sunt atque aternæ. Nec enim etsi ex arbitrio gerantur res humanæ; omni illæ ex parte meri arbitrij nostri sunt. Namque & illa ex arbitrio gesta habeant effectus certos, nec amplius in arbitrio nostro collocatos. Perinde ac humani quidem est arbitrij cor gladio transfodere nec ne, mors tamen necessario consequitur si id feceris. Ita sane & dissidium excitatur in rep. sponte quidem nostra; necessario autem multa hinc mala nascuntur, quæ non æque amplius nostræ sunt potestatis; quorum proin necessaria & perpetua dari scientia potest.

Ita præterea fortuita esse rerump. negotia, quasi non sapientiam, non rationem, non consilium admittant, usu profectò quotidiano confutatur. Longe sane alia ille persuadet, propeque facit credere illud:

Nullum

*Nullum Numen abest si sit prudentia: sed nos
Te facimus Fortuna deam cælog, locamus.*

Theophrastus sane videtur tantum notare voluisse dicto suo imprudentiam plerorumque hominum; quâ sit, ut non tam ratione quam forte fortuna id quod sibi commodum est assequantur. Fortassis etiam respexit ad ea, quæ in republicâ singulari fato fiunt. Qualia sæpenumero contingere, neminem potest latere, qui paulò accuratius in res civiles intuetur. Perperam verò illa Theophrastus fortunæ tribuit, cum divinæ essent providentiæ ascribenda. Et tametsi illa regere non sit omninò virium humanarum, tamen prudentia etiam hic vim suam aliquatenus retinet: cum ut precibus flectas Numen ejusque iram depreceris, tum ut mala cœlitus immissa modereris non nihil, perinde ut tempestatem prudens nauta. Quæ de re aliâs commodior dicendi locus est.

Tantum abest igitur, ut istis quidem argumentis evinci possit, Civilium rerum certam nullam scientiam atque demonstrationem dari: ut invertere illa liceat, & ex ijs contrarium liquido ostendere. Etenim quæcunque pertinent ad rerump. constitutionem, salutem, & corruptionem, illa non habere sese possunt diversimode, tanquam sint fortuita; adeoq; omni tempore & loco vera & certa sunt. Nec verò hodie Regna, Aristocratia, Democratia, aliæque rerump. publicarum species, aut alijs vitijs corrumpuntur, aut alijs remedijs conservantur, quam vel factum est olim, vel in posterum futurum est. Illa porò à nobis cognosci possunt non tantum quemadmodum fiunt, sed & quamobrem. Imò tum demum, vulgi etiam consensu, Prudentes credimur, quando rerump. quæ aguntur aut agenda sunt causas intime cognoscimus.

scimus. Atqui omnis certa cognitio rerum stabilium, Scientiæ utique dignitatem habet. Scire enim di-
 quotiescunq; aliquid intelligimus secluso errandi metu, multo magis quando simul causas habemus perspe-
 ctas.

Talis verò certa cognitio, cum aut inductione ex singularibus, aut demonstratione duntaxat comparetur, inductione vero omnis Civiliū rerum peritiā accipi nequeat, (ceu jam supra probavimus) vel hinc manifestum est Politicam scientiam demonstrationibus esse acquisitam.

Constat porrò & alias, ex principijs per experimenta constructis de rebus Civilibus plurima doceri hoc ipsum autem est demonstrare ex principijs proprijs.

Ad hoc probat usus, in Civili etiam doctrinā, non minus atque in Physicis & Mathematicis, alia probari deductione ad impossibile, alia à signo, alia ab effectu, alia à causa proxima. Ut proinde nulla demonstrationis species in Politicis locum suum non inveniat.

Quamvis autem hæc ita sese habeant, fatemur tamen, non adeo exactam civilium rerum scientiam haberi posse, ut non interdum illa fallat, utque non ejus pronunciata quandoque egeant emendatione. In causa verò est infinita civilium rerum propter circumstantias multitudinem & varietas: quam proinde omnem sive animo sive scripto comprehendere ingenij humani captum exsuperat.

Non sola tamen Politice ita est imperfecta, sed commune hoc illi est cum omnibus Artibus, imò cum ipsa Naturali Philosophia. Neque vero nisi in solis Mathematicis disciplinis, earumque duntaxat ijs quæ puræ vocantur, concessa est numeris omnibus absoluta scientia
 omni-

omnique vacans exceptione; idque quoniam solæ illæ occupantur circa subiectum, quod tanquam abstractum ab omni materialitate, h. e. omni vicissitudine, consideratur, adeoque alijs atque alijs circumstantijs non est obnoxium. Quod ipsum autor à Minoris Methaphysicorum c. 3. (Aristoteles, perperam tamen, vulgo creditus, siue is Pasocrates siue alius quis fuerit) observans scribit: τὴν δὲ ἀκριβοσολογίαν τὴν μαθηματικὴν, ὅτι ἐν ἀπείρῳ ἀπαιτῆστον, ἀλλὰ ἐν τοῖς μὴ ἔχουσιν ἄλλω. διότι ἐν Φύσει ὁ τέρμα, ἀπείρῳ γὰρ ἴσως Φύσις ἔχει ἄλλω. In eandem sententiam doctissimus Paraphrastes Græcus l. 1. Nicom. c. 3. *Fieri non potest ut in quouis subiecto exquisitissimam inueniamus veritatem. Sed in Mathematicis quidem disciplinis, utpote qua necessarium est semper sui simile habent subiectum, simplex est veritas, nec quicquam ibi accuratam tractandi rationem impedit subiectum. In reliquis vero, in quibus nec necessaria sunt subiecta, nec eodem semper modo se habent, ea sufficit docendi ratio, quæ exis, quæ ut plurimum ita se habent aliquid colligit.* Ipsemet Aristoteles eadem de causa lib. 1. Nicom. c. 1. jubet, nos in Politicis contentos esse doctrina, quæ veritatem ostendit non nisi ταχυλῶς καὶ τῶρον, quod ipsum repetit l. 2. ejusdem operis cap. 2.

Deprehenditur idem in Legibus Civilibus: quæ sunt opus aliquod τῆς νομοθετικῆς, adeoque Politices. Recte enim Julianus Jctus in Digestis tit. de Legibus: *Neque Leges neque Sctæ ita scribi possunt, ut omnes casus qui quandoque inciderint comprehendantur.* Item: *Non possunt omnes articuli singillatim aut legibus aut Sctis comprehendendi.* Et verò hinc adeo fit, ut ad omnes leges opus sit τῆ ἰστανεία aut æquitate, quæ (ut scite definit Aristoteles l. 5. Ethic. c. 10.) est ἰστανεία νομῶν δικαίων. **Quam**

Quam rem prolixius quidem non nihil, adeo eleganter ta-
 men & perspicue illustravit Ethici operis Paraphrastes
 Græcus, quem modò laudabamus. ut sit pretium operæ
 doctrinam ejus integram huc afferre, ex lib. 5. c. 16. Hujus
 vero emendationis (quæ fit per *Thalesian*) causa hac est, quod
 uniuersaliter pronuntiet lex omnis: quibusdam autem singulari-
 bus secundum rectam rationem accommodari hoc non possit. Quia
 ut definitum quid lex est, ita definitum quid respicit; indefinita
 autem sunt nec uno modo se habent singularia. Vt e. gr. Lex ju-
 bet in genere, omnem peregrinum qui muros ascendit, mori.
 Forte fortuna aliquis ascendit, qui egregium virtutis documen-
 tum dedit. Si ergo Legem hanc illi qui rem gessit strenue accom-
 modemus, atq; interficiamus hominem, præter rectam rationem &
 id quod justum est agemus. Eodemq; modo in multis habet aliis.
 Nec tamen hoc erratum siue in Lege, siue in Legislatore est,
 sed in ipsa negotiorum natura. Etenim Legislator (quia impos-
 sibile est singulare omne comprehendere & qua numero sunt in-
 finita) id, quod ut plurimum fit, sumit, eoque respiciens fert Le-
 gem. Neq; propterea quod vitium tale ignoret Legislator, nihil
 desinit in Lege: sed quia fieri non potest, ut negotiorum natura de-
 finitione circumscribarur, aliter illis atq; aliter se habentibus. In-
 definita enim rerum agendarum est materia, multasq; patitur
 mutationes. Ideoq; illa qua ut plurimum accidunt, Legislatores
 respiciunt. Etenim ut peregrinus aliquis belli tempore muros ascen-
 dat, atq; ex iis belli tempore ferat supercarias, raro evenit: sapius
 vero ut in detrimentum urbis ascendat. Cum ergo necessario sit
 sciendum, quo pacto ejusmodi sint seruandæ leges, præterea quan-
 do, & in quibus: oportet quoque habitum dari aliquem, quo emen-
 dari errata ejusmodi possint. Talis vero est *Aequitas* qua de-
 fectus Legis suppletur, & quod erratum est corrigitur, nonaque
 definitio, quam prætermisit illa, quod singularia omnia haud no-
 uerit,

verit, adjicitur. Dicit enim vir æquus, omnem qui ascendat peregrinum mori debere si insidiandi animo hoc fecerit; si bene rem gesserit, non modo conservari, sed & præmiis affici debere. Quæ eadem & Legislatores dixisset, si fuisset præsens: aut si hoc ipsum prævidisset, tulisset ejusmodi legem. Hæc omnia ille Paraphrastes.

Ut Leges autem per ἐπιτηδεύματα, ita reliqua omnis Civilis Scientia itidem corrigenda subinde est prudentiâ quadam particulari, quæ circa singularia occupatur; oportetque proinde illos, qui in civilibus negotiis versantur, πρὸς τοὺς κατὰ τὸ σκεπτικόν, quemadmodum fit in Arte medica & nautica, ceu recte monet Aristoteles 1. 2. Ethic. c. 2.

Licet vero ita laboret Politicæ, assequitur tamen quidam in rebus civilibus plerumque contingat, ita ut exceptioni non nisi rarò locus concedatur; atque hoc ipso dignam sese præstat Scientiæ titulo.

Sane si hoc nomine velis privare omnem ejusmodi cognitionem, perfectò humanæ sortis parum fueris gnarus, & præter Mathematica nihil pene sciri posse necessum est fatearis. Id quod tamen dictum est absurdum. Certe communi omnium consensu Scientiæ nomen, non exactissimæ tantum, sed & huic minus perfectæ cognitioni attribuitur. Unde & Aristoteles 6. Metaph. Omnis, inquit, scientia ejus est quod aut est semper, aut ut plurimum: Et lib. 1. Analyt. Poster. c. 24. Scribit: demonstrationem consieri ex iis quæ omni sunt ex parte necessaria aut ὅς ἐστι τὸ πᾶσι. Et vero si teneas quid plerumque eveniat, in iis quæ rarissimè ab eo deviant homo intellegens facile perspicit, quid agendum veniat. Neque enim isthac in re magna esse difficultas potest; nævum unius scientiæ aliarum rerum pleniore peritiâ quasi sponte suâ commendante.

H

Notan-

Notandum vero est quod diximus, mereri Scientiæ nomen illam cognitionem, quæ ut plurimum rebus est consentanea, ita ut non nisi raro occurrat quod fuerit prætervisum. Fatemur nimirum & nos, indignū te esse illo titulo, si ea duntaxat noveris quæ raro & infrequentius contingunt. Si eadem habeas perinde ac si plerumque eveniant, etiam erras. Quamvis sua laude privandus non sis, si quæ raro contingunt ex merito suo æstimes, h. e. in numero habeas eorum quæ raro occurrunt. Non sane illa, quæ etiam discedunt ab eo quod plerumque fit, in demonstrativo aliquo syllogismo civilium rerum locum inveniunt. Recte enim Galenus l. 4. de ratione victus in morbis acutis: *Omnia doctrina ex universalibus recipit incrementum: quæ si perpetua fuerint, primam habent utilitatem: si vero magna ex parte, secundam: quod si anceps quippiam vel rarum fuerit, id ad doctrinam inutile censendum est.* Certe nullum ex raris illis eventis construi præceptum potest, quod reip. sit utile.. Eòque verum est quod dixit Ictus Celsus: *Ex his quæ forte uno aliquo casu accidere possunt, jura non constituuntur.* Recte etiam Pomponius probavit illud Theophrasti: *jura constitui oportere in his quæ ἄπὸ τῶ πλεῖστον accidunt non quæ ἐν παρρη λόγῳ.*

CAPUT IIX.

*Quo nomine certa Civilium rerum cognitio
debeat appellari; qua item dignitate
æstimari.*

Rerum civilium certam & qualis demonstratione comparatur notitiam dati, secus quàm multis vulgò est persuasum, firmis nisi fallor argumentis constituimus. Ea vero res jubet nos deinceps statim inquirere, paucis tamen, quale nam ergo nomen & quem dignitatis gradum cognitio isthæc commereatur.

Tan-

Tantum quinque scilicet numerantur, Aristotele quidem autore, mentis nostræ habitus, qui certam rerum veritatem percipiunt: Sapientia, Scientia, Prudentia, Ars, & quem *Græci Interpretes Latini Intellectum* appellant: neque est quare nos, idem qui valeant, plures habitus mentis numeremus. Quamvis vero apud scriptores passim hæ voces non semper eodem sensu accipiuntur, adeoque sæpius altera pro altera, siue per imperitiam siue ex vulgi consuetudine, soleat poni, nos tamen nunc sequimur accuratiorem illam doctrinam quam hac de re instituit Aristoteles *1.6. Eth. Nicom.* Er vero Aristoteli utrique fuit consilium, isthoc loci accurate ista tractare: eoque semper alibi, & in ipsis Metaphysicis, solet nos hoc in argumento rejicere ad hunc locum. Igitur extra controversiam nunc collocabimus, quas ibi significationes vocibus illis Aristoteles adscribit, eas maxime esse genuinas: ut eò expeditius liceat nobis definire, cujusmodi sit mentis habitus nostra illa, qua de agimus, civilium rerum cognitio.

Antequam vero id præstemus unus alterque error est eximendus, quem qui Aristotelem volunt videri quam maxime sectari, solent vulgò errare. *Primo enim* creditur, ita hos quinque memoratos habitus inter sese distingui, quasi circa unum idemque objectum nulla ratione occupentur. *Deinde cum* Aristoteli Ars *ποιητική* dicatur, Prudentia *προμητική*, *περὶ* & *ποίνης* existimantur eo inter se differre, quod hæc semper opus aliquod sensibile producat, (Ut sutoria producat calceum, Architectonica domum,) illa non item.

At vero primum quidem illud Aristoteleæ doctrinæ non esse consentaneum, vel inde liquet, quod Sapientiam ex Scientia & Intellectu quasi componi Aristoteles docuerit. Hinc

vero omnino est consequens, Scientiam aliquam & Intellectum versari circa easdem res, circa quas & Sapientia versatur, etsi non vicissim omnium illarum rerum quarum est Scientia vel Intellectus etiam sit Sapientia.

Liquet vero idem etiam ex eo, quod Aristoteles in libris *Acroamaticis* (ubi quam accuratissime loquitur) non ex præscripto illo vulgi vocabula istæ Scientiæ, Prudentiæ, Artis, distinctim usutpet. Statim initio quippe ipsius Eth. c. operis, memorat ille ἐπισήμια πρακτικά: libro 1 Metaphys. c. 6. & 7. ἐπισήμια ποιητικά, addito Medicinæ Gymnasticæ Architectonicæ & Musicæ exemplo. Lib. 1 Metaphys. cap. 1. mentio fit ἐπισημῶν ad vitam utilium, quæ ipsæ ibidem mox Artes appellantur: imo diserte scribitur, τῆν τέχνην τῆς ἐμπειρίας οἰόμεθα μᾶλλον ἐπισήμην εἶναι. Libro 1 Polit. cap. 4. memorantur ἐπισήμια δολιχά, item ἐπισήμην δεσποτικήν quæ sit χρηστική δόλων. Libro 2. Polit. c. 6. ubi dictum fuisset, profuisse nonnullis scientiis antiquorum institutorum mutationem, additur pro exemplo οἷον ἰατρικὴ καὶ γυμναστικὴ καὶ ὄλος αἱ τέχναι πάσαι. Lib. 8. Polit. c. 6. fit mentio ἐπισήμια χειρουργικῆς, ut 2. Eudemiorum c. 3. πρὸς ἕως ἐπισημονικῆς. Mitte alia Aristotelis loca, quæ passim reperiuntur haud pauca.

Non est vero quod dicas, Aristotelem minus ibi exacte locutum esse. Utique enim debuit ille in *Acroamaticis* loqui quam accuratissime. Hic itaque prætextus est reapse Aristotelis accusatio, illaque cum ejus injuriâ conjuncta. Et vero libro 1 Metaphys. statim atque Artes scientiæ nomine appellasset subjungit: *Dictum autem in Moralibus est, quænam sit Artis & Scientiæ differentia.* Unde liquet, saltem tum Aristoteli in mente fuisse definitiones Artis & Scientiæ in Ethicis propositas.

Eam porro in Ethicis & Analyticis alibi quæ Scientiæ definitio-

initionem tradit Aristoteles, quasi cognitio demonstrativa omnis debeat Scientia appellari. Jam vero possunt & Artium & Prudentiæ præcepta universalia demonstratione cognosci.

Nec obstat, quod Scientia secundum Aristotelem circa theoretica versetur. Nam & universalia illa præcepta Artium & Prudentiæ, in quantum talia, theoretica sunt, *πρακτικὰ* autem aut *ποικιλὰ* demum censentur quatenus singularibus operationibus moderantur.

Similiter & alterum illud arbitramur non esse Aristotelicæ doctrinæ consentaneum: quantumvis Aristotelem ita acceperit etiam Alexander, (sive quis alius est Græcus Metaphysicorum interpret, cujus versionem Latinam publicavit Johannes Sepulveda,) *l. 6. metaphys. num. 2. lib. 11. num. 25. ut & Eustratius l. 6. Ethic. c. 5.* Imo quamvis alijs jam olim ita visum fuisse, liqueat ex Quintiliani *l. 2. Institut. cap. 19. Primo enim certum est, nusquam id disertis quidem verbis ab Aristotele doceri, quod fieri tamen omnino debuisset in Ethicis, hoc est loco proprio, Deinde ubique Aristoteles non alias artes agnoscit, quàm *ποικιλὰς*, & tamen passim hoc nomine dignatur eas, quæ nequaquam operis, quod oculis subjicitur, consummatione finem accipiunt; prout tamen loqui amabat Fabius. Itaque Aristoteli passim artes audiunt: Musicæ omnes, inque iis Citharistrice, Orchestrice, item Dialectica, Rhetorica, Medica, Gymnastica: quarum nullum opus est sensibile, nisi per accideus: ut oratio scripta opus est Rhetoricæ.*

Quod usque adeo clarum est, ut Alexander, Eustratius & alii, coacti fuerint artes quasdam practicas agnoscere. Non tamen ad mentem Aristotelis: utpote qui simpliciter Artem definiuerit *ἐξ ἡ ποικιλῶν*. Disertis porro verbis de *πραξι* pronuntiat Aristoteles, non illam propter seipsam esse, sed

H 3

inter-

interdum ob finem quendam alienum *lib. 6. Nicomach. cap. 5.*
 τῆς μὲν γὰρ ποιήσεως ἔπεται τὸ τέλος, τῆς δὲ προξένου οὐκ αὖ.
 quæ totidem verbis reperias *lib. 5. Eudemiorum c. 5.*

Sic igitur sese res habet. Scientia non tantum circa merè
 theoretica, sed & circa ποίησις & προξένου simul cum Arte
 & Prudentia versatur. Eoque fit, ut cognitio aliqua nunc
 Scientia sit, nunc Ars aut Prudentia. Aliter tamen Scientia
 aliter Ars & Prudentia circa subiectum occupantur. Scientia
 enim consistit in nuda cognitione æternæ veritatis, cum aliò-
 rum, tum eorum etiam, quæ aut agi aut effici possunt, adeo-
 que quatenus & illa sunt aliquo modo theoretica. Artis
 verò & Prudentiæ officium est, videre quemadmodum illa si-
 ve προξένου sive ποιήσεως quadam singulari in effectum possint de-
 duci. Hinc Ars & Prudentia norunt quidem universalialia, no-
 runt vero potissimum tanquam principia operationum. Scien-
 tiæ autem illa magis conclusionum sunt loco, ex principiis
 nimirum propriis & indemonstrabilibus demonstrata.

Et vero tum Prudentia tum Ars quam maximè circa par-
 ticularia occupantur, ut præclare docet Aristoteles in Ethicis:
 etsi præcepta artis & prudentiæ sint universalialia. Hoc ipsum
 vidit Joan. Baptista Montanus Philosophus non minus quam
 Medicus doctissimus: qui proinde ad cap. 2. Fen. 1. l. 1. Cano-
 nis Avicennæ ita est locutus: *Ars dupliciter considerari
 potest: uno modo ut versatur circa materiam & subiectum ex-
 trinsicum, circa quod operatur; altero ut versatur circa univer-
 salialia & rationem faciendi. Priori modo Medicina est Ars, po-
 steriori Scientia. Respectu Platonis vel Socratis quem curare de-
 bet, Medicina est Ars: respectu vero artificis, ut ipse mederi no-
 vit in mente, est Scientia.*

Hoc observato, patet simul, minus recte sentire, qui omne
 problema Euclideanum Artem esse pronuntiant, non Scientiam.

Etsi

Et si enim problemata illa effici aliquid postulent, quoniam tamen illa effectio non pertingit ad aliquod opus singulare, hinc Problemata non minus quàm Theoremata ad scientiam mathematicam pertinent, & per consequens unà cum theorematibus locum suum in methodis mathematicis inveniunt, seceus quam fieret si problemata artes essent.

Differentiam $\pi\epsilon\acute{\alpha}\xi\epsilon\upsilon\varsigma$ & $\pi\omicron\iota\eta\sigma\iota\varsigma$ porro quod attinet, videtur illa potissimū in eo collocari, quod praxis maxime proprie ita dicta sit summi boni humani, $\pi\omicron\iota\eta\sigma\iota\varsigma$ vero singularis alicujus usus gratia instituta operatio. Hinc sanè fit, ut operationes virtutum sint $\pi\epsilon\acute{\alpha}\xi\epsilon\upsilon\varsigma$: & quoniam in talibus operationibus practicis plerisque ipsa consistit felicitas, $\pi\epsilon\acute{\alpha}\xi\epsilon\upsilon\varsigma$ etiam plæræque non alieni finis ergo ineantur, sed earum paucæ tantum: quæ scilicet non proximè quidem ex virtute fluunt, juvant tamen ad virtutem comparandam vel auxiliandam ornandamque. Ex aduerso non potest non $\pi\omicron\iota\eta\sigma\iota\varsigma$ quælibet respicere finem à sese distinctum; est scilicet $\pi\omicron\iota\eta\sigma\iota\varsigma$ effectio operis propter finem alienum. Jam verò fieri utique potest, ut una aliqua operatio nunc summi boni, nunc particularis commodi causa exerceatur; ceu in bello subit pericula miles, alius lucri, alius reipubl. causa, quorum hic $\pi\epsilon\acute{\alpha}\xi\epsilon\upsilon\varsigma$ alter autem lucrum efficit. Hinc adèd fit, ut eadem quodammodo operatio & $\pi\epsilon\acute{\alpha}\xi\epsilon\upsilon\varsigma$ & $\pi\omicron\iota\eta\sigma\iota\varsigma$ sit, pro diversa finis ratione. Eadem ajo quodammodo. Accurate enim si loquaris, reuera non est eadem; utpote cum fine distinguantur, fini autem potissimum essentiam suam operatio quæque debeat. Et vero cum summum bonum & particulare aliquod commodum toto genere differant, necessum utique est, tales operationes reuera toto genere differre, prout de omni $\pi\omicron\iota\eta\sigma\iota\varsigma$ & praxi Aristoteles etiam pronuntiavit.

Hinc liquet, Artem & Prudentiam, quarum illa circa

$\pi\alpha\iota\varsigma$

της ποιήσεως, hæc πράξις occupatur, quàm maximè scopo dif-
ferre: fieri tamen interdum posse, ut quodammodo Ars &
Prudentia unum idemque agat, diverso licet scopo.

Ex hisce quæ diximus lucem accipit Aristotelis do-
ctrina, cum alia tum illa, quam habet *l. 5. Polit. cap. 6.* ubi in-
genium & ad optima quæque educandum juvenem negat in
Musicis instituendum esse *τεχνικὴ παιδεία*. *Τεχνικὴν δὲ αἰε-*
τήμεν τὴν πρὸς τῆς ἀγωγῆς ἐν ταύτῃ γὰρ ὁ πρῶτος ἔστι τῆς αὐ-
τῆ μεταχειρίζεται χάρις ἀρετῆς, ἀλλὰ τῆς τῶν ἀκρόασι ἡδονῆς
καὶ ταύτης φορητικῆς. Verum hæc prolixius docere non pœ-
titur instituti ratio.

H I S C E obiter ita explicatis, Politicam, qua de
nos agimus, veram & propriè dictam esse S C I E N T I A M af-
firmamus. Quandoquidem versetur circa subjectum non
minus perpetuum & constans atque sunt res naturales; de-
monstrationes quoque admittat certas ac genuinas; axio-
matibus denique aliisque longo usu compertis principiis in-
nitatur. Locutus vero ad eum modum Aristoteles est non
semel. Etenim initio Nicomachiorum non obscurè illam ap-
pellat *ἐπιστήμην ἀρχιτεκτονικὴν*. Ipsomet *lib. 6.* (ubi quam ac-
curatissime voces illas exponit) *cap. 7. ἐπιστήμην πολιτικὴν me-*
morat distinctè ἀπὸ τῆς φρονήσεως. Lib. 4. etiam Polit. cap. 1.
scribit his verbis: *τῆς αὐτῆς ἐπιστήμης esse, describere ἔσ-*
ορτιμὴν τὴν republ. illam quæ maxime est ex voto, ἔσ-
ιλλὰμ quæ multis conveniat. Alia loca adducere non atti-
net. Omnino vero huc pertinet excusatio, quam prolixio-
ri de rerum publicarum differentiis doctrinæ præmittit. *lib.*
3. Polit. c. 1. τῶν δὲ πρὸς ἐκάστην μέθοδον φιλοσοφῶντι, καὶ μὴ μόνον ἀ-
πεκρίνοντι πρὸς τὸ πράττειν, οὐκ εἶναι ἐπὶ τὸ μὴ παροῦν μὲν πὶ κα-
ταλείπειν, ἀλλὰ δηλοῦν τὴν πρὸς ἐκάστον ἀλήθειαν. *Unquamque*
que circa methodum sive doctrinam aliquam philosophanti, non au-
tem

rem ad solam operationem spectantem, oportet nihil præter videre & nihil negligere, si ve cujuslibet omnino rei veritatem ostendere. Hisce sane verbis aperte significavit, doctrinam Politicam non omni ex parte aut unice τὴν πράξιν spectare sed habere aliquid θεωρητικόν, quod tamen in doctrina Politica negligi non debeat, sed accurate tradi. Similiter lib. 2. Polit. c. 11. cum de omni arte χρηματιστικῆ prolixè egisset, subjungit: ἐπι δὲ τὰ πρὸς τὴν γούσιν διατρέκαμεν ἰκανῶς, τὰ πρὸς τὴν χεῖρον δὲ διαλεῖν, πάντα δὲ τὰ πιαῖτα τὴν μὲν θεωρίαν ἰλθῶσθαι ἔχει, τὴν δὲ ἐμπειρίαν αἰναγκαίαν. Unde itidem patet, Theoreticum aliquid occurrere in doctrina Politica, quodque proximè ad τὴν πράξιν non faciat. Proxime, inquam. Revera enim etiam istuc facit, non quamvis proximè. Quod enim nullo modo usui civili inservit, non etiam est Politici argumenti.

Si Politica autem Scientiæ nomen jure mèretur, patet doctrinam etiam aliquam de Legibus idem haud injuria mereri. Non quamlibet tamen plebeiam, aut illam quæ totam se occupat in legibus unius alicujus singularis republicæ, Romanæ scilicet. Sed generaliore illam, quæ circa Leges omnium reipublicæ specierum versatur, ut ex ijs quibus par est fontibus & accurata ratione tradatur: cum utiq; sis Politicæ vetissimum munus ferre leges, ut supra docuimus. Qui ergo ita loquuntur de Legum peritia quadam, illoque vocabulo eam nuncupant, non loquuntur improprie: etsi unius Romanæ aut alterius alicujus civitatis jurium peritia nomen illud perquam improprie mereatur.

Eadem porrò Politica jure censerī etiam PRUDENTIA potest, in quantum cum primis hac scientia qui est imbutus, redditur aptus reipublicæ gerendæ, adeoque ijs quæ humanæ societati sunt commoda administrandis. Etenim

qui isthæc generalia Politica tenet præcepta, illi non est multum difficile in rem & usum isthæc transferre. Certè nisi isthæc teneat, non poterit omni reipublicæ omnibusq; negotijs rectè consulere; utpote cum præcepta isthæc sint omnis rectæ civilis administrationis principia. Quod si tamen quis illa non possit transferre in usum, is (fateor) non est Prudens. Adeoque revera, ad id ut Prudentiæ nomen commercetur hæc scientia civilis, necessum est accedat illa in singularibus civitatis negotijs versandi & humanis rebus rectè consulendi facultas. Optimè Aristoteles *lib. 6. Ethic. c. 8. Prudentia non tantum est rerum universalium, sed opus est, ut singularia etiam cognoscat. Est enim activa, at actio circa singularia versatur.* Cæterum cum isthæc agendi facultas plerumque adsit, si teneas civilem scientiam, certè facili negotio ab homine intelligente possit addisci: hinc adeò præceos illius respectu, haud malè etiam & potest pariter & solet universalis isthæc quoque civilium rerum peritia Prudentiæ nomine usurpari. Perinde nimirum, ut consimiles omnes scientiæ *πραγματικῆς* simpliciter Artes audiunt, cum primis ipsamet doctrina Medica artis titulo usurpatur.

Nec tamen universalis hæc peritiâ est propriè illa Prudentiæ species, quam Aristoteles *δεξιπαιτωνικὴ* præ alijs existimat. Id quod tamen multi vulgo arbitrantur; eo decepti, quod Aristoteles reliquas Prudentiæ species *particulares* appellet sæpe laudati *libri 6. Nic. c. 8.* Etenim qua de agit Aristoteles illa *νομοθετικῆς* est, adeoq; etiam ipsa circa leges singulares ferendas occupatur. Nec vero alia de causa hæc *νομοθετικὴ* *Universalior*, aliæ autem species *particulares* Prudentiæ, Aristoteli dicuntur: quam quoniam hæc tantum sive in consilijs, sive in judicijs, adeoque in singularibus

nego-

negotijis tantum versentur, νομοθετικῇ autem vel Legislatoria prudentia in uniuersum negotijs civilibus leges præscribat.

SAPIENTIÆ aut σοφίας nomen, Aristotele quidem accuratissimo *Ἐλευθεριῶν* vocum censore iudice, scientiæ civili propriè non conuenit: audit tamen ita omnis Prudentia cum alijs multis tum sacris etiam scriptoribus. Verum hi eadem voce omnem omnino Philosophiam comprehendunt, ceu cum alias liquet, tum præcipue de sacris quidem autoribus manifestum est ex Salomonis encomio illo quod legitur *1. Reg. 4.* Ut hi proinde σοφίας vocabulo non voluerint distinctim significatam scientiam omnium nobilissimam! Itaque illo quidem apud Hebræos aliosque recepto vocabuli usu, non prohibetur, quo minus σοφία nuncupetur civilis scientia, ceu mox clarius patebit: posita autem Aristotelica vocis interpretatione, vetatur id ipsum, & quidem maximè ideo, quod civiles & in uniuersum omnes humanæ res nequaquam sint eorum quæ à nobis cognosci possunt nobilissima, ad illa vero unice Sapiencia sese exporrigat. Quo argumenti genere ipsemet utitur Aristoteles *l. 6. Ethic. cap. 7.*

Plato porro in dialogo cui Politico nomen est, βασιλικῶν καὶ πολιτικῶν ΤΕΧΝΗΝ agnoscit. Aristoteles quoque *l. 6. Politic. c. 5.* τὸ πᾶν ἀξίον usurpat de civilibus sophismatibus quæ appellantur. Obscurius idem *l. 2. Polit. c. 8.* Politicam accenset Artibus. Porro si Ars est, quæ opus efficit permanens, videtur quoque & Politica ars esse: utpote cum respublica non minus sit opus aliquod permanens atque fanitas humana, quam effici ab arte Medica omnes consentiunt. Verum Platonis quidem testimonium non est quod nos moveat: usque enim adeo ille abusus in Dialogo illo est voce Artis, ut contemplativas quasque scientias

tas ea comprehenderit: perinde ut à Galeno, Luciano & alijs factum est. Ab Aristotele autem Artis titulum Politicæ esse inditum, *lib. 2. Polit.*, non sane liquet: imo videtur hanc potius scientiam ibi appellatam. Nec vero etiam est, quare vocem Artis juxta vulgarem definitionem accipiamus: cum in vitio illam cubare paulo ante sit demonstratum. E contrario autem indignum esse, uti Artis nomine audiat Politica, manifestum ex eo est, quod societas civilis etsi non omnino, ut nunc tamen plerumque sunt mores, ad summum faciat hominis bonum, artium vero materies longe sit ignobilior. Quoniam tamen nonnullæ civiles societates nomine magis tales sunt quam reapse, eoque non ad illam felicitatem summam, sed ad alia (divitias scilicet aut potentiam) referantur, neque bonis ac laudatis medijs sed fraudibus etiam ac sceleribus studeant id quod propositum habent assequi; haud inscite fortassis Artium nomine tales Politicæ scientiæ sive species sive partes appellaveris. Sane ejusmodi sunt illa sophismata, de quibus Aristoteles *τὸ πρῶτον* usurpavit, quæque vulgo *πρῶτον* passim audiunt.

VERUM de hisce satis. Antea tamen quam hunc locum deseramus, monet rei affinitas verbo etiam indicare, jurene an injuria Politica Philosophiæ pars habeatur, & num sit revera omnium scientiarum maximè Architectonica. Ac prius quidem ut brevibus expediamus, ponimus nunc extra controversiam: Philosophiam non esse, vel quamlibet, vel quarumlibet rerum scientiam; sed eam demum, quæ & certior est, & earum rerum, quarum cognitio animum hominis reddit beatioré. Absurdum scilicet fuerit quamvis rerum sine discrimine licet certissimam cognitionem.

nem Philosophiæ titulo donare: utpote cum ita & artes quæq; serviles imo ludicræ, inter Philosophiæ species fuerint numerandæ. Quo nihil dictu est absurdius. Quo sensu autem nos Philosophiæ vocem intelligendam diximus, eo sensu semper disputatū est & olim, utrum Physica & Mathematica & Logica sint Philosophiæ partes. Jam vero, qualia nunc sunt tempora, fieri vix potest ut feliciter homo vivat, nisi accedentibus civilibus institutis. Quandoquidem igitur ea quæ felicitatem humanam juvant, ignorari nequeunt absque felicitatis humanæ dispendio: proinde non est dubitandum, merito Politicam inter Philosophiæ partes recenseri.

Similiter facile est expeditu & Alterum: si ponamus maximè Architectonicam cognitionem esse illam demum, quæ definit, quantum qualibet scientia homini conducat, adeoque in quantum & quare sive omni sive nonnemi eorum in universum quælibet sit discenda. Non esse autem Politicæ definire, quid simpliciter felicitati humanæ sed duntaxat quid reipublicæ & civili sit societati commodum: quippe cum non simpliciter ad beatitudinem hujus vitæ opus sit societate ista, sed tantum propter mores, qui nunc passim terrarum obtinent, ut alibi demonstratur. *Αρχιτεκτονική* itaque omnium scientiarum esset quidem Politicæ respectu civilis societatis, quandoquidem nulla earum debeat ab illa societate abesse. Simpliciter tamen Architectonica omnium non est, sed potius Ethica hanc dignitatem videtur promereri: utpote quæ omnia illa, quæ ad vitæ humanæ pertinet felicitatem prosequatur simpliciter ac universim,

Quemadmodum Experientia cum propriatum aliena inserviat comparanda civili prudentiæ: Vtq; aliena quam optima possit ex historicis monumentis accipi.

Qui limites sint & quæ natura Civilis doctrinæ, hæcenus exposuimus. Consequens est ut viam muniamus, quâ ad illam liceat pervenire. Etsi enim jam tum docuerimus, ipsam quidem illam Philosophiam per demonstrationem ex ijs quæ experimento sunt percepta comparari, eâque occasione de utroque illo nonnulla nobis dicta sint; instituti tamen ratio postulat, uti & exactius & clarius isthæc expediantur. Ordine igitur progrediemur, initio ab Experientia factò, utpote quæ ut aliarum artium & scientiarum plerarumque ita & civilis hujus quasi mater est. Nec verò hoc quidem loco docebimus, quid usus & experientia conducatur ad id, ut queas præcepta Civilis prudentiæ in rem transferre, & secundum ea reipubl. cuivis consulere, id enim post dicendum: nunc tantum videbimus, quemadmodum Experientiæ beneficio principia Civilis scientiæ quàm commodissimè comparentur.

Ac quousque porrigere quidem sese debeat Experientia omnis Civili scientiæ inserviens, haud difficile est definire. Quum enim illa unice suggerat quasi principia omnis civilis doctrinæ, hæc autem versetur circa civitatem & reipubl. non in genere tantum, verum etiam circa omnes ejus species harumque affectiones, virtutes, inquam, vitia, salutem & interitum, adeoque & circa leges ac instituta omnium; manifestum est, Experientiam illam in omnibus omnino reipubl. speciebus, earumque casibus, eventis, moribus, & institutis, occupandam esse.

Est

Est autem Experientia duplicis ordinis: propria alia, alia aliena. Propria indubiè animum nostrum quàm maximè reddit certum. Rectè enim de illa Plinius loquitur: *Usus est efficacissimus rerum omnium magister*. Eoque anniti sanè oportet, ut quantum datur nostrapte opera quicquid ad republ. facit, usu addiscamus. *Quisquis profectò in re civili intelligens haberi volet, illi opus est experientia;* ut scitè dixit Aristoteles x. Ethicor. c. ult.

At verò ut omnia reipubl. negotia usu comperta habeat homo unus, id neutiquam potest fieri: quamvis ad maximè seram ille ætatem perveniat & operam omnem in id impendat. Ea enim est multitudo negotiorum & casuum, quarumcunq; etiam reipubl. specierum, regni, democratiæ, aristocratiæ, aliarumq;, ut vel unius speciei omnibus usu addiscendis unius hominis ætas & industria haud sufficiat; tantùm abest, unum aliquem parem esse rerumpubl. omnium quibuslibet rebus experiendis. Proinde etiam, aut fieri non potest ut scientiam civilem homo unus consequatur (utpote quàm nisi principijs cognitis non hæc parari, nec principia intelligi nisi per experientiam possint) aut præter propriam aliena experientia in auxilium advocanda est, quò Civilis scientiæ fias compos. Absurdum autem creditu est, Scientiam Politicam ab uno aliquo homine parari non posse. Porrò propria Experientia in senectute demum complementum suum accipit; etenim *seris venit usus ab annis*, ut ait Poëta. Itaque si illà solà liceat uti, tum demum possit homo Civilis esse scientiæ particeps, quando ad res gerendas minùs amplius est aptus. Alienum autem est à naturæ providentia, ut illa servaverit summè utilem scientiam illi demum ætati, quæ inidonea est scientiam istam in usum, cui unicè est consecrata, transferre.

Igitur

Igitur vel hinc patet, jubere quasi naturam rerum, ut à sola nostrapte experientia non omnia expectemus, sed confugiamus etiam ad alienam. Posse verò & illam plurimum benefacere, res docet. Nec verò ulla ars & scientia non maximam partem alienæ illi innititur. Videmus verò planè idem evenire in civilium rerum scientia: utpote quum, ut Tacitus l. 5. Annal. ait, *plures aliorum eventis doceantur*. Tutam verò illam esse & certam, modò rectè sese habeat, alibi pluribus demonstratur.

Ceterum Experientiæ alienæ compendium omnium locupletissimum est Historia. Non enim in scitè Empiricis Medicis Historia olim definita est: *oratio eorum que visu perspecta sunt aut quasi perspecta*: si tu per *visu perspecta* intelligas omnia usu comperta. Quocirca quod Polybius lib. 1. dixit, *ἀληθινώτατον παιδείαν καὶ γυμνασίαν πρὸς τὰς πολιτικὰς πράξεις τὴν ἐκ τῆς ἱστορίας μάθησιν εἶναι*, i. e. *verissimam institutionem exercitationemq; ad civiles actiones esse eam que ex historia petitur doctrinam*; id de hoc usu scientiæ civilis comparandæ quo de nunc agimus, non minùs verissimum est, quàm de commodò quod eadem proximè præstat rebus gerendis. Et verò omnis generis Regna, Aristocratias, Democratias, Oligarchias, aliasque respubl. quemadmodum illæ omni tempore fuerint legibus ac moribus institutæ, unde ortæ, quare perierint, quid fecerit illas florere, quid mutare; non uno aut altero sed plurimis exemplis, & tamen citra magnum laborem, citraq; longi temporis jacturam, animo item nullis affectibus præpedito, ex historiâ licet pernoscere. Quod ipsum usque est adeo omnibus cognitum, ut, quanquam in promptu sint plurima ab optimis scriptoribus prodita in hanc rem Historiæ præconia, tamen testimonijs isthac in luce non sit opus.

Verum

Verum enimvero magna est monumentorum historicorum varietas: eoque non omnia perinde huic quidem nostro proposito benefaciunt, sed delectus aliquis prudenter est instituendus. Primum enim naturalium aut medicarum utique rerum historia nihil hinc iuvat, sed sola ea quæ in civilium narratione occupatur. Est autem & hæc alia ficta, alia vera & ex rebus ipsis quasi expressa. Ficta aut versatur apertè in humanis rebus aut per simularum. Prioris generis sunt Fabulæ poëtarum, aliorumque nonnullorum, qui descripserunt confictas à se vel respublicas vel resgestas. Posterioris ordinis sunt Apologi; sive de plantarum brutorumque animalium actibus ad humanarum rerum effigiem compositæ narrationes.

Quamvis verò usum suum omnia illa habeant, ad experientiam tamen civilem comparandam non nisi per accidens conducunt. Nec enim inde discere est quid reapse evenire soleat; sed duntaxat, quid figmentorum illorum scriptoribus fuerit visum, contingere in humanis rebus solere. Qua in re fieri indubiè potest uti errent ipsi: immo eorum multi plurimum jam erraverunt, Poëtæ præsertim Græci Romanique. Ac proinde certæ quidem experientia nihil inde consequi poteris. Minimè omnium isthuc faciunt Apologi; utpote quorum argumentum à rebus ipsis omnium maximè remotum est.

Et verò omnis in universum Historia ficta, quamvis ingeniosissimè elaborata fuerit, auctoritatem suam & fidem non à rebus ipsis sed ab exultimatione narrantis accipit: proindeque; utut delectet, neminem tamen certâ aliquâ notitia, sed tantùm opinione probabili instruere apta est, & quidem prout auctor ipse majori est in prudentia laude.

In figmentis itaque ejusmodi non profectò est cur

K

terat

terat tempus, cui certam civilium rerum scientiam comparare consilium; sed omninò vera historia illi est ad eunda, quam tu quo signo dignoscas, non est hujus loci exponere.

Est verò & Historiæ veræ ingens diversitas. Quædam enim non attingit ipsa reipubl. sed alia quævis hominû negotia: qualis est quæ domestica, aut privatorum itinera, aut etiam prælia narrat, vel quæ in temporibus & familijs digerendis occupatur. Ac proinde licet ejusmodi Historia sit nonnunquam apprime ad vitam utilis: ad civilem tamen usum per se non adjuvat, nec Politicæ prudentiæ consulit, utpote quæ à reliquis prudentiæ speciebus diversa est. *Per se*, inquam, non juvant historiæ illæ prudentiam quæ propriè Politica est; per accidens tamen etiam huic profunt, quoniam omnia vitæ humanæ negotia solent in reipubl. actibus locum suum obtinere; ac proinde ad hunc quoque ordinem istæ historiæ hætenus possunt referri.

Ceterùm quæ res civiles commemorant Historiæ, pertinent hæc indubie quam maximè. Solent autem illarum pleræque in rebus gestis enarrandis occupari: quædam tamen potissimùm ipsas reipubl. formas, mores, eventa & instituta describere annuntur. Ad hoc aliæ nudè tantùm casus, actus, resque omnes enarrant, ad horum causas non attendentes: aliæ verò ne has quidem solent silentio præterite.

Quin autem in univèrsum omnes hæc multùm queant experientiæ Politicæ conducere, non est dubitandum: simul tamen manifestum est, illas quæ causas eventuum civilium exponere haud negligunt, alijs istis longè utiliores esse. Nec verò abs re est, quod Polybius gravis scriptor olim dixit: *Ab historia si quis auferat quare, quomodo, quo sine*

UNIVERS-

numquodque sit gestum, & num id quod actum est ex ratione satis ceciderit: quod ejus reliquum est exercitationi quidem prodest, non tamen doctrina.

Prima laus porrò videtur rerumpubl. descriptionibus tribuenda; utpote quæ, siquidem rectè sese habeant, & multò plurima & nobilissima, quæque ut ita dixerim ad ipsam pertinent reipubl. animam, nos possint edocere; quum reliquæ in ijs quæ non nisi à rerumpubl. institutis vim & speciem suam nanciscuntur magis hæreant, potissimis quibus respubl. quævis innititur plerumque prætermisissis. Hac sanè ratione permotus videtur fuisse Aristoteles, ut Politicam scientiam traditurus, non actorum civilium (prout vulgò adsolet fieri) sed rerumpubl. & quidem multarum adeo historias conscriberet: utque extremo Nicomachiorum promitteret, ἐν τῷ σωτηριώδῳ πολιτικῷ sese docturum, quid conseruet aut perdat civitates, quæve quamlibet reipubl. benè aut secus faciant administrari.

Pertinent porrò ad hanc historiam, Legum quoque ac institutorum civilium recensio. Plurimum certè ad usum civilem facit, si teneas, quid apud varias gentes aut civitates, de ijs quæ ad omnem vitam civilem pertinent, vel legibus sit cautum vel receptum consuetudine, quantumque commodi aut incommodi instituta illa singulis civitatibus adferre soleant. Unicè sanè prodest ad τῶν νομοθεσιῶν variarum hæc legum experientia: idque disertis verbis jam monuit Aristoteles *lib. 1. Rhetor. c. 4.* jubens proinde νομοθεσίας causâ consulere libros quibus τῆς γῆς ἀθροδοὶ continentur, quoniam ex ijs leges & instituta gentium queant hauriri. Quin & Theophrasto Eresio Aristotelis in Lyceo successori usus idem observatus est: qui quatuor & viginti Legum libros congeffit, ex quo omnium civitatum non Græcia solum sed

etiam *Barbaria leges cognosci*, apud Tullium Piso proficitur.

Solet porro de rerumpubl. negotijs non tantum ijs in monumentisagi, quæ proprie historica nuncupantur, sed & in Epistolis & Orationibusperquam multis. Immo ex Epistolis sæpe gravissima, & maximè cæteroquin arcana, petere est; nunquam magis animum suum exporrigente scriptorum stylo. Eadem pæneratio est Orationum nonnullarum deliberativi, interdum & demonstrativi generis.

Quocirca hæc etiam versanda diligenter fuerint, ad experientiæ civilium rerum decus aliquod adspiranti. Si istamen observetur delectus, quem circa libros historicos sic proprie dictos commendavimus; utpote quum neq; hic desint qui præ alijs in latentes negotiorum causas penetrantes, actorum quorumcunque consilia exponant, adeoque maximo queant esse adjumento.

Neque verò alia cautela in delectu videtur opus circa ipsa etiam historica monumenta. Quod sanè quidam suadent, nova veteribus præferenda, id quidem ad prudentiam illam quæ jam circa res agendas occupanda est, fateor, per est utile. Simpliciter verò usui rerum consequendo, aut parandis Politicæ scientiæ principijs, non est cur aut novis vetera aut veteribus nova anteponas. In rebus videlicet humanis eadem semper agitur fabula; ut qui nôrit quæ olim contingere solita, idem ignorare nequeat nostrorum etiam temporum similes casus fortunamque.

Ast vero quicquid horum est historicorum operum, revera non nisi materiam exhibet parandæ Civili Experientię. Ut nimirum illam ipsam Civilem Experientiam ex monumentis istis historicis consequaris, necessũ porro est,

primus

primum ut summa attentione historias quasque in animum admittas, *deinde* vero omnia illa firmiter memoriâ comprehendas sæpiusque repetas & animo volvas. Est nempe, quod jam tum supra dictum, Experientia aliud nihil, quàm unius rei iterata sæpius memoria, sive ut Aristotelis utamur verbis, *αἰ πολλὰὶ μνήμαι τῷ αὐτῷ πράγματι* & *μιάς ἐμπειρίας διῶραν διπολοῖσι*. *Multa memoria ejusdem rei vix unius Experientia absolvunt.* Ac proinde illi, qui nec animum probè possunt attendere ad res civiles, sive eas proprio usu versent sive in Historijs spectent, quique nullâ memoriæ dote sunt instructi, non est quod ullo labore Experientiam hanc civilem studeant acquirere.

CAPUT. X.

Experientiam rerum civilium sive usu sive historiarum lectione comparatam, non sufficere ad Prudentiam sive Scientiam Politicam acquirendam.

VERùm de Experientia civilium rerum, qualis ad Scientiam Politicam requiritur, comparanda, satis est dictum. Expediendum nunc etiam est, quemadmodum Scientiam ipsam commodissimè assequaris.

Videtur autem fortassis in facili id esse, modò Experientiâ instructus sis. Et sanè multos hodie Politicæ magistros, Usu civilem & Historiæ lectionem videas unice laudare; quasi quod reliquum est nullo negotio soleat accedere, quandoquidem in promptu sit ad similia progredi. Ejusdem fere sententiæ fuerunt apud Græcos illi qui Sapientiz docendæ causâ tum audiebant superbo nomine Sophistæ, circa Socratis Platonis & Aristotelis ætatem. Namque & hi existimaverunt, legum ferendarum peritiam, que antique Politicæ scientiæ pars nobilis est, facilem esse, si

tu habeas præclaras aliquot Leges in unum collectas; inde enim id quod optimum est à nemine non posse promi: quo nomine in eos animadvertit Aristoteles sub finem operis Nicomachij. Et vero videntur Sophistæ illi pæne eam Politicæ doctrinæ institutionem laudavisse, quali ad Dialecticam & Rhetoricam comparandam usos illos esse, narrat idem Aristoteles in calce librorum de Sophisticis elenchis; proponendo nimirum in exemplum orationes ac disputationes de argumentis maximè obvijs, præterea autem docentes nihil. Sed & veterum probabiliumque maximè auctorum nonnulli ijs laudibus usum civilem & Historiam commendant, ut dixeris haud injuriâ, illos quoque palmarium operæ, quæ civili est scientiæ impendenda, tantum non unice ijs tribuisse. Livium sanè ipsummet ita existimasse, non est vero absimile, quoniam ita locutus est. *l. r. Hoc illud est in cognitione rerum salubre & frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita loco intueri; unde tibi tuæq; rei publ. quod imitere capias, unde factum inceptu factum existu quod vites.*

VERUM enimvero id utique certum est; nullum usum nullamque Historiam parere scientiam aut etiam scientiæ principia, nisi illa, quæ Experimentiâ propriâ alienâq; sunt comperta, transferint ante in universales regulas. Ut pote quum omnis Scientia in solis ejusmodi universalibus occupetur. Igitur nec exempla ex Historijs civilibus aut usu civilium rerum desumpta ad res agendas quicquam juvant, nisi ex illis universalem aliquam adsertionem Politicam extruxeris. Nec enim vel quisquam artificum, exemplis inductus agendum aliquid aut omittendum sibi sumit, propterea quòd semel aut iterum hoc vel illud benè successerit; sed quòd existimet alia que-

quæque ad propositum exemplum successura: alioquin certè non nisi periculum faciat & casui rem omnem committat.

Jam autem universalem aliquam regulam ex singularibus eventis eruere, non vacat profectò difficultate. Enimvero quod de Experientia medica dixit olim Hippocrates: *ἡ πείρα σφαιλιτή*, idem & de civili longè est verissimum. Fit autem ipsum hoc, cum quoniam facilè nobis imponitur, ut existimemus multa contigisse eas ob causas, quæ per se nihil aut parùm ad rem fecerunt, sed eam forte fortuna & per accidens sunt comitatæ: tum quoniam nimis sæpe precipitamus sententiam, nondum factò justo exemplorum numero. Quæ per accidens autem sese habent, à veris & proprijs rerum causis discernere, non profectò est cuiuslibet, ut nec sufficientem exemplorum recensionem institueret.

Porro etiamsi ad manum habeas multa eaque utilissima variarum rerumpubl. instituta, non tamen facilè adeò est, ex ijs id quod aut tibi aut singularis rebuspubl. conducit, seligere. Nec enim eo ipso jam tenes rationem quælibet commodè in usum traducendi. Planè quemadmodum non est facile de artificum operibus exactum judicium ferre, & quod inter ea est optimum eligere. Soli id possunt & artifices, & qui circa opera illa accuratè examinanda multum studij posuerunt, suntque in ijs quasi *πικροδιδασκίται*. Nec tamen etiam qui sic satis benè judicant, de pictura ex gr. aut calceo, eo ipso jam artem pictoriam & sutoriam addiscunt.

Hoc ipsum Sophistarum institutioni Politicæ jam tum olim Aristoteles objecit; ridens eos, quod electionem legum facilem esse pronunciaient, *quasi illa electio non singularis*

gularum postulet cūvison, & rectè judicare non maximum quid sit. Idem alibi scitè Sophistas perstringit, quòd Rhetoricam & Dialecticam ita docuerint, quasi tironi sutoriæ artis multos duntaxat calceostu tradas, atq; ad eorum formam jubeas alios conficere. In universum videlicet verum est de variarum historiarum experimentorumque civilium ad Politicam Scientiam utilitate, quod de legum collectionibus idem Aristoteles pronunciat. Legum, inquit ille, & rerumpubl. collectiones iis qui contemplari possunt & judicare, quidam rectè aut contrà sese habeat, aut qualia qualibus conveniant, utiles sunt: at qui sine isthoc habitu talia pertractant, iis judicare quidem rectè non licet, nisi fortuito; tamen illi ipsi ad ejusmodi negotia fiunt perspicaciores

Observandum portò hîc est, id quod jam tum supra inculcavimus, illorum quæ ad rempubl. attinent, non omnia posse exstrui ex solis experimentis, neq; id uti efficere coneris necessarium esse. In promptu autem caussa est. Quoniam videlicet firmæ collectionis beneficio mente nostra longè ulterius quàm experimentis pertingente, illa & possit ulterius & debeat tendere. Jam verò non in omnium esse potestate collocatum, subtili ratiocinatione veritatem invenire, notissimum est: ac proinde etiam hoc modo pater, non satis esse ad integram plenamque Scientiam civilem parandam, vel usum rerum civilium vel historiarum quamvis diligentissimam lectionem, sed majorem aliquam operam omnino exigi.

Ceterùm non est fortassis, cur errori isti confutando argumenta multa in medium conferantur, quum sufficiat refellendo illi solum id quod usu cernimus quotidie evenire. Videre nimirum est, nonnullos historiarum civilium longè peritissimos Prudentiæ nihilominus Politicæ rudes

rudēs aut parum intelligentes, eoque nec consilijs idoneos: alios ex aduerso minùs longè in historijs & usu versatos, civilis tamen doctrinæ eximie gnaros, & in quam multis negotijs ad benè consulendum reipubl. promptos atque expeditos esse.

CAPUT XI.

Quibus adminiculis debeat esse instructus, is qui civilem prudentiam sibi comparare vult; quidq; illum porro agere in id oporteat.

Igitur non quidem vel sine usu vel absq; historiæ peritia ad scientiam civilem datur temere pertingere: exigitur tamen omnino præterea aliud quid, ut scientiæ illi has compos. Imo etiam ad id ut ex historia & usu rerum suum fructum capias, opus est quibusdam quasi adminiculis. Id quod vel inde liquet, quoniam sine illis neminem assequi Civilem hanc Prudentiam aut Scientiam solere, usu ipso docemur. Igitur ante omnia de illis adminiculis dicendum nobis venit. Quænam videlicet illa sint, quæ Politicæ discendæ inserviunt.

Videtur autem non aliud quippiam huic rei parandæ exigi præter ea, quæ ad omnem omnino scientiam comparandam sunt necessaria. Certè etiam hisce ad Politicam scientiam adspiraturo opus est. Sunt autem hæc quatuor numero, ceu aliàs pluribus ostenditur.

Primum eorum est *Philosophia*. Quæ profectò necessaria est futuro Politico, non in id tantùm ut experientiam sibi comparet civilium rerum partim usu proprio partim diligente historiarum omnis generis lectione, sed cum primis etiam, ut porrò ad scientiæ ipsius exactam perveniat possessionem. Latè quippe patent scientiæ hujus limites, nec

L

facile

facile est addiscere id omne, quod ad quamque reipubl. spe-
ciem benefacit aut eandem corrumpit. Ipsamet itaque
Politice amplitudo ostendit, labore & industria opus esse
ad illam capiendam. Laborem autem nemo impenderit,
nisi idem sit Φιλόπυος, & fugiens desidis otij.

*Alterum est Φιλαλήθεια aut veritatis studium: quò ad
Politicam scientiam maximè est opus, quoniam amore &
odio facillimè hinc peccatur. Qua sanè ratione fit, ut mul-
ti unam alteramque reipubl. formam immodicis laudi-
bus aut vituperijs prosequantur: ceu olim Athenienses po-
pularum statum, Spartani optimatum regimen, Persæ a-
lijque Asiatici populi principatum, omnibus alijs damnatis,
tantùm non in cœlum evexerunt.*

Necessum est tertio adsit εὐφύια quædam ingenij, ea-
que in acumino inveniendi, potissimum tamen in judicandi
facultate posita: nec enim fieri potest, ut absque ejusmo-
di indole ullam aliquam scientiam atque adeò Politi-
cam consequaris. Econtrario quò illa solertia est præ-
stantior, eò major ad scientiam quamque comparandam
est aptitudo. Ea certe dos est nativa ingenij, ut nonnulli
hinc existiment, non esse opus ullo magistro ad Artès &
Scientias parandas. Quam in rem quæ de Rhetoricis di-
sputat Quintilianus l. 2. cap. 20. operæ fuerit pretium legere.
Est verò excellentissima omnium εὐφύια, quam Græci
δύχνοια vocant, Aristoteles autem l. 1. cap. ult. Analyt.
posterior. scitè definit: εὐστοχία τῆς ἐν ἀποδείξει χεῖρὸς τῆς μέτρου.
*Quandam, momentaneo temporis spacio, ejus quod probandum
est aut sciendum medijs, feliciter conjectandi facultatem. Tanta
certè hujus etiam ad Civilem scientiam interdum vis est,
ut nonnulli, si non omnem, magnā ejus partem, nullo ma-
gistro, modò accedat aliquis rerum singularium usus, sive
proprius*

Proprius, siue ex historia aut aliorum relatione comparatus, consequantur. Quin imo & mediocris tantum vis si fuerit ingenij, hac sola haud parum licet proficere. Et verò hac una dote videas in vulgo plurimos rerum civilium haud proletariè peritos reddi: præsertim simulac usus aliquis accedit aut historiarum diligentior lectio. Ut forte haud injuria de Politica etiam prudentia quæras, utrum illi plus conferat doctrina an natura.

Ceterum *ἀξιωμα* quidem illa rara naturæ dos est, Nec fieri temerè potest, ut solo mediocris indolis beneficio veritatem semper ab eo quod falsum est, aut quod similitudine veri decipit, discernas. Quòd si itaque ars quæpiam datur inveniendi veritatem, illam omnino etiam ad Politicam scientiam comparandam adhiberi oportere, & *quæris* adminiculi loco censendam esse, manifestum est. Talis autem est quam Logicam hodie nuncupamus: eujus pars *ἀναλυτική* accuratam quærendæ veritatis viam docet: Dialectica autem manuducit ad opinionem, ac proinde inservit etiam scientijs, si quando ad veritatem omnino ex parte exquisitam non licet pervenire, quod sanè ut aliàs ita & in Politicis frequenter satis usu venit. Certè Logicæ artis *ἀπειροσία* unicè efficit, quòd paucis admodum, etiam usu rerum & ingenij indole præstantibus, datum sit hætenus, Politicam scientiam omnibus numeris perfectam consequi, quodque multi adeò passim errores committantur.

Præter hæc autem quatuor nihil superest, quòd experientia civili instructo necessum sit ad Politicam porrò ad discendam. Hæc verò si adfuerint, non videtur illa comparatu multum difficilis: utpote quum hisce adminiculis liceat uni homini quicquid est scientiæ adipisci. Quod profectò Aristotelis alijque nonnullis certum est obtigisse,

Vix est tamen ut rectè sese hæc habeant, nisi commoda contingat EDUCATIO. Non tantùm sane ingenij indoles hebescit, & à labore ad otium reddimur proclives, quòd si à teneris haud fuerimus probè exerciti. Sed nec veritatem, vel qua par erat ratione amamus, vel possumus adsequi, nisi adfueti simus hanc omnibus alijs anteferre, & cum primis honesta amplecti, turpia autem habere odio. Atqui rempublica ea quæ honesta sunt maximè beatam reddunt, turpia autem non dedecorant tantùm sed etiam corrumpunt, ut aliàs docetur.

Accedit, quod quædam respUBLICÆ solis bonis artibus non queant vel institui vel conservari: adeoque ad plenam omnium rerumplicarum scientiam omnino requiratur & malarum artium cognitio. Cum præterea & optimæ respUBLICÆ soleant malis aliorum artibus corrumpi, quò corruptelæ illæ caveantur, necessum utique est, malas illas artes, etiam bonarum rerumplicatarum conservandarum gratia, debere haud ignorari. Ad hoc fieri sæpenumero non potest, ut respUBLICÆ sint salvæ, nisi ad leoninam generositatem vulpinæ aliquid versutiæ accesserit. Quamvis verò vulpina isthæc non simpliciter in malis artibus numeranda, ut multi perperam existimant, sed *pisona* sint; attamen nisi animus virtute fuerit munitus, facillè etiam illa in devia quem deducunt & degenerant in malas fraudes. Itaque quod Aristoteles desiderat in Moralis Philosophiæ auditore, *animum præcaltum consuetudine, ut rectè gaudeat ac oderit*, id profectò jure majori à Politicæ discipulo est postulandum. Nec enim cæteroquin poterit honestas & sceleratas artes probè distinguere: atque adeo non poterit rebuspublicis quibusque congrua media & vere salutifera præscribere: sed vel solas fraudes sectabitur, illasq;

illasq; unice laudabit, vel præ nimio vitiorum odio dolosi nihil docebit unquam. Opus igitur omnino est, ut animus benè sit præcultus, adeoque & proba educatio ad talem animi culturam capescendam est necessaria.

Multùm porrò obstat, ne justam viam teneas parandæ scientiæ civilis, quòd si haud fueris adsuetus accuratæ doctrinæ. Prudenter sanè dictum est Aristoteli l. 2. Metaph. cap. ult. *αἱ ἀγγελίαι καὶ τὰ ἐν συμβαίῳ, auditiones doctrinæ ejusq; differunt pro auditorum consuetudine.* Qui verò civilem tractant doctrinā, eorum pleriq; hodie adsueverunt humaniori quam vocant litteraturæ, eoq; sententioas affabrè compositas, utq; ita loquat papavere aut sesamo quasi sparsas, aut historias jucundas adscendantur; quicquid vero accuratorem sapit Philosophiam, fugiunt pæne ut scopulos, quasi curiosum nimis illud sit & Scholasticam subtilitatem redolcat. Et verò *λυπηρὸν τὸ ἀχεύεις molestum est omne quod accuratum est.* Nec tamen Civilis scientia absque illa subtili curiositate perficitur aut sibi constat; nec rempubl. quamvis, omni quidem ex parte, ignoratis istis subtilioribus rectè curaveris. Omnino igitur etiam hîc locum habet consilium illud Aristotelis: *οἱ παιδαγωγὸς πῶς ἕκαστα διδόντων, probe à pueris oportet institui, quemadmodum doctrinæ quævis sit accipiendæ.* Oportet inquam exerceri in ijs quæ ad accuratam scientiam faciunt; ut inoffenso pede possis etiam ad Civilem doctrinam quàm exactissimam progredi, neve ejus loco contentus sis eo quod plebejam ruditatem vix antecellit.

HISCE verò dotibus omni ex parte probè instructus, atq; ita rectè à teneris educatus & assuefactus, ad Scientiam civilem illam eruendam; felici potes successu aggredi.

Est autem ut aliàs ita & in Politica doctrina primus

L 3

post

I.

post experientiam labor, ut ex singularibus ijs, quæ usu aut proprio aut alieno comperta habes, universalia AXIOMATA & pronunciata conficias. Quod quemadmodum possit commodissimè fieri, quum in Logicis doceatur, saltim doceri merito debeat, non est quòd hîc repetamus.

Sunt autem talia universalia axiomata Politica quamplurima, jam tum omnibus temporibus à prudentissimis quibusque observata: quod nos docent monumenta adseritionum ejusmodi plena. Iis igitur utendum quidem esse, non est dubium. Immo si tutò possis illa usurpare, jam tum magnum est factum laborum compendium; utpote quum necessum non sit, uti laborem ipsemet impendas construendis illis universalibus axiomatibus; quod aliàs operæ haud est exiguæ.

Attamen omnino hîc opus est cautela; quippe quum fieri possit, ut falsa pro veris accipias, nec quodlibet tale adsertum, etiam si rectum, certam indubitatumque mereatur fidem. Necessum igitur est, ut anteaquam ejusmodi quid in Scientiæ usum admittatur, veritas ejus probè sit perspecta. Explorari autem id potest triplici ratione. *Primum:* si inquiras in auctoritatem illorum à quibus Politica *γνώμη* est profecta; num ea tanta sit, ut propter auctoritatem illam tutò possis axiomati in medium allato confidere. *Secundo:* si examines ipsam *γνώμη* ad experimenta, sive usu proprio comperta, sive in historicis scriptis memorata. *Tertio:* si causam pronunciati investigaveris, eâ enim cognitâ non est quòd amplius dubites.

Ac tertium quidem illud est maximè accuratum quid; facilius tamen est primum & secundum. Nec enim historiarum perito difficile est, examinare universalia pronunciata

ciata ad Experimentiam tanquam ad Lydium lapidem. In promptu quoque est intelligere, num multi in eandem sententiam consentiant, & num sententiæ auctor magno valuerit rerum usu, aut num prudentiæ laude excelluerit, nec ne. Quod videlicet omnibus, vel permultis prudentibus, vel etiam civilium rerum perquam peritis placuit, fieri vix potest ut fallat. Hinc sane rectè docet Aristoteles lib. vi. Ethic. c. 11.: *δὲ θεοσιχεν τῶν ἐμπειρῶν καὶ πρεσβυτέρων καὶ φρονίμων ταῖς ἀναποδείκτους φάσεις ἐχῆσθαι τῶν ἀποδείξεων, ἀλλ' ὅδ' ἔχεν ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὄμμα, ὁρῶν τὰς δεχὰς.* *Usuperitorum & senum & prudentum pronuntiatis, quamvis demonstratione carentibus, non minùs attendendum atq; obtemperandum est, quàm ipsismet demonstrationibus.* Illi enim quoniam usu isto quasi oculum aliquem comparaverè, perspiciunt ipsa rerum principia. Quae de re aliàs ex professo differitur.

II.

Sunt porrò ejusmodi universalia pronuntiata, quæ proximè experimentis innituntur, non nisi principia Scientiæ civilis, quod ex Apodicticis constat: eoque nequaquam in ijs est subsistendum, sed utendum potiùs illis ad ulteriorem ipsiusmet Scientiæ exstructionem. Et verò plurima licet ratiocinando adsequi, usu nondum compertat: perinde ut in Arte Medica & plerisq; scientijs contemplativis usu solet venire. Quoniam verò Politica Scientia potissimum occupatur in cognitione ejus, quod civili societati sive omni sive singulis ejus speciebus utile est: facillè apparet, utilitatem publicam præbere maximam vim ratiocinationum Politicarum: sicut etiam in Artibus pleraque solent sine potissimum æstimari. Ante omnia igitur operam dare oportet, ut rerum publicarum, & in universum omnium & singularum specierum, scopus sit exactè cognitus

gnitus : quò de omnibus rerumpubl. institutis & legibus quàm expeditissimè possit institui inquisitio. Neque verò de medijs quæ ad finem aliquem ducunt judicaveris rectius, quàm sine ipso accuratè perspecto. Leges autem & instituta civilia nihil nisi media sunt boni publici impetrandi.

Præter finem tamen multum quoque præbet argumentorum, ipsummet (ut ita loquar) subjectum civilis societatis: planè ut in omnibus artibus magnum est momentum in subjecti natura collocatum. Est autem subjectum in Politicis, præcipuum quidem humana natura, in quantum illa est civilium bonorum capax: secundarium verò bona civilia ipsamet. Necessum itaq; est, ut ingenij humani indolem, quemadmodum illa animata esse solet circa res civiles, idque secundum omnes ejus differentias, ab ætate, à sexu, à fortuna, à consuetudine dependentes: ad hoc ipsamet bona civilia (qualia sunt virtus omnis generis, divitiæ æque & naturales & artificiales, potentia, honor, voluptas) quantam omnia illa vim habeant in civili societate, intimè cognita habeat, quisquis rirè de civilibus negotijs velit ratiocinari.

Quoniam porrò omnium actionum civilium suæ sint effectrices causæ, principales pariter & instrumentales, actiones itidem multum differant pro earum diversitate; liquet utique, haud parvum de forma actionum Civillium argumentum, etiam à natura illius effectricis causæ & posse & debere accipi: atque adeo & hæc non debere ignorari.

Hæc vero omnia si teneas, & argumentandi artis si sis peritus, ad summam Scientiæ Civilis perfectionem pervenire, haud amplius fortasse fuerit tibi difficile.

CAPUT

*Neq; puerum neq; iuuenem aptum esse adsequenda Civili
Prudentia: debere tamen & posse utrumq; ad illam plene ali-
quando comparandam institui: quemadmodum
item feri hoc oporteat.*

Quoniam verò omnia hæc quæ diximus ad Prudentiam civilem comparandam sint necessaria, nullo monente jam tum nemini non est perspicuum, fieri non posse ut integram illam sine discrimine quilibet è vulgo adolescens vel iuuenis plene consequatur. Idque quoniam isthæc ætas haud sòleat vulgo ab experientia virtute & iudicio sufficienter esse instructa. Enimverò *feris venit usus ab annis*. Et solet ætas isthæc animi affectibus esse multum obnoxia. Exactum quoque iudicium ætas demum largitur virilis. Et vero in iuuenibus plærisque, ut scite dixit Aristoteles, τὸ βυλδωνοῦν est ἀπλῆς, perinde ut in foeminis idem est ἀκρυγῶν. Et si enim reperiantur præcocia quædam ingenia, quæ naturæ quadam prodigalitate anticipant multorum annorum beneficia; rarum tamen hoc est. Sed & illi quoq; , ut ut habeant rerum aliquarum usum, atque ita ad res nonnullas gerendas interdum summa cum felicitate magno omnium stupore admoveantur: tamen experientia omnibus numeris absoluta, qualis ad integram scientiam requiritur, ut instructi sint, fieri non potest. Verùm nobis sermo est de eo quod plerumque usuvenire solet; itaque rara illa non est quod hîc nos moremur.

Si iuuenis autem non est capax integræ Civilis scientiæ, non est quoq; idem ejus doctrinæ idoneus auditor. Id quod jam olim ab Aristotele l. i. Ethic. c. 2. est pronunciatum. Est videlicet is demum auditor idoneus, qui iudicio valet

M

adse-

adsequi, rectè an secus sese habeant quæ à magistro proponuntur. Judicare autem de omnibus civilibus negotijs non potest juvenis propter *τὴν ἀνωμαλίαν*, & animi virtute nondum subacti ut & judicij imperfectionem, ceu modò est dictum.

Etsi verò non scientiam exquisitam, Opinionem tamen siye *δόξαν*, potest nihilominus de omnibus rebus civilibus juvenis sibi comparare. Immo si in Logicis fuerit probe institutus, uti possit judicare num quid ritè ex positis principijs sit collectum, poterit cum haud exiguo fructu ipsammet Scientiam civilem etiam exactissimam audire; modò tamen incidat in commodum magistrum. Cujus nempe ea est eruditio eaque auctoritas, ut illi saltem circa ea quorum veritas non nisi per experientiam potest innotescere, tutò liceat credere. Nascitur quidem ita non Scientia sed Opinio: utpote quum sic ea quæ principiorum loco sunt tantum propter auctoritatem magistri credantur. Meritò tamen contenta est Opinio, ætas Scientiæ perfectæ nondum capax. Quemadmodum felix illa ætas est prudentium tutelâ, ipsamet nondum apta rebus suis administrandis. Donec nempe paullatim maturescente judicio, & rerum usu accedente, ea quæ hætenus non nisi ob magistri auctoritatem erant credita, firmiter explorentur, adeoque propriò quod dicitur remigio possis jam navigare.

Indubiè autem illis magistris quàm tutissimè fidem habueris, qui rerum usu, prudentiæ item ac doctrinæ nomine, quàm maximè eminent. Adeoque quin hi potissimum præ alijs sint sectandi, omni vacat dubitatione. Est autem duplex quasi ordo magistrorum. Alij enim muti sunt, ut in proverbio loquimur, alij coram docent ore. Quum utrique autem sint consulendi, hos illis tamen ju-

ventu-

ventuti esse utiliores, modò sint quales esse debeant, itidem extra controversiam est: nec verò temerè quis ignorat, quantum latentis *εργίας* vox viva habeat. Certè rarum est, ut sine vivo magistro illa ætas tantum proficiat, quantum potest proficere, cùm in alijs scientijs & artibus, rùm etiam in Politicis. Id quod jam olim iudicio suo ipse Socrates comprobavit, utpote qui Xenophonte l.4. Memorabil. teste, ne Themistocli quidem suum magistrum defuisse censuerit, Euthydemo ad scientiam hanc sine magistro aspiranti dicens: *Stultum esse arbitrari, non posse quem præstare vilissimis in artibus, nisi idoneos sit magistros nactus, gubernanda verò civitatis notissimam sponte sua & ultrò hominibus obvenire.*

Quamvis verò manu ductione commodi magistri possit juvenis hætenus, quemadmodum diximus, Scientiæ Politicæ fieri particeps, si nullâ is tamen valeat Logices peritiâ, ne quidem illuc facile pertingere poterit.

Ast idem saltem opinionem aliquam civilium rerum sibi comparaverit, si optimas prudentiæ civilis sententias animo comprehendat; & ob existimationem eorum à quibus sunt profectæ fidem ijs aliquamdiu habeat.

Ut ipsemet hac ætate ex singularibus eventis communia ejusmodi pronunciata & universales regulas exstruat, nativum ætatis vitium vix permittit: certè præ imbecillitate isthac non potest id fieri prout aliàs par est.

Hinc autem manifestum porrò est: non posse juvenem ex sola historiarum lectione civilem scientiam addiscere, nisi summâ cum difficultate; & quidem nisi adsit simul ingenij quædam præcox solertia, id quod rarum est. Ulteriùs item hinc consequens est: non esse juvenem idoneum historiæ civilis lectorem, quippe qui fructum ejus solidum,

ut iam dicam, quæ scilicet consistit in illa axiomatum ex singularibus consecutione, nequeat decerpere,

Aliqua tamen ex parte sic satis idoneus historiarum lector esse potest; si nimirum ante prudentibus sententijs animum instruxerit, multò magis, si eo quo diximus modo scientiam didicerit. Ita sanè poterit attendere ad multa, quæ aliàs illum non possunt non fugere: imo præterea sententiarum doctrinæq; totius civilis certitudinem, ad exempla historica quam promptissimè examinaverit. Certè ita qui est imbutus, illum cum eximio civilis prudentiæ profectu historias terere, usu ipso experimur. Tempus contrà & operam perdere videmus vulgò juvenes, qui ex historijs etiam optimè conscriptis student civilem scientiam consequi, animo nullis antè præparato sapientum præceptis. Illis ex adverso qui differentias rerum publ. & quæ ad earum sanitatem & morbos attinent, ex optimorum magistrorum institutione jam audierunt, feliciter pergentibus. Propterea quòd præceptorum veritatem ad historiam exigere non multum impeditur sit operæ, certè facillioris multò, quàm proprio quod ajunt Marte conari ex historijs scientiam condere.

Fatemur quidem etiam nos, posse juvenem multarum rerum memoriam, nullo licet magistro, certè nullo Politico magistro, ex historia petere; & hoc si tantum spectet, haud ipsi esse ad historiarum lectionem opus præviâ quadam Politicâ institutione, sed sufficere ei præter linguæ quâ scripta est Historia, locorum quandam temporumque notitiam, qualem ex Geographicis & Chronologicis petere est. Quin fatemur, talem Historiarum omnis generis cognitionem non jucundam tantum esse, sed & liberaliter institutum quemvis decere: quandoquidem scilicet rusticum est & puerile,

rile, ignorare omnia quæ alibi gesta sunt. Verùm non de quavis historiæ lectione nos nunc agimus, sed de illa duntaxat, quæ ad civilem scientiam parandam queat juveni conducere.

Longè minùs porro adolescente aptus est scientiæ huic addiscendæ Puer aliquis, idque quoniam à judicio & rerum usu multò est imparatior. Et verò vix intelligat ille vocum doctrinæ hujus significationes: tantum abest ut res ipsas adsequatur. Non tamen abs re est, etiam illam ætatem manuducere nonnihil jam rum ad Prudentiam hanc; si præsertim illam aliquando exercere fuerit propositum. Fieri autem hoc potest, pueritiam ipsam bonis moribus & sententijs imbuendo. Id sane quo majore factum industria, in posterum jam adultior quis eo feliciter poterit progredi. Hinc probatum est hoc consilium prudentioribus quibusque jam olim. Id quod vel Æschines docuerit, cujus verba sunt: *Διὰ τὸ τοὺς τῶν παλαιῶν γράμματα παιδὸς ἐμωρῶσθαι, ἢ ἀνδρὸς γενέσθαι ἀποταῖς γράμμασι.* *Eam ob causam sententias veterum pueri ediscimus, ut viri facti iis utamur.* Quoniam autem ea quæ numeris sunt inclusa omnium facillimè & memoriæ mandentur & firmissimè hæreant; ejusmodi numeris inclusas sententias maximè pueris esse ediscendas, manifestum est: præsertim si ab auctore ipso singularem aliquam auctoritatem simul sint nactæ.

CAPUT XIII.

Quid requiratur ad Prudentiam civilem, ut in rerum actu quis illam quam optimè exercent.

DE omnibus ijs quæ ad Civilem scientiam ipsam faciunt addiscendam, fortasse plus satis jam dictum. Antequam tamen hunc locum deseramus, paucis addendum;

quum Scientiâ hæc operationis sit gratiâ, adeoq; in effectum amet deduci, quemadmodum id possit quàm commodissimè fieri. Et vero ejusmodi Prudentia singularis jam tum olim primum meruit Politicæ titulum: ad hoc eam actu exercentes etiamnum Politici & audiunt præcipuè & æstimantur.

Ante omnia vero extra controversiam collocamus: illum quàm optimè reipubl. posse consulere, qui Prudentiæ civilis non partem sed quod ejus est integrum animo comprehendit: Proximo loco censendum illum, qui saltem potissimas ejus partes accuratè didicit; Tertium locum autem mereri, qui addidit universalia præcepta illa quæ respondent negotijs istis civilibus singularibus, quæ quis tractanda suscipit: ut (v. gr.) qui curam regni alicujus aggreditur, saltem quæ ad regni naturam & salutem pertinent, qui vestigialium ille isthuc facientia, teneat. Hinc manifestum verò est, quemlibet in actu rerum versaturum oportere vel integram vel ex parte Philosophiam Civilem didicisse. Quamvis enim jam tum ingenij vim quantum valeat agnoverimus, simul tamen ostendimus, quantum præpolleat addidisse Scientiam. Ita sanè opera Medica ab ijs qui Medicam artem didicerunt constat quàm rectissimè exerceri, nautica à nautis, & in univèrsam artium omnium opera ab optimis artificibus.

Præter Prudentiam autem universaliorem hanc necessum est accedat accurata cognitio, cùm personarum tum rerum omnium singularium, circa quas & cum quibus ex præscripto Politices aliquid agendum venit. Planè ut artifex omnis secundum artem suam necessum est intimè habeat cognita singularia omnia subjecta, circa quæ sua ars debet laborare.

Ea

Ea vis ad agendum profectò est in singularium rerum notitia, ut interdum ij qui illa duntaxat norunt sint ad res agendas aptiores longe illis qui universali prudentia sunt præditi. Quod ipsum ab Aristotele jam tum olim est monitum l. 6. Ethicorum cap. 1. Verba illius ita Latine verti possunt. *Omnis actio versatur in rebus singularibus. Ideoq; quidam non instructi Scientia, ad agendum aptiores sunt iis qui Scientiam sibi comparaverunt, & in aliis rebus ñ qui sum earum atq; Experientiam habent. Nam si quis sciat carnes leves esse concoctas faciles & salubres, leves autem qua sint ignoret, non efficiet sanitatem: sed is potius, qui avinum carnes scit leves & salubres esse.*

Quoniam verò reipubl. negotiorum omnium, Alia eaque plurima inter cives & in rebus proprijs hærent; Alia cum exteris, præsertim vicinis civitatibus, dequæ rebus peregrinis intercedunt: manifestum hinc est, ante omnia domestica quælibet quàm accuratissimè perspicienda esse, juxta verò peregrina etiam cognoscenda, interquæ hæc vicinissima maximè, in quantum saltim quæque illorum reipubl. tuam attingunt.

Sunt porro harum singularium rerum aliæ jam præteritæ, aliæ adhuc præsentis. Atqui has quidem ignorari minimè omnium debere, certè in has maximè respiciendum esse palàm est, quoniam actiones omnes civiles circa has potissimum occupantur. Operæ tamen est pretium præterita quoque, præsertim proxima ætati suæ, addat ille, cui consilium est reipubl. ritè operam dare; idque quandoquidem horum etiam cognitio magnum sæpe in consilijs & deliberationibus habeat momentum. Quid, quod & futura prænovisse summe in vita civili sit utile

utile? Qui futurorum certe est providus, idem maxime aptus est malis cavendis & bonis curandis.

Discuntur autem cum præterita, tum præsentia quam maxime usu & experientiâ, ut alia quævis singularia : atque adeo sive propria sive aliena experientia. Ac Præsentia quidem proprio usu, quemadmodum & præteritorum maxime propinqua, didiceris. Si aliena autem fuerit experientia consulenda, (quod est frequentissimum) tum hæc omnia optimè discuntur ab eo, qui Politicæ Prudentiæ simul est consultus : quandoquidem is longe intimius singularia quæque novissè idoneus est. Perinde nimirum atque Artis Medicæ peritus naturam singulorum corporum humanorum longè aptior est perspicere, quàm idiotarum aliquis. Multa sane rerum civilium momenta occultiora sunt & arcaniora, eoquæ fugiunt sæpè quamvis aliàs fatis cautos. Hæc igitur ut solus Politicæ Prudentiæ gnarus intelligit, ita solus potest docere.

Non vivi autem duntaxat magistri hic queunt consuli, sed etiam scripta monumenta, cum alia quæque ad res civitatis singulares pertinentia tum cumprimis Historica. Quemadmodum autem cognitio præsentium aut recentium rerum prævalet ad res agendas, cognitioni rerum antiquarum : ita etiam recentiorum rerum monumenta plus afferunt commodi. Ideoque in hunc quidem finem Historiæ earum quæ pro tempore sunt civitatum, præ veteribus singulari cura & studiovolvendæ sunt. Quinimmo siquidem illæ Historiæ pari cum priscis monumentis laude sint conscriptæ, possintque non minus atque veteres ad Scientiam ipsam comparandam facere, compendium operæ haud exiguum in recentioribus historijs est collocatum : utpote quum uno eodem-

eademque labore & Scientiam Politicam, & simul quæ ad res agendas proximè pertinent singularia, liceat isthac ratione acquirere.

Est autem eorum quæ ad civitatem quamque & rempublicam attinent, ingens satis copia. Quæ omnia ad quatuor causarum genera quam commodissimè retuleris: cum quævis civilis societas imò actio quævis civilis quatuor causis perficiatur: sicuti fit etiam in Naturalibus.

Omnia igitur illa scienda sunt curaturo integram civitatem aliquam, aut opus aliquod civile. At tamen ut rectè est l. r. Rhet. cap. 4. observatum Aristoteli, quinque numero in deliberationem maximè solent in republ. quavis venire. Agitur enim potissimum aut de vestigalibus & reditibus publicis: aut de pace & bello: aut de regionis custodia: aut de ijs quæ importantur & exportantur: aut denique de legibus. Unde consequens est, omni reipubl. benè consulturo, præterquam quòd teneat horum omnium universalem scientiam, in id maximè laborandum esse, uti civitatis & propriæ & vicinarum saltim omnia illa addiscat, quæ ad quinque hæc rerum classes possint conducere; prout idem Aristoteles prudenter admonuit. Ex. gr. Circa vestigalia; unde illa capiantur aut capi possint minimo damno, & in quæ necessariò veniat aliquid impendendum aut vulgo soleat impendi. Circa bellum & pacem: quæ vires, quæ vé arma & tuæ suppetant reipublicæ & hosti, quæ item bellandi sit commoditas. Circa regionis custodiam: illius ac vicinæ omnis situm, robur & debilitatem. Circa importanda & exportanda: quanam desint aut supersint & tibi & alijs, quemadmodum item quævis optime possint sive exportari sive adduci aliunde. Circa leges denique: cum aliatum præcipuè instituta quævis publica ac privata populi & tui & vicini,

N

Secun-

Secundum horum omnium accuratam notitiã , ut ad res gerendas sis idoneus, nihil aliud requiritur quàm sedula in civilibus illis rebus exercitatio, idque in id ut ad agendum eò sis promptior. Facit nimirum exercitium, ut omnia quæ cum ad Scientiam ipsam tum ad subjectorum singularium notitiã pertinent, animo quasi obversentur, adeoque in memoria quàm maximè sint expedita: prout etiam in omnibus alijs Artibus & Scientijs usuvenire, nemini est ignotum. Eleganter sanè Plinius júnior: *Difficile est tenere quæ acceperis, nisi exerceas.* Quocirca non etiam est cur Politicam facturo alia portò nunc magnopere commendemus.

Observandum tamen, quemadmodum in eo qui aspirat ad Scientiam Politicam requiritur, eximia ingenij & judicij vis, magna item industria & proba educatio: Ita eadem cum primis exigi in omni reipublicæ cujusvis administratore. Imo dixerim multò maxime talia in Pragmatico homine necessaria esse, propter singularium rerum agendarum & multitudinem, & ambiguitatem; & difficultatem, majorem quàm est eorum quæ ad Scientiam pertinent. Etiam porro hoc notandum: quandoquidem nonnullæ reipublicæ non possint solis bonis artibus regi, in illarum quidem rectoribus non debere exactam virtutem reperiri, sed satis esse, si rectores illi sint semiboni aut semimali. In alijs tamen rectius sese habentibus rebus publicis, regentium virtus quo perfectior est, eo in publicum est utilius.

Cum primis postremùm animo infigere oportet id quod jam tum sæpius diximus: Universalis Politicæ Prudentiæ præcepta non posse omnia quæ in singulis negotijs agenda aut omittenda veniunt comprehendere: atque
 adco,

adeo, tamen si universalia illa teneas accuratissime, omnino tamen adhuc multa te ignorare. Hinc verò palàm est, exigi in quovis prudente rerum administratore vim aliquam eximiam, quæ etiam non scripta & non præcepta pro renatâ possit subito pernoscere & in alterutram partem decernere: præsertim si rei difficultas moram deliberandi haud patiatur. Versatur autem facultas illa bonam partem in omnium omnino circumstantiarum accuratâ expensione, atque in investigatione latentium causarum singularis cujusque eventus. Hoc sane posse, reapse præstat prudentem Pragmaticum Politicum. Est autem hæc facultas fere illa quam Aristoteles *δευότης* appellat, describitque, l. 6. *Ethicorum Nicomachior. cap. 12.*

Haud parum verò habet difficultatis isthæc singularium rerum civilium accurata cognitio: longe enim difficultate superat Prudentiam Politicam universalem. Quin imo in hoc præcipue consistit ipsa Practica prudentia civilis. Id quod itidem jam olim est Aristoteli observatum. Cujus in eam sententiam neætea verba ex l. 3. *Ethicor. cap. ix.* non possum non hic ad ultimum adducere. Ubi scilicet accurate docuisset, quantum sit situm in notitia eorum quæ verè & secundum omnes suas circumstantias sunt iusta, addit hæc sequentia. *Τῆτα δὲ πλέον ἔργον ἢ τὰ ὑγιεινὰ εἰδέναι ἐπὶ κακῆι ὡρὴ μέλι καὶ οἶνον καὶ ἐδάιδροον, καὶ καυσὶν καὶ τομῶν εἰδέσθαι ράδιον· ἀλλὰ πῶς δεῖ νεῖμαί σφες ὑγιεινῶν, καὶ τινῶν, καὶ πόσι, ποσῶτον ἔργον, ὅσον ἰατρῶν εἶναι.* Hoc autem majus est opus quam nosse id quod salubre est. Nam & ibi facile est, novisse mel, & vinum, & helleborum, & ustionem, & scethionem: at verò, quemadmodum hæc adhibenda sint in usus sanitatis, & cui, & quando, æque magnum est opus quam esse medicum.

De Ordine in docenda Politica Scientia observanda.

Quemadmodum Politica prudentia, cum illa universalis, tum altera singularis Pragmatica, possit debeatque comparari, jam docuimus. Proximum est paucis aliquid adjicere, de Ordine in docenda saltim universali illi Prudentia observanda. Est sane & hoc scitu utile, quandoquidem justus ordo efficit, ut doctrina commode in animum possit quasi illabi, & deinceps memoria comprehendere. Sicut ex adverso vitiosus ordo turbat mentem, ut nec accipere possit doctrinam nec bene retinere.

Quamvis autem & de Ordine, quis demum sit justus, multæ sint contentiones, nos tamen nunc, quasi extra controversiam, collocabimus virtutem ejus in convenientia cum cognitione nostra. Hæc verò exigit, ut antecedant *primum* quæ aliorum notitiæ viam quasi muniunt, & sine quibus alia accipi nequeunt: *secundo*, quæ faciliora sunt cognitu: *tertio* quæ perfectiora & reliquis quasi pro regula sunt. Exigit eadem, ut seorsim tradantur quæ alijs inspersa vel obscuritatem parerent vel magnam inducerent intercapedinem: qualia fere sunt quæ ad aliorum illustrationem aut nihil aut non in totum faciunt. Exigit postremo, ut si vocabulorum significationes habeant quid ambigui, illarum definitiones ante omnia constituentur: & principia demonstrationum ipsis demonstrationibus præmittantur, nisi alibi illa seorsim sint tradita.

Hæc igitur quidem in omni omnino tractatione etiam Politici cujuslibet argumenti sunt accurate observanda, in omni, dico, cujuslibet argumenti tractatione. Potest scilicet &

et &

cet & Tractatio argumenti cujuslibet diversimode institui,
& ipsum argumentum esse aliud atque aliud.

Enimvero alia Tractatio est plena accurata & omnibus numeris perfecta: alia rudior. Habet autem utraque suum locum etiam in doctrina Politica. Philosophia enim Civilis postulat Tractationem exquisitissimam. Pragmaticæ autem nonnunquam sufficit alia rudior. Quam differentiam Aristoteles ipsemet in docendo attendendam monuit, dum l. 3. Polit. cap. 5. ita loquitur: *Illius qui circa unamquamq; doctrinam Philosophatur, & non respicit solum ad id agere, proprium est nihil prætervidere, & nihil quidquam omittere sed veritatem aperire de re qualibet.* In eandem sententiam ab illo prolixius nonnulla l. 1. cap. 6. Eudemiorum Moraliùm differuntur; quæ tamen haud adducam nunc, ne ab instituto deflectere nimium velle videar: quoniam hæc jam tum scire convenit. Tractatio porro aut integram suscipit Politicam Prudentiam docendam, aut duntaxat aliquam ejus partem.

Ceu ante tamen diximus, in quavis omninò tractatione cujuslibet argumenti, juxta illa proposita in medium præcepta ordo docendi est instituendus. Fortassis verò haud abs re fuerit, si saltim nonnihil hæc adumbremus quasi *επιλογησθαι* integri Corporis Politici, secundum illa Ordinis *διδακτικῆν* præcepta.

Quandoquidem igitur integra Prudentia versatur circa omnem omnino civilem societatem, omniaq; societatum illarum civiles affectiones (ceu supra ostendimus) plena autem cognitio quatuor crassarum notitiâ absolvitur, partem est, initio omnium agendum esse de ijs quæ Civili societati omni sunt communia, idque secundum illam quadru-

plicem caussarum classem, habita tamen (ut semper) potissima ratione causæ formalis.

Proximum fuerit summas differentias civitatum indicare: quæ cum à diversitate formæ (quæ est regimen ipsum sive respublica) maxime oriantur, hæ cum primis ostendendæ fuerint.

Iis constitutis jam porro ad speciei cujuslibet tractationem fuerit progrediendum. Quas inter cum una sit ex voto & simpliciter optima, adeoque omnium perfectissima, primum illa merito locum sibi postulat. Itaque de illa docendum jam omne illud fuerit, quicquid huic proprium est, atque adeo quicquid ad civitatem beatissimam potest pertinere. Quæcunque tamen illi uni non competunt, neutiquam in hunc statim locum conjicienda videntur.

Inde demum pergendum ad reliquas civitatum & rerum publicarum species. Et quidem, si quod illæ habent commune id ante omnia docendum venit. Habent autem communia quam multa, ad constitutionem conservationem mutationemque rerum publicarum unicè facientia.

Quoniam porro illis itidem suæ sunt differentia & species specialiores, illas item differentias oportebit quàm accuratissime in lucem producere, & exponere oculis. Hinc itaque demum ad magis specialia deveniendum, singulæque illæ species seorsim attendendæ examinandæque. Quo fiet, ut nihil tandem possit superesse quod doceri mereatur.

Hoc Ordine videtur quàm commodissime universa doctrina Politica tradi posse. Et sane hunc fere ordinem optimus docendi magister Aristoteles, in Politico suo opere observavit. Quanquã enim ordo ille minus hodie appareat in

in superstitibus voluminibus, id tamen non Aristotelis sed librariorum culpa esse factum, jam tum in nostra Introductione demonstravimus. Ut proinde hanc nostram de Ordine Politicæ doctrinæ sententiam liceat nobis tanti viri consensione, citra ejus injuriam, roborare.

CAPUT XV.

*De Politicæ Scientiæ aut Civilis Philosophiæ optimis
per omnem ætatem scriptoribus.*

Eorum quæ initio agere instituimus nihil superest agendum, quàm ut doceamus, quemadmodum Politica Prudentia Universalis, sive Scientia & Philosophia Civilis, hæcenus exulta & ratione ejus ab omni retro memoria repetita, semper quàm optimè scripto fuerit tradita, Etiam id igitur paucis nunc expediemus.

Ac prisca quidem tempora si consulamus, primi & soli olim Græci transfulerunt ad nos suorum in hoc argumento conatuum monumenta. Aliarum sane gentium nulla fere non civitates instituit sic satis prudenter, ipsam autem regendarum civitatum Prudentiam vel docere nesciverunt, vel certe, nihil ejus ad nos usque transmisere. Nec enim huc referre licet sententias Politicas sparsim dictas, quamvis aureas & multæ plenas prudentiæ: cujusmodi reperire est in Salomonis quoque sacris proverbijis.

Cæterum quinam etiam apud Græcos primi hoc in campo laboraverint, atque adeo quando apud illos cæperit excoli hæc Philosophia, videtur non nihil esse affirmatum difficilius. Ciceroni enim si credimus, princeps *Socrates Philosophiam deporavit è cælo, & in urbibus collocavit, & in domos etiam introduxit, & coëgit de vita & moribus rebusque bonis & malis querere.* Ex adverso, superant hodieque in

Stobæa-

Stobæanis Eclogis, Pythagoricæ Scholæ præstantium virorum, Socratis ætate majorum, quædam hujus argumenti & quidem varia. Ad hoc si non aliunde, saltem ex Aristotelis Politico opere, libro cum primis secundo, palàm est, etiam alios ante Socratem ad curam hanc suâ operam contulisse, nec infeliciter. Verum enim verò incertæ nihilominus fidei sunt illa Pythagorica, quæ Stobæus suo operi inseruit. Et vero aliàs ostendimus, Naturalis quoque Philosophiæ illa opuscula, quæ Timæi Locri & Ocelli Lucani nomen præ se ferunt, supposititia esse. Cum igitur etiam illa Politica, ante Stobæum, scriptorem utique non nisi sequioris ævi, nemo memoraverit nobis, haud profecto etiam illa certam fidem merentur. Seculo scilicet Christiano secundo & tertio ejusmodi multa conficta videntur, ab ijs qui Pythagoricæ veteris Philosophiæ restauratores voluerunt videri. Quæ certe Hippodamo tribuuntur à Stobæo, haud parum aliena sunt ab ijs, quæ in Hippodamum Milesium refert Aristoteles *l. 2. Politic.* Nisi duo fuerint Hippodami, & Stobæanus sit Doricus aliquis, alius ab Aristotelis Milesio: vel ea quam Riccobonus invenit conciliatio, sit admittenda. Quicquid vero hujus sit; omnia etiam illa Stobæana Pythagoricorum fragmenta, tantum in ijs quæ in Optima republica sint forte observanda occupantur, imo ejus quoque argumenti non nisi pauca attingunt. Itaque ad Politicam Scientiam parum adjuvant comparandam.

Socratis auditorem laudatoremque maximum Platonem, certius est hanc Philosophiam summo studio exornandam suscepisse. Superant hodieque illius cum aliatum præcipue De Republica alterum, Alterum de Legibus inscriptum opus; utrumque & prolixum & summa sermonis suavitate conditum, & plenum veræ frugis Politicæ.

Verum

Verum enimvero desideraveris meritò in utroque cum iustum docendi ordinem, tum plenam de omni republica tractationem. Et verò neutrum agit de omni republica, sed utrumque duntaxat de optimâ. Illo licet discrimine, quod in opere de Republica doceatur potius idea quædam perfectissimæ civitatis, quàm talis aliqua quæ reapse inter homines obtineri possit: Alterum de Legibus, usui humano sit commodum magis ac utile. Ad hoc in illo priore multa profectò reperias quæ non propriè pertineant ad Politicam doctrinam, quædam & commenta Poëtica potius quàm gravem Philosophiam redolentia; quales sunt Eris Armenii fabulæ. Ex adverso in illo opere etiam eorum, quæ de optima republica veniunt differenda, per multa ne quidem sunt tacta. In altero autem præclaræ quidem Leges recitantur, de ipsa autem republicâ itidem habentur per pauca. Quod ipsum & Aristoteles olim iudicavit *l. 2. Polit. cap. 4.* Taceo nunc, nonnullis absurdis sententiis auctoritatem operi saltem priori detractam esse. Haud pauca tamen perægria cum ex utroque volumine tum præsertim ex illo de Legibus hauseris; præsertim quoniam illa parte Aristotelici libri deficiunt.

Integram hanc Philosophiam primus omnium conatus fuit ARISTOTELES tradere. Quin etiam præstitit hoc ipsam tanta felicitate, ut parum absuerit ab omnimoda perfectione. Verum & illius libri mutili, disiecti, & hiatibus compluribus deformes, ad nos pervenerunt. Agimus aliàs de illius operis conditione omni pluribus: itaque non est quare nunc velimus illis repetendis immorari. Id unum sufficit in memoriam revocasse, neminem quenguam ad Philosophiam hanc illustrandam paratiorem accessisse Aristotele. Quippe qui & demonstrandi artis fuerit peritissimus, & rerum civilium historiam omnem habuerit in promptu, & simul cum

scriben-

scribendi valuerit facultate, tum industria fuerit incomparabili. Vt vel hinc non possit non quivis merito de operis præstantia bene suspicari. Si quid sane judico, unus Aristoteles omnes omnium temporum conatus hætenus quidem longo intervallo superavit.

Qui Aristoteli in Lyceosuccessit Theophrastus, ut in aliis ita & hac in Philosophia, quantum ex Laërtiano indice apparet, plurimum laboravit. Cicero l. 3. de Legibus testatur, *Theophrastum institutum ab Aristotele, habitasse in eo genere rerum.* Idem de Dicaearchō & Demetrio Phaleræo hoc subjungit: *Ab eodem Aristotele doctus Dicaearchus haic rationi studioque non defuit. Post à Theophrasto Phaleræus ille Demetrius, mirabiliter doctrinam ex umbraculis eruditorum otioque, non modò in solem atque pulverem, sed in ipsum discrimen aciemque perduxit. Nam & mediocriter doctos magnos in republ. viros, & doctissimos homines non nimis in republica versatos, multos commemorare possumus: qui verò utraq; re excelleret, ut & doctrinæ studii & regenda civitate princeps esset, quis facile præter hunc inveniri potest?* Hæc cita Cicero: sed quo tempore illorum libri adhuc supererant. Cum vero jam dudum illi perierint, nihil attinet, illos hic laudavisse, aut quæ de illis ex antiquis monumentis hinc inde aliàs haud exiguo labore excerptimus, attulisse in medium.

De Heraclide Pontico, perinde atque de Aristotele loquitur idem Cicero: *hunc profectum à Platone illustrasse omnem civilem in disputando locum.* Memorant alii illum etiam Aristotelis inter auditores: quasi utrumque audiverit. Verùm nec hujus quidquam est reliquum, præter fragmenta operis de Moribus gentium variisque sui ævi rebus publicis.

Præter hosce paucos autem non est quisquam, in ipsomet omni illo Græcæ Sapientiæ florentissimo ævo, qui laudem aliquam ex cultura hujus Philosophiæ acceperit. Et verò A-

cademici

cademici, Platonicæ scholæ heredes, ad ineptam *ἀναπλάσσειαν* prolapsi sunt. Ipse Theophrasti in Peripatetico Lyceo successor Strato Lampfacenus ambiit & impetravit Physici nomen, quum alii illi Politici Philosophi audiissent, eum alibi testatur Cicero. Hunc secuti, solidiore omni antecessorum doctrina ad hoc destituti (libris scilicet Aristotelis & Theophrasti sub terrâ reconditis) ultra trivi alia vix sapuerunt, quod nos etiam Strabo docuit. De Stoico Diono quum dixisset Cicero, *quædam subtilius ab illo de magistratibus disputata*, Atticusque addidisset, *Att tandem? Etiam à Stoicis ista tractata sunt?* Respondit Tullius: *Hoc sane nisi ab ea quem modo nominavi: & postea à magno homine, & in primis erudito Panaetio. Nam veteres (Stoici scilicet) verbotenus acute illi quidem, sed non ad hunc usum popularem de republica diserebant. Ab hac familiâ magis ista venaerunt, Platone principe. Unde intelligimus, à Stoica etiam schola nihil esse olim profectum, quod magnopere hinc profuerit. Multo minus est, quod existimemus Epicureos aliquod fecisse hinc pretium operæ: quoniam illi reipublicæ curationem omnem damnaverunt tanquam suæ felicitati inimicam. Huc spectat illud de semetipso Ciceronis l. 8. Epistol. familiar. 20 ad Patrum. *Quoniam nostram de republica curam, cogitationem de dicenda in senatu sententiam, commentationem causarum, abiecit, in Epicuri nos adversarij nostri castra coniecimus.* Ex quibus patet, à Theophrasti fere usque ætate ad Ciceronis ævum, omnem hanc Philosophiam desertam atque planè incultam jacuisse.*

Iam autem paulo ante Ciceronem, imò ipso adhuc vivo, redierunt quidem iterum in lucem Aristotelis scripta, reperere etiam illi suos illustratores & commentatores, & tam statim & omni pene secuta tempestate, Græcos, Ara-

bes

O 2

bes & Latinos, nemo tamen istorum Politicorum opus ornate vel conatus est, donec seculo Christiano decimotertio Thomas Aquinas inusitato hactenus exemplo hoc agere ausus fuit. Similiter qui Politico commentario Platonem illustraverit, nemo inventus est. Procli enim quæ exstant & levia sunt, & Politicam Philosophiam nullâ ex parte sapiunt.

Qui porro suo prope ductu aliquid conscribere sit ausus, Græcorum omnium nullus omnino est. Vnus Cicero, inter Latinos, ad Platonis exemplum, sex de Republica libros & aliud de Legibus volumen exaravit. Quorum illi dudum perierunt, nisi quod somnium Scipionis supersit: hujus tres fere libri exstant. Itidem vero Cicero de sola optima republica egit utroque in opere: neutiquam Aristotelico more de omni reipublicæ specie: ceu fieri debuerat. Etsi igitur in libris de Legibus sint quædam haud aspernanda, forte etiam in libris de Republica præclara quædam fuerint tradita, universa tamen Civilis doctrina vix eminens fuit à Tullio tacta.

Porro nec Arabum scriptorum quisquam (quos penes tamen aliquamdiu regnum omne stetit melioris & veteris Philosophiæ) hic vel hilum præstiterunt. Nec enim Averrois Epitome Platonica, meretur laudem ullam eximiã.

Hæc verò misera ratio fuit omnis hujus Philosophiæ, donec demum, ante hos circiter ducentos annos, Græcæ & Latinæ literæ iterum coeperunt efflorescere. Quod temporis intervallum est profectò ingens. Ex eo autem, Aristoteles cum primis, nactus est varios, cum qui de Græco Latine verterent Politicū illud opus, tum qui vel Paraphrasi, vel notis, vel justis commentariis illud illustrarent.

De

De hisce ta men dicere sententiam hic nolimus: quando-
quidē ea cura pertinet ad Introductionem nostram in opus
Politicum Aristotelicum, indeque possit facile recipi quod
in usum est.

Quid de iis qui suo pte Marte aggressi sunt Philo-
sophiam hanc tradere, sit sentiendum, haud item pronun-
ciatu difficile est; si expendantur illa quæ in lucem prodie-
runt scripta, ad ista saltim quæ in hisce Propoliticis propo-
suimus, atque ad hanc quasi normam omnia exigantur. Ma-
nifestum sane hinc fiet, nihil eorum quod hæctenus in lu-
cem prodit, vel universam Scientiam civilem omnem-
que adeo ejus ambitum persecutum, vel justis demonstra-
tionibus Politicis esse usum, vel denique debitum ordinem
observasse. Nihil certe non una aliqua parte laborare.

Quam censuram cum is qui hisce Propoliticis bene est
instructus possit facile instituire, nihil etiam est causæ, quæ
re de singulis Politicis recentis ævi scriptis hic mul-
tum nos quidem laboremus.

F I N I S

INDEX CAPITUM

Libri Propoliticorum.

CAP. I.

*Politicam Prudentiam non consistere, in morum
elegantia, aut peritia omnibus blandiendi;
ut nec in quavis reipubl. curatione: non item
in religionis & honesti neglecto cultu.* pag. 1.

CAP. II.

*De Juris & Civilis Prudentia affinitate ac
discrimine.* pag. 6.

CAP. III.

*Rhetoricam Artem magno errore à Sophistis anti-
quis Græcia habitam cum Politica eandem
esse. Differre item Politicam Prudentiam
à curia, ut & usu aliquo rerum parte pru-
dentia.* pag. 19.

CAP. IV.

*De Subjecto ejusque affectionibus, circa qua Poli-
tica doctrina versatur.* pag. 21.

CAP. V.

*Politicam prudentiam differre, à Prudentia qua-
libet, ut & à Militari, Oeconomica, Chrema-
tistica, & Morali.* pag. 29.

CAP. VI.

CAP. VI.

III

*Prudentiam Civilem non esse peritiam aliquam
merè experimentalem : neque solam Experi-
entiam satis esse, siue ad Scientiam siue ad U-
sum civilium rerum.*

pag. 40.

CAP. VII.

*Civilium rerum certam peritiam aliquam posse
accipi, idque demonstratiuis ratiocinationi-
bus : etsi illa non sint demonstrationes primi
ordinis atque omnium exactissima.*

pag. 50.

CAP. IIX.

*Quo nomine certa Civilium rerum cognitio debe-
at appellari : quâ item dignitate estimari.*

pag. 58

CAP. IX.

*Quemadmodum Experientia cum propria tum a-
liena inserviat comparanda civili Prudentia:
utque aliena quam optime possit ex historicis
monumentis accipi.*

pag. 70.

CAP. X.

*Experientiam rerum civilium, siue usu siue histo-
riarum lectione comparatam, non sufficere
ad Prudentiam siue scientiam Politicam ac-
quirendam.*

pag. 77.

*Quibus adminiculis debeat esse instructus, is qui
Civilem prudentiam sibi comparare vult :
quidque illum porro agere oporteat.*

pag. 81.

*Neque Puerum neque Iuvenem aptum esse adse-
quenda Civili Prudentia; debere tamen
posse utrumque ad illam plene aliquando com-
parandam institui : quemadmodum item fieri
hoc oporteat.*

pag. 89.

*Quid requiratur ad Prudentiam civilem, ut in re-
rum actu quis illam quam optime exerceat.*

pag. 93.

De Ordine in docenda Politica Scientia observanda.

pag. 100.

*De Politica Scientia aut Civilis Philosophia optimis
per omnem aetatem scriptoribus.*

pag. 103.

HERM. CONRINGII
DISSERTATIO
EPISTOLICA
DE
VARIA ET MAXIME VERA.
JURISPRUDENTIA.

P

THE
NATIONAL
ACADEMY OF SCIENCES

1914

~~HERMANNUS CONRINGIUS~~
VIRO MAGNIFICO NOBILISSIMO AMPLISSIMO ET CONSULTISSIMO

HENRICO Langenbeck

Jcto,

Serenissimi Brunsv. & Lyneburgensium

Ducis

CHRISTIANI LUDOVICI,

Cancellario & Sanctiori Consiliario &c.

Amico suo magno.

S. R. D.

HERMANNUS CONRINGIUS.

AGNUM est nomen Prudentiæ Juris & ingens apud omnes gloria. Si rem ipsam verò spectemus, non unum quid sed multiplex variumque isthac voce usurpatur; idque adeò inter se diversum, ut de nonnullis fortassis haud injuria dubites, num tanti nominis mensuram adimpleant.

Varia est peritia In via: non omnis autem forte Prudentia nomen meretur.

Enimverò nulla gens, civitas nulla, imò nulla omnino societas, quamvis exigua atque ex hominibus pretij contempti conflata, reperitur aut esse potest, cui non sint jura & leges. Quæ jura & Leges proinde numero sunt infinita, quemadmodum & cæterus ejusmodi civiles numero nullo queunt comprehendi. Has Leges verò inter cunctis primis celeberrimâ dudum fuerunt famâ, apud Judæos qui-

Omnium tararum Legum, mûs Judaicarum

Romanarum & Pontificiarum est sua aliqua peritia.

dem non illæ duntaxat quas per Mosen Deus ipsi Israelitico populo promulgavit, sed etiam (& præcipuè quidem) quas Magistri Judæorum, tanquam à Mose arcanâ traditione acceptas, falso quidem & inepte, venditantes, processu temporis in grande unum volumen Mischnæ & Gemaræ compegerunt; in Europa autem tantum non universâ, cum illæ quas Justiniani Romanorum quondam, magni sane Imperatoris, auspicijs & jussu, vasto itidem volumine Tribonianus est complexus, tum quas Romani Pontifices proximis aliquot seculis ediderunt, mole & varietate cæteris hæc impares. Etsi autem harum legum præcipua hodie passim sit auctoritas atque existimatio, ac proinde harum cognitio dignitate prima sit: cum tamen & reliquarum Legum in suis civitatibus, quarum sunt in usum conditæ, haud minor sit vis, illarum quoq; notitia parilem ferme, saltem in singulis rebus publicis, locum solet invenire. Eo tamen discrimine, quod ubi leges sunt paucæ & intellectu faciles, non ea Peritorum juris auctoritas esse possit, quanta est alibi, ubi præ copia & obscuritate leges in paucorum notitiam perveniunt; utpote quum hi eo ipso legum penè fiant domini.

I.
Peritia Legum Spectes est Invis privatorum si alienum civitatis cognitio.

Cæterum & illarum, quæ singulis civitatibus propriae sunt, Legum cognitio varijs sese modis habere solet. *Primum* enim, cum ipsum cujusque civitatis jus, aliud sit Publicum, aliud Privatum: est quidem interdum ut utriusque juris peritiam quis teneat, interdum tamen abest alterutra; nec minus tamen illa in vulgus audit peritiæ juris splendido cognomento. Romani sanè olim privati juris solitaria cognitio, isthoc titulo fuit plerumque venditata. Unde Antonium, virum magnum, Cicero ita differentem producit: *Si quaeretur, quisnam Jurisconsultus verè nominaretur?*

tur?

tur: eum dicerem, qui Legum & Consuetudinis ejus qua privati in civitate uterentur, & ad respondendum, & ad agendum, peritus esset. Pauci sanè tùm fuere ad exemplum Atteij Capitonis compositi, quem Gellius, *publici privatiq; juris peritissimum* nuncupavit. Nec vèro non hodieque idem obtinet, idque moribus Europæ tantùm non universæ.

II.

*Species est
Juris In-
 Justiniani
 peritia.*

Quoniam verò omnes inter populorum Leges primâ dudum famâ fuerint Romanæ, & quidem Justinianæ, usque adeò ut hæ Civilis juris nomen præalijs per excellentiam adeptæ sint; hinc *secundo* has Justinianæ novisse, id præsertim, esse Jus civile tenere, existimatur. Et tamen multum id abest à peritia juris illius, quod in civitate quavis hodie obtinet. Nec enim Justinianicum illud jus usquam terrarum, nisi aliqua sui parte & quidem exigua, vim legis amplius habet. Alicubi nullum illi pretium est. Ubivis statuta & consuetudines domesticæ prævalent; & rebus publicis libera est potestas jus illud vel de novo acceptandi, vel rejiciendi etsi jam quadantenus receptum. Eòq; nec ipse Tribonianus hodie quidem sit idoneus in ulla civitate jus dicere secundum Leges. Perinde atque observare passim est, quamvis peritissimos juris illius, ipsi pates Cujacio, in foris nostris exiguum admodum posse, si vè agendæ causæ fuerint si vè judicandæ.

III.

*Species
cõstat nu-
dâ cogni-
tione sen-
sus Legũ.*

Hæret *porro* legum illarum singularium peritia, interdum in nuda cognitione sensus legum: Ut nimirum intelligas duntaxat, quid legibus sit sancitum, quidque adeò illæ sibi velint. Est verò & illud scire haud levis operæ; tùm præsertim, quando leges sunt vetustæ, & præ nimia quadam copia aut verè aut certè in speciem inter sese dissident. Id quod usu venit præcipuè circa Romanas leges; illas etiam quas Justiniani cura accepimus. In sola sanè

earum mente exponenda laboraverunt plurimi, præ alijs verò pretium operæ fecerunt eximi viri, Cujacij, Balduini, Pithœi, Fabri, Gothofredi, Fabrotti, & si qui alij Romanarum rerum veterum notitiam accuratam ad hoc Romani juris studium attulerunt. Perinde atque illis adminiculis destituti, vix est, ut integri quidem legum illarum Corporis: (nam de quibusdam Legibus, quarum maximus est usus, non equidem id dixerim) plenum intellectum assequantur. Ea sanè est & difficultas & prolixitas studij hujus, ut qui huic animum appulerunt, ipsum fori usum plerumque negligant, imò ad judicia, causarum inidonei penè reddantur, nisi vel ampla ingenij capacitas eos erigat, vel nonnihil ipsi remittant ab illa cura.

IV. Cæterum plerumque hæc Legum cognitio comitem habet *solertiam*, quâ causæ ad Leges tanquam normam possunt exigi. Et verò in id potissimum solet peritia isthæc comparari; Ut nimirum vel possis judicare controversias quasque civium, vel illis patrocinari, ad legum præscriptum. Plane autem posterior illa solertia à Legum peritiâ strictim ita dictâ, (etsi uno communi nomine vulgò veniat) multum diversa est. Nam omnis quidem civilis ac forensis contentio est de eo, quod contra Leges ab aliquo actum creditur; at tamen potissimum versatur in ijs dubitationibus; factum sit quidpiam ab illo qui accusatur nec ne, & si factum, sponte an invite, si sponte an deliberato consilio an repentino aliquo animi motu; si invite an per ignorantiam, eamque aut vincibilem aut invicibilem, an vero per violentiam factum sit. Quæ quatenus verissimiliter queant persuaderi Rhetoricæ, quatenus autem certis argumentis judicanda sint, ejus peritiæ est quæ in iudice postulatur. Ut ad causas *sive* agendas *sive* arbitrandas tum demum

*Species
est con-
juncta
cum soler-
tia judi-
candi fa-
cta seun-
dum le-
ges.*

dentum Legum cognitio sit necessaria, quando jam de ijs quæ diximus constat. Sola nimirum superstitè quæstione: utrum consentaneum fuerit legibus nec ne id quod est factum. Et verò hanc ob rationem, apud Græcos pariter & Romanos, (in quibus olim primò omnium causidicina in artem redacta est) illi qui egerunt in foro causas, rarò Legum sibi peritiam comparavere, contenti in dubijs Jurisconsultum aliquem, (quorum nemò tum egit causas) adiisse.

Ad hoc solet plerumquæ, etiã illa ad forensẽ usum composita legum peritia absolvi, non attento num lex bene an secus lata sit. Imò verò ea in vulgus obtinet sententia; non esse fas rationem & commoda legum quærere; utque liceat, inveniri tamen non posse; certè operam esse inanem. Quod verum sit nec ne, nunc haud definitio.

Causas legum vulgo ignorari, & tamen illas qui ignorant Peritos ac Consultos imò Prudentes Legum existimari, palàm est.

Posse tamen etiã rationes usumque Legum haud ignorari, & illam Scientiam cum primis laudem mereri perfectæ latarum legum prudentiæ; non difficile aded est perspectu.

Enimverò fatemur quidem & nos, verissimum esse Juliani Jcti illud: *non omnium quæ à majoribus constituta sunt ratio reddi potest: si rationis voce intelligas, id quod primam ferendæ legi occasionem dedit.* Qui enim assequamur illa omnia, præsertim si lex sit vetusta, & gestarum in republica rerum nulla in vulgus suppetant monumenta? Attamen & illa primordia Legum novisse, quin plurimam faciat ad veram Legum intelligentiam, quantum arbitrò, vacat dubio. Certè ad Legum aliquot Romanarum interpretre.

V.

Species definitur cognitione usus & noxa Legum.

VI.

Species simul rationes atque commoda Legum cognoscit.

Antiqua legis causa, prima latioris causæ rarissime sciri potest. Est tamen scitum nihil.

*Quidam
id tenta-
runt do-
cere circa
Leges Ro-
manas.*

terpretationem Franciscus Balduinus, (is enim nisi fallor princeps id vidit) cumprimis verò Jacobus Gothofredus V.V. C.C. plurimum lucis ex historia temporum, quibus Leges fuere olim latæ, attulerunt. Et huc pertinet Wolfgangi Freymonij labor in conficiendo Indice Constitutionum Imperatoriarum, (quæ præ alijs Legibus *vestimentis* sunt imò *vestimentis*) ad temporum seriem dispositarum. Imò collimaverunt isthuc, qui Romanorum Jurisconsultorum veterum illa fragmenta, unde Pandectæ Justinianæ constructæ sunt, in libros quosq; suos postliminò revocarunt. Quos inter eminent Indicibus editis Antonius Augustinus & Jacobus Labittus. Nam & ita in conspectum quodammodo venit, quâ occasione quove sensu pleraque illorum jurium, quæ in Pandectis nunc lacera & disjecta visuntur, olim ab auctoribus suis scripta ac pronunciata fuerint. Sed & illis, qui Leges duodecim Tabularum, aliasque antiquas Romanorum juris constitutiones, cumprimis verò qui Edictum perpetuum restituere sunt annisi, eadem videtur mens fuisse. Ut nimirum, quoniam Pandectæ sunt conflatæ ex fragmentis illorum scriptorum, qui cumprimis ad Leges illas veteres & Edictum perpetuum sunt commentati, factâ collatione occasio dictorum eò rectius elucescat.

*Justinia-
nus tamẽ
illam cu-
ram im-
probavit.*

Verum illa quidem interpretandi Juris Romani diligentia saltem sententiæ Justiniani non satis convenit. Utpote qui ista interpretationis adminicula omnia, partim aboleverit, præfationibus Constitutionum præcisiss, & obscuris multumq; disjunctis librorum Juridicorum veterum fragmentis in centonẽ conjectis; partim incerta reddiderit, sub antiquis Librorum auctorum annorumque inscriptionibus, pluribus novis Casarea sua potestate editis: in universum, quoqu. nihil ab sese editum, voluerit amplius veterum illorum

Morum) Ceterorum aut Cæsarum censerit, sed sua. Quod exemplum in Basilicis promulgandis alij Cæsares secuti, quicquid illorum (ut ita dicam) adminiculorum in Justiniano Corpore superfuit, totum abiecerunt. Benè an seculus vel à Justiniano vel ab alijs id actum sit, jam non dispuro. Id patet, illam interpretandi Juris Justiniani rationem Justiniano ipsimet non probatam fuisse. Liquet etiam, quod illa inquisitio in Legum Romanarum verum sensum & rationem factæ earum lationis, ad illam qua de nos jam loquimur Prudentiam juris nihil faciat.

Hoc nimirum volumus: latarum legum omnium talem aliquam cognitionem posse accipi, ut sciamus, num latæ leges, ante omnia æterno illi & nobiscum nato juri, deinde & reipublicæ alicujus usui, satis convenient nec ne. Ad quæ cognoscenda, parùm præstat scire originem & occasionem factæ lationis legum. Tum nempe duntaxat aliquid valet, quando expendere animus est usum latæ legis ad tempora ejus primæ: quamvis etiam ad sensum legum accuratè percipiendum, novisse illa omnium primordia, referat semper plurimum. Certe vehementer errant viri magni, inque his ipsimet Jacobus Gothofredus, qui in illa primordiorum (ut ita dicam) cognitione, veram accuratamque Romanarum legum scientiam collocatam esse arbitrantur. Est enim quidem illa præstabilis eruditio, quæve paucissimis contingat; estque adeò illa, quæ olim videtur sese multum adè commendasse, C. Plinij Secundi judicio, Titus Aristo Jurisconsultus: ab ea tamen quam modo recigimus juris peritia immane quantum dissidet.

Maxime vera latarum legum prudentia longe est diversa à notissia legum originis.

Posse verò talem aliquam acquiri, qualem nos ante indicavimus latarum legum cognitionem, non est quod dubitemus. Utique enim expendi omnia ad naturæ jus

Ea potest acquiri.

Q

queunt

queunt: nec reipublicæ cujusvis singularis commoda atque incommoda novisse intellectus humani captum excedit: Ubi noveris igitur, & quid ipsa rerum natura quasi sanxerit, & quid exigat uniuscujusque reipublicæ ratio, poteris utique latarum legum examen ejusmodi quale diximus instituire, atque ad eam talem tibi illarum scientiam comparare.

*Peritia
Juris alienius civilis, quæ definitur facultate iudicandi, aut cavendi, indigna est titulo Prudentiæ juris.*

Et verò omnes inter species peritiæ latarum legum, quas modo commemoravimus, hæc maximè videtur elucere, & Prudentiæ legum nomen promereri. Quis sanè meritò Prudentiæ grande nomen dederit factim illi legum peritiæ, quæ circa solum lati juris sensum hærescens inidonea est consulere humanæ vitæ? Tali autem peritiæ legum nonnullos esse instructos, jam audivimus. Non equidem diffitebimur, etiam hanc peritiæ mereri eximiam laudem: imò jam sum profecti sumus, Romanarum legum talem peritiæ non posse quem perfectè consequi sine magnæ doctrinæ subsidijs, ac proinde hætenus illam solos Cujacios & primæ notæ alios paucos, assequutos esse. Si tamen dicendum quod res est, Philologica potius quædam, sive, quod perinde est, Grammatica aut Historica hæc legum est peritia, quam Scientia, vel Ars, vel Prudentia iusti &

Quid Civilis juris nomine hic intelligendū. Romanū jus reapse hodie non est amplius jus civile.

æqui civilis. *Civilis* cum ajo, intelligo tantum illud jus, quod in aliqua singulari obrinet civitate: nec enim nunc ago de eo, quod pro diversitate rerum publicarum multiplex est & diversum. Et verò etsi illa quæ plene affectuta est omnia quæ in aliqua singulari reipublica hodiè obtinent, possit civilis hodierni alicujus juris scientia aliquatenus dici, Romani tamen illius juris plenissima etiam cognitio non id nomen paritate meretur; quoniam illud jus nusquam terrarum

rum omni ex parte reapse vim civilis legis retinet. Hujus certe perquam multa novisse, perinde ferme est atque leges Atticas aut Spartanas novisse: quod indicio maximo est, verum esse quod diximus, ejusmodi cognitionem esse historicam;

Longè ad vitam & communem usum est utilior illa recepti juris peritia, quæ comitem habet juris ad facta applicandi facultatem. Imò illam qui fraudant Prudentiæ titulo, injuriam profectò faciunt insignem peritiæ isthac instructis plurimis Jurisconsultis. Et verò cum Prudentia sit illa vis, quæ circa humana occupatur bona, atque adeò quæ id quod in vita utile est aut noxium assequi & consequere idonea est; quo merito Prudentiam non dixeris illam peritiæ, quæ & novit quid sit moribus atque institutis civitatis consentaneum (hoc est autem illud, quod in publicum est utile,) & simul actus omnes civiles ad normam institutorum civilium arbitratur ac dirigit? Hoc omne verò præstat illa juris peritia quam nunc tangimus. Communis sanè omnium gentium usus semper ejusmodi peritiæ Prudentiæ nomine decoravit. Non alia trique peritiæ fuerunt instructi olim Romanorum Jurisconsulti; quos tamen Prudentes juris appellatos esse ab omnibus, vacat controversia. De C. Aquilio Jurisconsulto ipsemet Cicero pronuntiat: *Ejus prudentiam populus Romanus in cavendo non in decipiendo perspexit.* Jamdudum ante C. Aelium casum h. e. cavendi prudentem Ennius cecinerat illo suo:

Egrege cordatus homo casus AELI' Sextus.

Tullius certe sapientiæ quidem nomen immerito præscis illis Romani juris peritis tribui censuit: Prudentiæ autem ultrò largitus est, illa etiam pro Muræna oratione, quæ Jurisconsultis istis iniquior fuisse creditur. Quid, quod illis peritiæ

Juris civilis peritia, quæ conjuncta est cum facultate applicandi jus ad factum, revera est quædam Jurisprudentia. Idgè à nonnullis sine causâ negatur.

hujus contemptoribus, cum Aristotelis voluerint haberi
 sectatores, ipsemet Aristoteles debuerit meritò linguam
 temperare? Is videlicet ipse Aristoteles passim laudat
δικαστικὴ peritiam *Prudentia* cognomento; nec tamen aliam
 ille legum peritiam judici inesse debere existimavit, quàm
 illam qua de nunc sermo est. Ineptè sanè *Prudentiæ* titu-
 lus idèò denegatur huic peritiæ, quod rationè juris nesciat.
 Ipsæ scilicet leges & mores huic *Prudentiæ* sunt loco ratio-
 num. Inversa nempe ordine procedit ἡ νομοθετικὴ & δικαστικὴ.
 Illi leges sunt opus aut conclusio: huic principium con-
 cludendi aliquid de negotijs civilibus. Nec verò cui legis
 auctoritas pro norma est, is abs ratione agit. Id sane af-
 firmare, cum injuris est conjunctum non duntaxat legibus
 obsequentium, sed etiam judicum omnium.

Peritiam Et si verò *Prudentiæ* nomine digna omninò fictalis ju-
dicaria dicaria legum peritia: indubiè tamen majoris est *Pruden-*
tiæ, ipsas legum illarum rationes, atque adèò commoda &
noxas, quas illi queant reipublicæ alicui præstare, posse ex-
 pendere atque judicare. Hoc certè usum maximum hu-
 mane vitæ adferre est idoneum. Certè civitati plus com-
 modi præstare aptus est is, qui tenet legum civilium utili-
 tatem & noxam: quàm qui novè duntaxat, secundùm le-
 ges & mores usitatos controversias civiles decidere. Ac-
 proinde plus in illa peritia est *prudentia*.

Hanc In- Et sanè in illo qui reipublicæ præsidet, sive auctori-
ris te sive consilio, non tam illa quam hæc *Prudentia* unicè
repe- requiritur. Perinde ut iudici illa ferè sufficit, hæc non nisi
ri leviter aditè necessarium est. Næ verò rem publicam probè
re in re- administraveris, si ignores, num leges & mores recepti re-
ctè ad se habeant, & si non habeant, quatenus corrigi debe-
 ant.

ant & mutari. Enimvero non est quod nos turbent illa Ne-
 cessarij: *Rationes eorum quae constituuntur inquiri non oportet,*
alioquin multa ex his quae certa sunt subverterentur. Agit
 enim ille non de reipubl. praeside sed de iudice, & quidem
 illo, qui in iudicando non tam legum normam velit sequi
 quam sui animi ratiocinationes. Iudici sane illam si per-
 mittas licentiam, subvertentur multa ex his quae sunt certa,
 & legum tandem ipsis in iudicijs non nisi inanis umbra su-
 perforet: quo nihil est civitati perniciosius. Dispar vero
 multum est ratio Iudicis, & illius qui ad reipubl. sedens cla-
 vum, civitatem omnem gubernat atque administrat. Usque
 sane adeo, ut quod hujus est in officio, id alteri ne quidem
 extremo, ut ajunt, digito fas sit attingere.

Sed hoc discrimen variae latij juris peritiae, quodque *Variam*
 adeo haec de iure praesertim Prudentia juris sit, quum reli- *esse juris*
 quae nonnullae non nisi commune illud Peritiae nomen *peritiam,*
 merentur, intelligere fortasse non multum est difficile. *Sulsum*
 Videretur sane illa jam assecutus, ipsemet ille meus stupidus *maxime*
 adversarius. Novisti hominem, Vir Magnifice, ideoque no- *dignam ti-*
 lo ejus nomine chartas maculare. Etsi enim antehac me *tulo juris*
 petiisset isthac sua quaestione: *An probabilis sit novatorum*
distinctio inter juris Peritum & juris Prudentem? inque so- *sine de-*
 lemni Panegyricam adversus me curasset ab aliquo depon- *scrimine*
 diorum suorum magnis clamoribus agitari; in nuperrimis *adventum s-*
 tamen thesibus scripsit, *cardinem controversiae nostrae*
 versari, in ijs quae Hopperus habet initio tituli 23. libri quar- *etiam ad-*
 ti, ibi vero ab Hoppero gravissimis verbis sententiam me- *versus me-*
 am damnari. Summa autem doctrinae illius loci est: *novit.*
Politicae legum interpretationem, in Senatu & republica, ubi de
legibus condendis & corrigendis agitur, & utrum recte lata
sunt inquiritur, potissimum versari: eoque nec in communibus

monstratione inveniunt locum, quando ad materiam specialem restricta merentur pro domesticis accipi.

Etiam illi qui in Legum ad Iustitiam naturalem exactione collodant Iuris Scientiam.

Magis ad rem solent accedere illi, quos primo loco commemoravimus. At profecto in nullatopublica leges omnes condi solent, quoniam ita jubear naturalis æquitas: eoque illa quidem non est legum civilium primum principium. Enimvero, saltim plerarumque, Legum etiam optimarum ea est natura & conditio, ut naturaliter justæ sint haud alio sensu, quam quod non sint injustæ, sive quod naturali juri haud adversentur: (prout vox justum est *πλοδομη*) non quod Natura ipsa ita sanxerit. Positivæ enim utique sunt Leges plæræque: atque adeò vim justitiae naturalis non assequuntur. Quæ Natura nimirum simpliciter quidem iussit per sunt pauca, plura ex hypothesi constituit, at negotia civilia longe amplio rem normam exigunt. Quinimo ea etiam, quæ Natura vetuit impunè permitti, quæ mandavit non mandari, in civitate interdum est necessum.

Ex ipso Corpore Iuris Justiniano pilam est potissimum Iuris principiu esse utilitatè.

Enimvero mirari sapè subit, qui potuerint multi adeo præstantes doctores ita cespitare circa ipsa Iuris principia: cum Justinianus tamen Cæsar diserte & frequenter adeò, idque verbis optimorum maximorumque Romanæ jurisprudentiæ scriptorum, quæ Iuris quidem Civilis Romani in universam rationes sine ac fundamenta, omni orbi propagaverit. In ipsum Titulum de Legibus recepit utique Cæsar ille hæc Pauli: *Ius singulare est, quod contra tenorem rationis, propter aliquam UTILITATEM, auctoritate constituentium introductum est.* Hæc item Modestini: *Nulla juris ratio aut æquitatis benignitas patitur, ut qua salubriter pro UTILITATE hominum introducuntur, ea nos duriore interpretatione contra ipsorum COMMODYM producamus ad severitatem.* In ipso Titulo de Iustitia & Iure hæc Ulpiani sunt

sunt verba: *Publicum jus est quod ad STATVM rei Romana spectat, Privatum quod ad Singulorum UTILITATEM: sunt enim quedam publicè UTILIA, quedam privatim.* Ibidem scripsit Paulus: *Jus dicitur altero modo, quod omnibus aut pluribus in quaq; civitate UTILE est: ut est Jus civile.* Ipsiismet Papiniani hæc verba sunt de jure Prætorio: *Jus Prætorium est, quod Prætores introduxerunt, adjuvandi, vel supplendi, vel corrigendi Juris civilis gratia, propter UTILITATEM PUBLICAM.* Titulus de Constitutionibus Principum habet hæc verba Ulpiani: *In rebus novis constituendis evidens esse UTILITAS debet, ut recedatur ab eo jure quod diu æquum visum est.* Idem planè de Jure publico & privato Romano, tyronibus ipsis inculcatum voluit Cæsar, statim in initio Institutionum. Imò idem quoque non obscure de Jure gentium voluit doceri illos ipsos Titulo secundo: *Jus gentium, inquit, omni humano generi commune est; nam VSV EXIGENTE ET HUMANIS NECESSITATIBVS, gentes humana jura quadam sibi constituerunt.* Mitto alia complura, vel enim ex hisce paucis satis constat, principium, saltem magnum, Civilis & Gentium juris, Justiniano Cæsarè & ipsis illis Jurisconsultorum Romanorum omnium primatibus auctoribus, esse *utilitatem*. Quid? quod (si benè rem explices) non alia sit ipsiusmet Naturalis *justi propè mater & aequi*. Etiam hoc scilicet producit quasi ab Utilitate naturæ ejus quæ humano est generi communis. Verùm id subtilius est fortè quàm ut huic loco conveniat: alibi tamen seorsim à nobis demonstratur. Illud abunde jam est manifestum, Romani atque adeò omnis Civilis juris, maxime proprium atque domesticum principium ac fundamentum esse, civilem utilitatem. Si sane fides habenda est Cæsari ipsi Justiniano atque optimis maxi-

monstratione inveniunt locum, quando ad materiam specialem restricta merentur pro domesticis accipi.

Etiam illi qui de Legum ad Iustitiam naturalis perfectione collodant. Iuris Scientiam. Magis ad rem solent accedere illi, quos primo loco commemoravimus. At profecto in nullatopublica leges omnes condi solent, quoniam ita jubear naturalis æquitas: eoque illa quidem non est legum civilium primum principium. Enimvero, saltim plærarumque, Legum etiam optimarum ea est natura & conditio, ut naturaliter justæ sint haud alio sensu, quam quod non sint injustæ, sive quod naturali juri haud adversentur: (prout vox justum est *πολύμητρον*) non quod Natura ipsa ita lanxerit. Positivæ enim utique sunt Leges plærxque: atque adeo vim justitiae naturalis non assequuntur. Quæ Natura nimirum simpliciter quidem iussit per sunt pauca, plura ex hypothesis constituit, at negotia civilia longè amplio rem normam exigunt. Quinimo ea etiam, quæ Natura vetuit impunè permitti, quæ mandavit non mandari, in civitate interdum est necessum.

Ex ipso Corpore Iuris Justiniano Palam est, potissimum Iuris principium esse utilitate. Enimvero mirari sapè lubit, qui potuerint multi adeo præstantes doctores ita cespitare circa ipsa Iuris principia: cum Iustinianus tamen Cæsar diserte & frequenter adeo, idque verbis optimorum maximorumque Romanæ jurisprudentiæ scriptorum, quæ Iuris quidem Civilis Romani in universum rationes sine ac fundamenta, omni orbi propagaverit. In ipsum Titulum de Legibus recepit unquam Cæsar ille hæc Pauli: *Ius singulare est, quod contra tenorem rationis, propter aliquam UTILITATEM, auctoritate constituentium introductum est.* Hæc item Modestini: *Nulla juris ratio aut æquitas benignitas patitur, ut qua salubriter pro UTILITATE hominum introducuntur, ea eos duriore interpretatione contra ipsorum COMMODOVM producamus ad severitatem.* In ipso Titulo de Iustitia & Iure hæc Ulpiani sunt

sunt verba: *Publicum jus est quod ad STATVM rei Romanæ spectat, Privatum quod ad Singulorum UTILITATEM: sunt enim quadam publicè UTILIA, quadam privatim.* Ibidem scripsit Paulus: *Jus dicitur altero modo, quod omnibus aut pluribus in quaq; civitate UTILE est: ut est Jus civile.* Ipsiismet Papiniani hæc verba sunt de jure Prætorio: *Jus Prætorium est, quod Prætores introduxerunt, adjuvandi, vel supplendi, vel corrigendi Juris civilis gratia, propter UTILITATEM PUBLICAM.* Titulus de Constitutionibus Principum habet hæc verba Ulpiani: *In rebus novis constituendis evidens esse UTILITAS debet, ut recedatur ab eo jure quod diu æquum visum est.* Idem planè de Jure publico & privato Romano, tyronibus ipsis inculcatum voluit Cæsar, statim in initio Institutionum. Imò idem quoque non obscure de Jure gentium voluit doceri illos ipsos Titulo secundo: *Jus gentium, inquit, omni humano generi commune est; nam VSV EXIGENTE ET HUMANIS NECESSITATIBVS, gentes humana jura quadam sibi constituerunt.* Mitto alia complura, vel enim ex hisce paucis satis constat, principum, saltem magnum, Civilis & Gentium juris, Justiniano Cæsare & ipsis illis Jurisconsultorum Romanorum omnium primatibus auctoribus, esse *utilitatem*. Quid? quod (si benè rem explices) non alia sit ipsiusmet Naturalis *justi propè mater & æqui*. Etiam hoc scilicet producitur quasi ab Utilitate naturæ ejus quæ humano est generi communis. Verùm id subtilius est fortè quàm ut huic loco conveniat: alibi tamen seorsim à nobis demonstratur. Illud abunde jam est manifestum, Romani atque adeò omnis Civilis juris, maxime proprium atque domesticum principium ac fundamentum esse, civilem utilitatem. Si sane fides habenda est Cæsari ipsi Justiniano atque optimis maxi-

mis illis consultis juris: habenda autem meritò est, cum pariter omnium prudentum sententiâ, & evidentibus rationibus, demonstrare id in promptu sit,

*Pallantur
ergo qui
Leges po-
sitivas ca-
so arbi-
trio stare
existimât.*

Hoc ipso autem simul palàm sit, quantum illi & à recta ratione & ab ipsorummet optimorum juris Romani conditorum sententia aberrent, qui Leges positivas civiles nullo certo niti fundamento, sed solo cæco arbitrio stare vel cadere arbitrantur. Verùm non est quod illa nunc nos morentur.

*Utilitatē
Iuris con-
stituti li-
cet certa
quadam
scientia
intellige-
re.*

Cæterum utilitatem constituti juris intelligere, (quâ in re consistere si non omnem saltim potissimam ejus, si qua est, scientiam, quamve notitiam summè commodam esse omni illi qui ea quâ par est ratione reipublicæ suæ studet consulere, affirmavimus) possit forte videri difficilius, quam ut hominibus assequi sit concessum. Certe paucissimos reperias, qui viam rationemque id consequendi tradere sint aggressi. Verum enimverò nec ego quidem negaverim, paucos admodum id certâ quadam via ac ratione agere: usus tamen docet, tantâ sic satis multos polere judicij acrimonia, ut vel naturâ vel usu longo comparatâ ingenij facultate, commoda & noxas recepti juris optime atque exacte comprehendant. Utique enim videas multos leges receptas corrigere, supplere, mutare, antiquare, imò & novas condere, insigni felicitate: quod profectò fieri non potest, nisi usu & noxa legum intime perspectâ. Vobis certe Magnifice LANGENBECI, qui ad clavum reipublicæ sedetis, familiare hoc est; inque eo non exigua pars vestræ est prudentiæ, & præclarorum de publico meritorum laudis, colloçatâ. Si faciunt autem hoc multi (ut faciunt) vi quadam ingenij, ergo etiam certâ quadam viâ & arte idem effici potest. Licet enim utique

utique observare, & in unum cogere illos modos, quibus utuntur in isto felice Legum iudicio illi ingeniosi. Quod est viam certam atque artem quandam producere. Hac sanè ratione omnes artes in initio sunt conditæ. Si verò certa quadam via iudicium instituat, non potest non profectò illud cum summo reipubl. gerendæ commodo esse conjunctum; multum sanè illa methodus præstiterit isti, solis ingenij dotibus innoxæ facultati.

Evidens hoc usque est ad eò, ut etsi pauci, nonnulli tamē, meditati sint Juris quam vocarunt artem condere. Utinam verò par successus omnem illorum conatum excipisset! At nonnulli statim in ipsa janua, ut ajunt, impegerunt, Artem istam juris collocantes in dispositione quadam concinna legum Justinianearum: quasi illam qui tenet jam sit artifex legum simpliciter omnium. At nec ego quidem haud negaverim, isthoc sensu memorari: Ciceronem cogitasse *de jure civili* (Romano scilicet) *in artem redigendo*, & Celsum Jctum dixisse; *jus*, h. e. *Leges Romanas*, probo ordine collocatas, *artem esse boni & aequi*. At illa quoq; ipsa vocis *artis* usurpatio multum abt à verò ejus usu: & ejusmodi profectò ars, ad commoda atque incommoda legum pernoscenda, omnino nihil valet. Nec verò vel ipsius Romani juris usum aut noxam illius beneficio assequaris; tantùm abest, ut illa te idoneum reddat alterius civitatis legibus arbitrandis.

Haud me later, ea nonnullos erga Romanum jus duci superstitione, ut tanquam certum indubitatumque habent, esse illud omnibus numeris perfectum commodumque, non correctionis potè, non mutationis capax; aptum denique & sufficiens omnibus rebus publicis: eoq; ad illud Jus, quicquid alibi tenetur, tanquam ad normam exigendum

omnibus
rebuspu-
blicis.

dum; ut illud scilicet ubivis sit utile quod huic conveniens, illud noxium quod ab hoc dissentit. Verùm hæc quidem postulata (postulant enim hæc credi, nulla cùm sint ratione instructi) excedunt modum. Et verò satis insanix illi (insania enim mera est) confutandæ sufficit communis omnium gentium, omnium rerumpublicarum, omnium seculorum, ab hoc placito dissensio.

Ipsimet

Romani

prescriben-

te. secum

de suis La-

gibus ju-

dicarunt.

Nec enim ipsosmet Romanos exceperim; utpote qui nunquam adeò inepta superstitione leges suas sint venerati, sed semper ultrò fassi, maximam partem suarum legum esse jus suæ civitati proprium, ut Atheniensibus Atticum, atque pro usu exigente mutabile, solis *naturalibus legibus* semper firmis atq; immutabilibus permanentibus.

Romani

suas Le-

ges XII

Tabula-

rum usu

exigente

mutave-

rant.

Imò verò quas ipsimet leges suas non mutavere? Utique enim prima & maxima auctoritas fuit decem Tabulis: his statim additæ duæ, ubi animadversum, *desse aliquid* istis primis legibus, (ut loquitur ipse Pomponius) neve crederetur vel sic ferendis legibus impositum finem, ipsimet undecimæ Tabulæ hanc legem inseruerunt: *Quod patrem Populus iussit, id jus ratum esto.* Eo pene tempore, (si Pomponio credimus: non mereri autem in omnibus fidem, dudum doctis innotuit) *compositum prudenter illud Ius Civile* quo *disputatio feri* comprehensa, & confectæ *Actiones legis* quæ formulis (non dicam qualibus; Justinianus ipse illas appellat *antiqua subtilitatis ludibria*) constabant. *Secutus inde immensus aliarum super alias acervarum legum cumulus*, ceu dicebat Livius; imo (ut Tacitus loquitur) *perventum est ad multitudinem ac varietatem legum infinitam*; adeò, ut quemadmodum antehac *flagitiis ita nunc legibus sit laboratum.* Quo malo Julius Cæsar peremptus, teste Tranquillo, *Jus civile ad ceterum modum redigere*

gero atq; ex immensâ diffusâq; Legum copia optima quaq; & necessaria in paucissimos conferre libros destinavit.

Nec verò mansit duodecim Tabulis primus honor: imo tantam non omnis earum vis, nisi in Legis Actionibus centumviratum causarum, jam ante Cæsarem ætatem, lege Æbutia latâ consopita est: quod Juris peritus quidam jam olim Aulo Gellio respondit. Et verò testis est Ludovicus Charondas, in fragmento quodam Romanæ antiquitatis sibi repertum: *L. Æbutius Tribunus plebis, vir popularis, legem tulit ad populum, ut XII tabularum capita, quæ inuisilia essent republicæ, tollerentur: quæ lex multis contradictentibus tandem lata est.* Ille certè Jurisperitus Gellianus, Hadriani ævo non dubitavit profiteri, interpretationem Decemviralis Juris non magis ad se pertinere, quam Juris Faunorum & Aboriginum. Eadem tempestate ipse Sextus Cæcilius, præstans sanè Jurisconsultus, fassus est Favorino, *Plarisq; ipsis duodecim tabularum Legibus jam populum Romanum uti desisse*, addita excusatione: *Legum oportunitates & medelas pro temporum moribus, & pro rerum publicarum generibus, ac pro utilitatum presentium rationibus, proq; vitiorum quibus medendum est feruoribus, mutari atq; flecti, neq; uno statu consistere; quin, ut facies cæli & maris, ita rerum ac fortuna tempestatibus variantur.* Et verò utique Romanus Populus non ipse tantum processu temporis præteritaque mutavit suis Senatusconsultis & Plebiscitis; sed & Prætoribus suis facultatem concessit (bene an secus jam non disputo) *leges corrigendi adiuvandi & supplendi.*

Lex XII Tabularum eadem tota est antiquata.

Populus ipse Romanus multum detraxit anctoritati XII Tabularum. Enimprimitis per Eadicta Prætorum.

Jam verò & Prætorum illud Honorarium Jus, quam instabile initio fuerit, non passus est nosignorare Dio: *Prætores, inquit, omnes ea jura, secundum quæ jus ipsi dicturi essent albo inscriptis proponebant. Nec enim*

In Prætoribus fuit inconflans usque ad condicendum Edictum perpetuum. **Jura & leges omnes ad contractus pertinentes exprimebant, nec id uno eodemque tempore faciebant, nec abs se scripta servabant; sed alibi mutabant scripturam sæpius, & in hac re multa, cum facile creditur, ad gratiam vel odium quorundam fiebant. Igitur C. Cornelius Tribunus plebis rogationem tulit, ut & statim à principio Prætores prædicerent, quo iure essent usuri, & deinde nequaquam ab hoc desisterent. Illa Prætorij Juris major solito constantia coepit quidem anno v. DCXXCVI; fuit tamen perexigua. Quemadmodum nimirum ipsa Prætura annua fuit, ita & Edicta Prætorum non nisi annalia. Plurimum enim falluntur, qui rogatione Cornelia majorem stabilitatem arbitrantur Edictis datam esse: quum utique Cicero ipse adhuc disertè affirmet: qui plurimum tribuunt Edicto Prætoris, Edictum Legem annuam esse dicunt. Jussu demùm Hadriani Cæsaris à Salvio Juliano conditum est Edictum illud Perpetuum vocatum.**

Ipsam Edicti perpetui laboravit plurimum discordia commentantium. **Non vana quidem appellatione, si conferas cum antecessis temporibus, quando variè illud inconditeque à Prætoribus promebatur, ut Aurelij Victoris verba mutemur: at non eo tamen sensu, quasi nec addere nec demere aliquid illi fas fuerit. Ipse divus Hadrianus (verba sunt ipsiusmet Cæsaris Justiniani) in compositione Edicti hoc aperitissime definiit; ut si quid in Edicto positum non invenitur, hoc ad ejus regulas, ejusque conjecturas & imitationes, possit nova instruere auctoritas. Sed & factâ Jurisconsultis Edictum interpretandi facultate, horum commentationibus penè illud enervatum fuit. Justinianus sane conqueritur: Antiquos Edicti Perpetui commentatores opus moderatè confectum in infinitum distraxisse, ut penè omnis Romana sanctio sit confusa. Item: in antiqui Edicti factum esse ordinatione, ut illud brevissimum constitutum, ex differentium commentantium differentia**

ferentia seu diversitate, in infinitam extenderetur multitudinem. Certè ipsum illud Edictum commentariorum mole & discordia tandem quasi suffocatum videtur; atque ita evanuisse.

Eadem inconstantia fuit Senatusconsultorum & Plebiscitorum. Tacitus de ijs non dubitavit profiteri; duodecim Tabulas *finem aequi juris*, sive ejus quæ æqualitatem conservârit inter Plebem & Senatum, fuisse: *secutas autem leges, etsi aliquando in maleficos ex delicto, sapius tamen diffensione ordinum, & apiscendi illicitos honores, aut pellendi claros viros, aliâq; ob prava, per vim latas esse.* Præterque verò etiam illorum, statim Cæsarum ævo, vim omnem legis perdididerunt.

Ipsismet porro Cæsareis Constitutionibus utique nihil incertius fuit & inconstantius. Citò profecto perierunt omnes quæ Hadrianum antecessere. Nec enim aliam temere dederis causam, quare ab Hadriano demum usque Constitutiones Cæsareæ in Codicem Gregorianum, Gallieno circiter imperante, collectæ sint. Non aliæ verò Cæsarium omnium usque ad Constantinum Magnum Constitutiones ætatem aliquam sunt nactæ, quàm illæ quæ in Codice Gregoriano & Hermogeniano locum aliquem invenerunt: cum fuerint tamen fere infinitæ. Voluit verò quondam tantum non omnes, (*Rescripta* scilicet, quæ bonam Constitutionum partem absolvunt) tollere Macrinus Imperator. Ita enim de illo testatur Capitolinus: *Fuit in jure non incallidus, adeò ut statuerit omnia Rescripta veterum Principum tollere; ut jure non Rescriptis ageretur; nefas esse dicens, leges videri, Commodi & Caracalla & hominum imperitorum voluntates, cum Trajanus nunquam libellis responderit, ne ad alias causas facta perferrentur,*

Senatus-
consulta
& Plebi-
scita Ro-
mana fu-
erunt ita-
dem in-
constan-
tia.

Cæsarea
Constitu-
tiones ple-
rimùm qua-
que man-
tavers.

ferentur, qua ad gratiam composita viderentur. Tametsi verò ille Macrini conatus irritus fuerit & (ceu ante diximus) à Gregorio pariter & Hermogène JCris magna diligentia collectæ fuerint Cæsareæ constitutiones, ad Constantinum usque, duos in Codices; omnibus tamen illis vim atque auctoritatem, novo Codice edito, Theodosius secundus Imperator detraxit. In Novella certè ejus primâ hæc verba legas: *Quamobrem deterâ nabe voluminum, in quibus multorum nihil explicantium atates attrita sunt, compendiosam Divalium Constitutionum scientiam ex D. Constantini tempore roboramus: nulli post Kalendas Januarias concessâ licentiâ, ad forum & quotidianas advocaciones jus Principale deferre, vel litis Instrumenta componere, nisi ex his videlicet libris, qui in nostri nominis vocabulum transferunt, & sacris habentur in scriiniis.*

Inviscon-
sult. Ro-
manorū
veterum
ingens o-
lim fuit
discordia.

Postremò & Jurisprudentes ipsos Romanos, quibus auctoritatem condendi Juris primus Augustus concessit, (alios enim non tangimus) usque ad Marcum Imperatorem, totas in sectas divisos fuisse constat, latissime diffundente sese sententiarum divortio. Exinde non nihil moderatiores fuerunt res quidem: attamen nec ita dissidium omne quievit, ex ipsiusmet Cæsaris Justiniani querelis palàm est. Ille scilicet in universum affirmat, *Romanam sanctionem intestinis praeliis vacillasse.* Jamque tum Cæsarem illum audivimus conquerentem, de discordia interpretum Edicti perpetui: hi vero omnes utique post Hadrianum vixere. Tantum nimirum illorum fuisse dissidium, ut ne rursus daretur *legibus occasio seditionis & dubitationis*, territus exemplo interpretum Edicti, vetuerit Imperator, Codici suo commentarios addere. Cum porro Jurisprudentum illorum scripta in duo millia librorum extendere-

tenderentur, (Amelius enim dicens, *iuriprudentiam multorum camelorum onus esse*, videtur respexisse simul & illos, quorum scripturæ seu libri ad ius pertinentes nullis auctoribus in forum recepti vel usitati fuerunt, quosque proinde ab aliis rectè segregat Imperator Justinianus) pauci tamen admodum in iudiciis vim aliquam & auctoritatem denique retinuerunt: ut reliquorum dignitatem tandem periisse, necessum sit. Imperator sanè affirmat, *sex tantummodo libros, & ipsos confusos, & iura utilia in se perrarò habentes, à voce magistræ Iuris studiosæ accepisse*. Indubie verò igitur non plures in foro retinuerunt aliquem locum; cum iudicia à juris peritis in scholâ edoctis regerentur. Imo verò diserte idem Imperator ait: *Homines qui antea lites agebant, licet multa leges fuerant positæ, tamen ex paucis lites proferebant, vel propter inopiam librorum, quos comparare iis impossibile erat, vel propter inscientiam; & voluntate iudicum magis quam legitima auctoritate lites dirimebantur*.

Ex quibus omnibus id utique est sole clarius: saltem ante Justinianum, ipsismet Romanis nunquam fuisse persuasum, suas leges esse simpliciter omnium optimas, ac tales quas mutare sit nefas, quasque adeò recipere debeant omnes populi omnesque reipublicæ, utur à monarchico statu plurimum abeuntes.

At verò nec ipsemet Justinianus Corpori suo tantas laudes tantamque perfectionem attribuit. Id quidem ille sibi persuaderi passus est, omniem suis auspiciis confusionem, obscuritatem, dissonantiam, & superfluitatem Romani iuris, quibus illud vitiiis antehac gravissimè laboraverat, feliciter sublatam, (assecurus id fuerit nec ne, non est hujus loci agitare) nequaquam tamen existimavit, ita perfectum sese ius illud dedisse, ut vel solis Romanis rebus omni ex parte illud semper sufficiat; multo minus ut sit idoneum omnium

Patet ergò, Romanos, ante Iustinianum Iuris sui imperfectionem agnovisse.

Iustinianus Imperator ita dicitur factus est, ius suum non esse omnino perfectum, sed aliquando mutandum.

§

aliorum

aliarum gentium rebus publicis moderandis, aut quod debeat esse jus commune omnium hominum. Ingentè & prudenter optimus Imperator, in ipsa Constitutione quâ Digesta confirmavit, diserte aurea hæc verba reliquit scripta: *Sed quia divinæ quidem res perfectissimæ sunt, humani verò juris conditio semper in infinitum decurrit, & nihil est in ea, quod stare perpetuo possit, (multas etenim formas edere Natura novas deproperat,) non desperamus quædam postea emergi negotia, (scribendum autem censeo: non dubitamus quædam posse emergere) quæ adhuc legum laqueis non sunt innovata (rectius: innodata). Mox sanxit: si quid tale contigerit, h. e. si novam legem Romanæ reipublicæ usus exegerit, Augustum implorandum esse remedium: quia idem Imperialem fortunam rebus humanis Deus præposuerit, ut possit omnia quæ noviter contingunt, & emendare, & componere, & modis & regulis competentibus tradere. Nec verò (ceu antè sueverat, saltim ad Constantinum Magnum usque) Jurisconsultis voluit concedere hanc facultatem: prudentissimo consilio; præsertim cum illorum interpretationes Romanus Ius (si Justiniano credimus) dissidiis suis corrupissent, & nimia onerassent mole, Non autem sanxit ita solum Imperator, sed reapse complura eorum quæ in Digestis & Codice definiërat, totis centum sexaginta octo Novellis mutavit: idque non unius Triboniani consilio, ut multi huc iniquiores calumniantur, sed Triboniano etiam dudum defuncto. Et*

Justiniano verò mortuus hic est anno Justiniani undevigesimo, Justinianus verò annis triginta octo & mensibus septem Imperio præfuit. Quo ansam dedit infesto calumniatori Procopio, ut scriberet, *illo Casare nullum fuisse stabile jus.*

non censuit suum Ius esse aptum omnibus populis, sed solum Romano Imperio Voluisse porro laudatissimum Imperatorem, suum illud Ius, omnibus populis extra Romanum Imperium collocatis, aut diversis aliis rebus publicis, non tantum non obtrudere,

prudere, sed nec commendare tanquam omnibus utile atque idoneum, argumento vel unum illud est; quod id ipsum nusquam in universo Corpore habeatur. Ineptè profectò huc trahuntur illa: *Omnes populi legibus tam à nobis promulgatis quam compositis reguntur.* Sermo enim ibi est, de populis Imperio Romano tunc subditis. Quo sensu nimirum dixerant jam olim Imperatores, Gratianus Valentinianus & Theodosius: *Cunctos populos quos clementiæ nostræ regit imperium: & passim florentibus Romanorum rebus loqui mos fuit.* Ex adverso autem ita de jure suo omni ille ipse Imperator etiam tyrones instituit: velle se *exponere jura*, non simpliciter, sed *populi Romani.* Hujus porro Juris id quod *publicum* dicitur esse illud, quod *ad statum*, non omnium gentium, sed *rei Romanæ spectat.* *Privatum jus collectum esse ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut civilibus.* Esse porro *Ius civile Romanorum*, non quo omnis civitas, sed quo *Populus Romanus utitur: Populum enim Romanum partim suo proprio, partim communi hominum, jure uti.* Perinde videlicet atque omnes populi, qui legibus & moribus reguntur, partim suo proprio partim communi omnium hominum jure utuntur; nam quod quisque *Populus ipse sibi jus constituit id ipsum, proprium civitatis esse, vocarique Ius civile, quasi jus propriam ipsius civitatis.* Porro *naturalia quidem jura quæ apud omnes gentes peræque observantur, divina quadam providentia constituta, semper firma atque immutabilia permanere: ea vero, quæ ipsa sibi quæque civitas constituit, sæpè mutari solere, vel tacito consensu populi vel alia postea lege lata.* Denique quandonam nova lex fieri debeat, id utilitate æstimandum esse: *in rebus enim novis constituendis evidentem esse utilitatem debere, ut recedatur ab eo jure quod diu æquum visum.*

Hæc est perpetua & constans ipsiusmet Justiniani doctrina de Jure suo; consentanea rectæ rationi & Prudentiæ
Justiniani
de suo Jure
sententia
civilis diff. et plu-

*rimum à
vulgaribus
doctorum
quorundam
placitis.*

civili gubernandarum rerumpublicarum. Quæ immane quantum diffidet ab illis insanis placitis, quæ magistrorum nonnulli hodie orbi persuasum eunt : Justinianeum Jus omne esse velut cœlitus datum jus, quo omnes respUBLICÆ atque ad eò omnes homines debeant regi, idque nulla unquam facta mutacione : non observari quidem illud plene passim, sed cum injuria id fieri & contra æquitatem. Quæve similia sunt umbraticorum aliquot hominum : (hi enim soli ista solemnia delirant) portentosa somnia.

*Quæ fiat ta-
mè, ut pas-
sim hodie
usum inve-
niat Jus Ju-
stinianum.*

Quamvis verò istorum crassissimorum errorum ratio non difficulter pateat omnibus, qui in Republ. & Consilio de civilibus negotiis probè instituendis occupati, saltim usu quotidiano edocentur, si aliunde fortassis haud acceperint, quàm alienum sit à gerenda republica, eaque bonis legibus moderanda, ad sola Justinianeæ respicere, iisque pro unica normâ adoratis, id demum salutare arbitrari, quod Juribus illis est conveniens; solet tamen incautiores id nonnunquam reddere aliquantulum ambiguos: si Jus Justinianeum est uni populo Romano, qualis ille fuit tempore conditi istius Juris, commodum, qui ergo fiat, ut illud tantum non in universâ Europa sit receptum, quasi in communem omnium tot populorum legem, qui tamen reipublicæ forma multum diffident. At verò observandum est, Jus illud Justinianeum non solum civilia sed etiam naturalia & gentium jura comprehendere; quæ communis est ratio omnis legum corporis, quæ aliqua civitas utitur. Eam porro esse omnium civitatum naturam, ut salvo statu suo multa queant habere communia, etiam civilia instituta, præsertim si non aspirent ad accuratam felicitatis civilis possessionem. Cum Monarchico denique statu omni, Imperium Romanum illud vetus maxime convenire; ac proinde, cum Leges illæ Justiniani idoneæ fuerint

fuerint Imperio Romano, saltem plurimas eorum locum aliquem in similibus Monarchiis posse inuenire. Jam vero nusquam terrarum plene Ius illud receptum est. Nec recipi potest: præsertim si publicum Ius spectes. Privati Iuris non nisi illa passim obtinent, quæ communia vel sunt omnium hominum, vel esse possunt rerum publ. illarum, quæ perfectionem summam suæ formæ curant negligentius, aut certe quo populi subditi ratione. n. nō ad eō accurate habentes, permittunt illum quidem vivere secundum leges dominatui idoneas, modo aliis legibus sit cautum illis quos penes est summa reipublicæ potestas. Si quippe etiam illi velint privatam illud Ius Justinianeum inter sese observare, brevi tota eorum res publ. mutaretur. In Monarchias recipi juris illius plura possunt, propter similitudinem quam habent magis minusve cum Imperio isto Romano vetere. Certè salutem & conservationem status sui non Romano Iuri, sed propriis moribus & constitutionibus, debent Respublicæ quæque ævi nostri: abs quibus si esset, dudum cum Romano illo Iure interiissent. Hinc multæ satis Respublicæ cum incautius Romanorum illorum iusto plura admisissent, magnam pristini status iacturam fecere. Quod usu experti prudentiores, hodie passim locorum, sensim Romanis illis rejectis, res suas propriis statutis in tuto collocant.

Sed (hem!) quantum me detinet illa nonnullorum *Excusatio* superstitiosa Romani Iuris veneratio! Fortassis verò haud *digestionis* abs re fuit, nonnihil prolixius (cum rationibus multis abstinere ipsum nostrum hoc institutum jubeat) saltem propria, *facta de Iuribus Romani* Romanorum prudentum Cæsarumque, ac spontanea confessione, ostendere, quàm superstitio illa non sit consentanea *nimis superstitioso* ipsimet Romanorum menti; imò quàm illa vehementer isti *cultu.* aduersetur, Præsertim cum speciem normæ omnium legum

Romano Iuri falso affingens, veram genuinamque legum in usum civilem censendi arbitrandique scientiam, quantum in se est, propellat, summo cum rerum publicarum detrimento. Nec verò fas est, ut ad tam pestilentes errores boni atque intelligentes conniveant, offensæ metu potentis factionis.

*Examina-
re Legum
latarum u-
tilitatem,
munus est
Prudentia
Legulato-
ria.*

Ut redeamus autem in viam; esse aliquam scientiam, qua liceat examinare leges quasque, utiles ne sint rebus publicis an non sint, hoc quidem jam palam est: ut & frustra illam ab aliquâ Romani juris peritia expectari. Non difficile verò etiam hoc definitu est, non aliam illam esse, quam quæ omnibus in universum rebus publicis leges saluæres condere, & noxias novit reiicere. Enimverò primaria omnium legum censura occupatur in earum ad formam quamvis rei publicæ sive publicum statum expansione. Utpote quum prima legis cujusque civilis dos sit, statui civitatis suæ utilem, altera illi non inutilem esse, etsi ad alias aliquas necessitates civitatis proximè respiciat. Justè igitur probeque legem ut examines, necessum est, naturam ante omnia teneas illius formæ aut illius status reipubl. ad quam examen est instituen- dum. Ac proinde, ut ad quamlibet formam queas oblatam quamque legem arbitrari, oportet instructus sis omnis generis rerum publicarum accurata notitiâ; quæ leges scilicet, qui mores, quæ instituta, cuiuslibet formæ conveniant, quæ noceant atque adversentur. Est autem hoc illius facultatis utique quam Græci olim Νομοθετικὴν appellavere. Nec verò quæ altera scientia commoda & incommoda latæ legis dijudicaverit, quàm illa quæ leges suas cuique rerum publicarum generi condere atque dispensare idonea est: qualem sese Νομοθετικὴν profitetur.

*Legulato-
ria est
verissima
Prudentia
Iuris.*

Et verò hæc demum simpliciter & κατ' ἐξοχὴν JURIS-PRUDENTIA nuncupari meretur. Quippe quum omnia alia singu-

singularis civilis juris cognitio, non nisi vel Romani, vel Græci, vel Germanici, ac similis alterius sit juris; atque adeò semper, non nisi cum aliquà adjecta nota singularis alicujus civitatis, Prudentia juris meritò dicenda veniat. Sola vero Legislatoria hæc, citra omnem exceptionem ac simpliciter, Prudentiam absolvat juris in universum omnis; quale scilicet in omnis generis civitatibus condi illud & observari debeat.

Est autem & hæc Philosophiæ Civilis illius, quàm Politicam appellamus, portio, eaque pernobilis. Nec enim Leges salubres condere, aut à noxiis discernere est, nisi ejus scientiæ, quæ in universum tenet omnia rerum publicarum discrimina, quidq; earum quamvis servare, quid mutare & corrumpere possit: quod omne curæ est uni Politicæ Prudentiæ. Ersi enim solis Legibus Politica assequi nequeat rerum publicarum salutem, imò interdum ex usu sit à legibus abstinere, quoniam tamen leges rectæ & salubres optimum sunt ac frequentissimum tutandæ reipublicæ omnis remedium, itaque non nisi portio quidem est Politices ἡ Νομοθετικῆ, eximia tamen & usus maximi. Et verò quicquid in Politica doctrina demonstratur utile esse alicui rerum publicarum speciei, (varix autem sunt & multæ species) id omne in legem transit, si opus sit & res ferat. Perinde nimirum atque in Mathematicis ex Theoremate atque Problemate facili negotio fit Canon, qui instat habet civilis legis. Quando nam opus sit autem in leges ejusmodi scita recipere, ut & in universum, quæ leges, quo tempore, quâ circumspeditione, quo modo, condendæ corrigendæ abrogandæ sint, atque adeò omne νομοθετικὸν negotium, unice itidem pertinet ad curam Politices sive Civilis Philosophiæ.

Utinam verò, quemadmodum hæc omnia pertinent ad Politicam doctrinam, ita ab iis, qui magistri audiunt nobilissimæ

Legislatoria est pars Politica aut Civilis Prudentia.

Politica scientia magistris tamen Legislativissimæ

*prudentiã
non docue
runt hæc
nus.*

*Non ipse
Plato.*

lutiã scientiã, exactè pleneque sint tradita! At verò & in veterum pariter & recentiorum scriptis haud parum superest quod desideremus.

Princeps omnium apud Græcos Plato de juris & legum veris principiis haud pauca disseruit, cum primis in opere de Republica. Docuit itidem præclara multa de legibus & institutionis illis, quæ ex sua sententiã sint observanda in republica, cum eã quam optando quasi finxit, tum alterã quam existimavit minore difficultate posse in usum transferri. At vero omnis illa de Legum principiis disputatio in eo unicè occupata est, ut refelleret pestilentem, qui jam tum animos hominum cœperat inficere, errorem; quasi jus omne ex sola hominum libidine & arbitrio suspensum, nihil verò ejus stabile & à natura ipsa profectum sit. Leges ipsas porrò & instituta adedè laudata, soli optimæ reipublicæ ipsemet Plato convenire arbitratus est. Longè plura & alia tamen exiguntur ad id, ut has ferendarum legum peritus, & quidem non in civitate duraxat optima, quæ vel nunquam vel rarissime reperitur, sed omninò in quavis. Ne nunc dicam, quam illa Platonica instituta à vero & recto in quam multis aberrant.

*Non etiam
Aristoteles.*

Aristotelis Politica doctrina longè quidem est ad usum commodior, manca tamen vitio ævi & mutila, plusquam teritiã & nobilissimã sui parte. Itaque de iis quæ ad statum publicum omnis generis rerum publicarum spectant, saltem potissima (nec enim dixerim omnia, imò vix pleraque) sic satis feliciter atque exactè tradita in venias in Aristotelico opere. Ut facile sit, iis, quæ ibi sunt demonstrata, legum aliquam formam indere, atque ad illorum normam omnium rerum publicarum jura publica saltem potissima examinare. Ipsam tamen ~~non potest~~ (quid nempe in legum latione sit observandum, ut & quænam privatim debeant in optima aut non malè ordinata,

nata civitate instituta teneri) in illo quidem opere, quale hodie superat, frustra quaeseris. Quamvis ego haud dubitem, saltem horum pleraque virum summum esse persecutum in iis libris qui intercederunt: quum videam & in Ethicis, & in Rhetoricis quoque, præclara multa quæ huc faciant, eum docuisse.

Præter verò hosce duumviros nemo ex omni Græcorum numero reliquus est, qui vel manum huic negotio admoverit.

Latinos inter scriptores veteres nescio an quis præter unum Tullium aliquid hoc in argumento fuerit conatus: etsi nusquam gentium plures legum peritia inclaruerint. Enimverò quotquot Prudentum juris nomen inter illos sunt assequuti, videas ferè in eo ingenium suum exercuisse, ut jura unius Romani populi interpretarentur ad usum forenses. Quod quidem præclarum & in illa republica fuit utilissimum: à vera tamen juris legumque Philosophia toto, quod ajunt, cœlo remotum esse, ex iis quæ ante attulimus jam palam est.

Alius legum naturam docere exorsus est Tullius: nec dissimulavit quas credidit fore maxime commodas. Verùm potissima pars nobilissimi voluminis, quo argumentum hoc persequutus est, periit; ita ut non nisi de paucis, quid ex sententia Tullij sit constituendum, appareat. Perit quoque ejusdem Tullij opus de Republica, quod dubie doctrina hæc itidem fuit illustrata. Ad hæc omnia à Tullio adducta ad usum unius optimæ republicæ spectant: de ipsa verò legumlatione habent nihil. Eoque nec ab illo disertissimo viro multum adjumenti est quod Novus discipulus expectet.

Multo minus alius alii quis Græcorum.

Non etiam aliquis Romanorum peritorum juris veterum.

Vnus Cicero sapit aliquid circa Legislatorem: non tam in illam docere.

T

Post

Post Cice-
ronem ne-
mo hoc ar-
gumentum
est aggres-
sus, per ali-
quot secula

Post Tullium verò nemo Latinorum scriptorum, ne-
mo Arabicorum (qui soli tamen aliquot seculis studia
sapientiae æmulati sunt) ultra mille trecentos annos Civi-
lem Philosophiam excoluit quamvis vestigiis veterum inhe-
rens: tantum abest ut eorum quisquam ipsam *republicam* de
qua veterum quoque monumenta plerumque silent, illu-
straverit. Ex eò tempore, ab eximiis quibusdam viris,
quorum alij, in Theologorum, alij Jurisconsultorum, alij in
Philosophorum classibus, locum atque nomen consecuti
sunt, quæ huc pertinent majore solito cura sunt disputata,
quæ merito laudes: si tamen dicendum quòd res est, non
nisi obiter sparsimque hæc acta, & plerisque *republicas* par-
tibus neglectis.

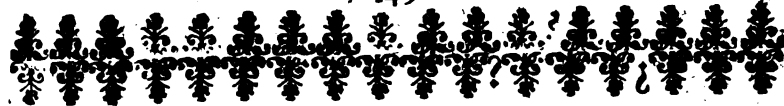
Primus &
anus mul-
tum hic co-
natus est
Joachimus
Hopperus.

Princeps (quod equidem sciam) imò unus, utilissi-
mum hunc civilis Philosophiæ locum seriò & data opera
aggressus est V. C. Joachimus Hopperus, magno, omnique
doctrina veterum Philosophorum pariter ac Juris-
consultorum, ut & pietate morumque insigni
gravitate, plane imbuto animo.

*Qua de Hoppere & ejus opere diximus, illa
legi rectius possunt in ipsamet nostra o-
peris illius Prefatione.*

DE
POLITICA LEGUM
INTERPRETATIONE

EXCERPTA EX H. CONRINGII
Differtatione ad **Leg. I. Codicis Theodo-**
siani de Studiis liberalibus Urbis Ro-
mæ & Constantinopolis.

Hæc est, nisi vehementer fallimur, mens Legis illius nostræ. Et vero ea exposita, satis jam officio nostro perfuncti queamus videri. At vero multum adhuc abest, ut sensu illo Legis percepto veram ejusdem prudentiam simus assecuti. Nec enim qui tali aliqua ratione tenet sensum Legum, easse opera simul intelligit, num leges convenient reipublicæ nec ne. id quod intelligere grande illud Prudentiæ cognomentum quammaxime promeretur. Etsi enim hac scientia destitutus, secundum leges & controversias decidere, & cavere clientibus, & de jure possis respondere, idque omne agere prudentia quædam sit & quidẽ prudentia juris; utpote quum omnis ea mentis nostræ facultas, quæ humanæ vitæ recte consulere idonea est, passim apud omnes Prudentiæ titulo audiat, singulatim vero illa quæ id ex præscripto legum præstat, communi omnium consensu Prudentia juris usurpetur: longe tamen potius indubie Prudentiæ munus est, ipsarummet legum commoda atque incommoda perspicere posse, imo hæc demum mensuram nominis Prudentiæ juris adimplet: quod vis ipsa vocis satis indicat. Adeo plena autem Legum cognitio requiritur in illo Politico viro, qui ad clarum reipubl. sedens leges illi præscribere ex officio tenetur. Quis enim intelligat, num ferenda sit nova lex, num vetus abroganda, num hujus aliquid corrigendum, nisi usu omni & noxa Legum probe perspecta? Nihil tale jure hostiles ab iis quorum gloria in promptu est obsequio. Ne iudici quidem nefas est isthæc ignorasse: quamvis peritiam quam appellant leges interdum in judiciis sint temperandæ

tandæ, ~~brevis~~ autem absque ejusmodi plenâ notitiâ esse nequeat. Illa enim moderandarum legum peritiâ ac potestas supra dignitatem est judicis; munus ~~reipublicæ~~, qualis in republica Rex est, & in universum omnis quem pœnes est potestas summa. Nec temere communicari iudiciis aut magistratibus potest, absque summo reipubl. dispendio. Ceu suipso docemur: nō satis sibi hodie ea in re eaventibus passim civitatibus, etsi ipsemet Justinianus longe prudentissime id omne sibi solitanquā summo Principi in sua republ. olim vindicaveris, qua de re alias accuratius disferendum.

Igitur non profecto satis fuerit, dedisse in eum modum mentem hujus Legis, si quem in republ. gerenda usum invenire debeat interpretatio nostra. A nobis autem merito hoc forte expectaveris, saltem ratione muneris quo in incluta hac Julia fungimur: utpote quum Politici philosophi sit ~~titulus~~ omnem novisse, atque adeo latarum legum examen in usum reipubl. posse instituere. Et verò quam hactenus exhibuimus, Historica quædā duntaxat vel Grammatica (ne quid dissimulemus) interpretatio fuit: altera autem illa demum Politica est. Quod ipsum non sine singulari quadam animi voluptate videmus jam etiam ante nos agnovisse, summaum virum & æternum Frisæ nostræ decus Joachimum Hopperum, nunquam satis laudandi scripti de Vera Jurisprudentiâ lib. IV. tit. 16. § 23. Quamvis ipse ejusmodi interpretationem Legum neutriquam volumine isthoc dederit, majori forte isti operi eam reservans, cujus hi libri non nisi præludium aliquod esse debuerunt, quantum ex illorum prologo pariter ac epilogot & ex libri quarti tituli quarti sine colligere est. Agamus igitur etiam quod officij ratio exposulat; saltim paucis, ne proluxa dissertatione moremur tempora aliorum, utibus reipublicæ dedicata. Vc.

Verum ante hoc quam agamus, cogimur quasi adducere, huc nonnulla eorum quæ alibi plenius docemus, quo Politica hæc interpretatio veris certisque principiis suis quasi maniarur. Omnis lex aut iubendo, aut vetando, aut permittendo sciscit nonnihil de actu aliquo civili: perinde atque omnis quæstio & deliberatio Politica circa actum aliquem civilem occupatur. Actus porro, ut in univèrsum omnis etiam naturalis, ita & omnis civilis; simul causam suam efficientem, materialem & finalem habet quidem: Finalis tamen causæ in Legibus rara fit mentio, quod non interfit obsequentium eam scire, imo interfit sæpenumero eam in vulgus ignorari. Materialis quoque & Efficientis causæ memoria nonnunquam in Lege desideratur, sed non nisi quando aut de iis jam tum liquet, aut lex est imperfecta. Perfecta autem est quæ integre determinat omnia quæ ad actum pertinent. In definienda vero causâ Formali actuum potissimum lex omnis versatur. Hinc jam tum penè sub initium dissertationis huius observavimus, in ipsa nostra hac Lege primariò quidem de Actuum quorundam forma, simul tamen aliquid etiam scitum esse de efficiente causa, quinã scilicet actus illos debeant edere, & de causâ materiali circa quas personas nempe aut res (ut omnis materia ejusmodi Politica vel est res vel persona) oporteat actus illos exercere; solius causæ finalis nulla omnino facta mentione.

Quoniam porro actio in univèrsum omnis, adeoque & civilis, speciem formamque suam à fine quidem potissimum, ex parte autem etiam à materia atque effectrice causâ consequitur: hinc in examine Legis formam actus alicujus definitientis, præcipue ad finem sive scopum actus, ex parte tamen etiam ad agentem personam, atque ad id circa quod actus occupatur, est respiciendum.

Simi-

Similiter & Effectricis causæ cum principalis tum in strumentalis, (quarum illa in civilibus semper est persona aliqua, hæc modò persona modò res) aptitudo ad materiã, formam actuum, & finem venit exigenda. Materix vero (quæ in civilibus nunc persona nunc res aliqua est) idoneitas ad effectricem formalem finalemque causam spectanda est. Idque non minus in civilibus negotiis adeoque & ipsis Legibus ac deliberationibus, quàm promiscue in omnibus quæ naturæ, cum primis autem humano operi, sunt oboxia. Illa verò aptitudo utriusque potest accipi ex ijs quæ ad essentiã pertinent. Qualia sunt alia quidem communia, alia vero ad societatem civilem solùm spectant, atque adeo proprie sunt πολιτικά: cum illa communia sint partim μετὰ φυσικά, partim φυσικά, partim etiam εἰδικὰ & fiant demum πολιτικά, si quando ad negotium aliquod politicum adstringuntur.

Finis deniq; civilium actuum (ut aliàs quoque) aut est remotus aut proximus; item aut externus aut internus; ut & aut universalis vel particularis. Nec particularis finis recte se habet nisi universali integræ reipublicæ fini convegiat: nec proximus, nisi ille congruat remoto: nec internus, nisi respondeat is externo. Eòque in examine finalis causæ hic ordo semper est observandus.

Et verò quæ modò attulimus in omni *νομοθεσίᾳ* observanda veniunt: cuius portio quasi est latarū legū examinatio Politica. Imò observanda illa veniunt in omni deliberatione & tractatione civilium negotiorū: nec aliunde possunt peti idoneæ probationes Politicæ, quæ ita institutz vim habent verarum demonstrationum. Alibi hæc à nobis sup̄que loco plenius docentur, heic non nisi obiter quasi adferenda fuerunt.

Unum adhuc præmonendū est anteaquam ad rem ipsam aggrediamur. Veterum latarum legum examen difficile esse,

esse, propterea quod censura nequeat probe institui, nisi omnibus, quæ modò diximus, exactè perspectis, harum vero plena cognitio ob antiquitatem & monumentorum defectum vel omnino non vel ægre haberi possit. Et sanè hæcenus longè est verissimum illud Juliani : *Non omnium quæ à maioribus sunt constituta ratio reddi potest.* Illarum tamen legum antiquarum censura minus est difficilis, si exigantur illa ad certum aliquem notumque reipubl. statum. Id quod fieri par est, si fortè velis in usum præsentem illas transferre, atque adeò ex ævo vetere commodum aliquod remedium tuæ reipublicæ petere. Nec verò prudentis est hominis ejusmodi censurâ haud institutâ admittere in usum alienas leges : sed talis quidem ἀρχαία νόμος (ut scite illam appellat Hopperus) plane indigna est & neutiquam ferenda : cum rerum publicarum varia admodum sit conditio, intantum quidem, ut uni quod prodest maxime obsit alteri.

— VERUM tempus monet, hisce sepositis ad institutum negotium accedere. Et quidem initium faciemus de causa finali Legis, quoniam id exposcit ratio Examini : quod nulla ex parte institui rectè potest nisi de fine omnia fuerint antè constituta. &c.

CÆTERVM hæc quidem proxime voluisse Cæsarem Legge isthac sua consequi, manifestum satis est. Nondum liquet tamen, vel num hunc finem rectè sibi propositum ille habuerit, vel num media quæ adhibuit fuerint paria fini isti assequendo : quorum prius primo loco inquirendum est. Ut autem jam ante monuimus, fines ejusmodi ad finem ultimum integrumque reipublicæ æstimandi sunt : eòque attendendum venit, quis ille fuerit Imperii Romani, quo tempore Lex condita est. Est autem hoc forrè incertius. Etsi enim status Imperii simpliciter *μοναρχικός* fuerit, adeoque indubie

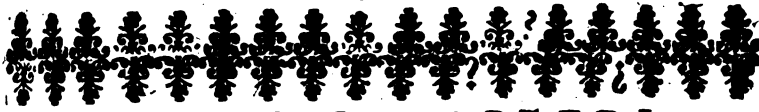
salus reipubl. tum fuerit in conservatione monarchici talis regiminis posita: cum duo tamen sint genera *πῆμνοραρχία*, in quorum utroque bonum quidem spectatur commune, at verò in alio dominantium commodum primariò quaeritur & non nisi pene ex accidente commodum subditorum, in alio vero ex pari dominantium atque parentium salus attenditur; non perinde certum est cujusmodi tum fuerit Romanum Imperium. Multum autem interest cujusmodi fuerit cum neutiquam omni ex parte iisdem institutis utraque *μοναρχία* queat conservari. Et verò omnes leges Romanæ in universum monarchiæ sunt quàm aptissimæ, in cujus duntaxat usum etiam sunt conditæ: cæterum videtur (ut solet) fluctuasse illam rempublicam; & modò communis boni ex æquo, modò dominantium potius rationem habitam. Plurimum sanè falluntur qui existimant, omni perinde statui Leges Romanas convenire: id enim omnino est *ἀδύνατον*, & à mente ipsorummet Romanorum legislatorum alienissimum: arguitque talis opinio summam Politices vel regendæ reipubl. inscitiam, imò & ignorantiam Romanarum legum. Nec enim id verum est, nisi fere de paucis illis quæ faciunt simpliciter ad usum communem omnium rerumpublicarum: reliquarum & numerus est maximus, & uni illi speciei quam *μοναρχία* dicimus congruunt, ad alias rerumpubl. formas translatae illas mutant ac perturbant: interim & illarum alia favent magis herili alia civili monarchiæ, tanquam Romana respublica duas hæc inter species quasi dubia hæserit. Nec enim omnibus per Cæsaribus animus, quorum hodieque leges in Codicibus supersunt: Multum profecto à Trajani, Hadriani, Antonini Pij, Marci, Severorum, civili in reipubl. benignitate alii abfuerunt: eoque vel in gratiam vel augendo do-

minata

minatui constituta sunt ab ijs haud pauca; quæ nec Justinianus mutavit omnia, sive per incuriam, in illa infinitâ discordantium legum multitudine recensendâ inevitabilem, sive quod nec ipse ab herilibus studiis fuerit alienus: perinde ut primus fere omnium qui Constantinopoli vixere Imperatorum, non tantum nomine sed etiam re ipsa fuit *ἀντινεγροπ*, quod observavit l. 5. Agathias. Cæterum Valeriani Cæsaris illæ virtutes, quas procul adulatione describit Ammianus Marcellinus sub finem l. 13. (ne de aliis nunc dicam) vetant nos sequi us aliquid suspicari. Ut proinde habendus ille sit inter eos quibus persuasum fuit, *Finem justî imperij* (quæ verba ibidem sunt cap. 23 Ammiani) *utilitatem obedientium æstimari & salutem*: atque ad eò Romani Imperij administratio non tam dominantis commoda quam bonum commune tum spectaverit. Ille imò fuit Cæsar iste, ut haud injuriâ dixeris, non amplificandæ potentæ, non parandis opibus, non vitæ luxuriosæ studuisse tum rempublicam Romanam, sed veræ felicitati. Quam in virtutis exercitio, cum eorum quæ ad vitæ civilis usum requiruntur justâ copiâ, collocant sapientes: etsi alias, non privarim duntaxat sed & publice à magnis civitatibus ea in re peccetur vehementer.

9

EXCERPTA
EX JOACHIMI HOPPERI
FRISII J. C.
LIBRIS DE
VERA JURISPRUDENTIA.

JOACHIMI HOPPERI
DE
VERA JURISPRUDENTIA

LIBRI I
TITULUS I.

DE PRIMA JURISPRUDENTIA ET QUOMODO
DIVIDATUR.

UONIAM igitur de doctrina paterna nobis instituendus est sermo, aedum hoc primum mihi expedi, mi frater, quam potissimum de re agat. G. De prima illa magna; & vera omnibusq; partibus absoluta Jurisprudencia, quam civilem sapientiam Ulpianus, Græci Philosophiam Politicam nominant: ad quam quidem collata (quod sine invidia dicatur) quæ vulgo dicitur Jurisprudencia, in tam parvum & angustum naturæ locum conclusa reperitur (quantumcumque vasta & latè diffusa videatur) ut vix minimi momenti instar habeat: unde qui eam sustinent, magna professos in parvis versari, & non tam Juris & Justitiæ, quam litigandi vias tradere, quidam de veteribus sapientibus scriptum reliquit. S. Quid? eam quomodo describis? G. Ajo principem esse disciplinam, quæ reipublicæ jure ac legibus administrandæ, gubernandæque præest. Nam cum omnes artes ac scientiæ vel publicæ sint, quæ imperant; vel privatæ, quæ parent; hæc prioris est generis, princeps omnium artium

ae disciplinarum, per quam reges (ut ille ait) regnant, & legum conditores justa decernunt. Arque eam David sibi & filio suo optans, Deus, inquit, judicium tuum regi da, & justitiam tuam filio regis: judicare populum tuum in justitia, & pauperes tuos in judicio. Et Salomon neque amorum, neque opum potentiam à Deo petens: Dabis, inquit, servo tuo cor docile, ut populum tuum judicare possit, & discernere inter bonum & malum. Sacri autem canones, de disciplina hac loquentes, artem artium eam vocant; quippe quæ & quas disciplinas inferiores in repub. esse, & quales quemque addiscere, & quousque oporteat, præscribat. S. Quonam autem modo eam partiris? G. In universalem Jurisprudentiam, & specialem; ut in artibus condendis vocabula artium non defugiamus. S. *Universalem* quænam est? G. Quæ per totum mundum diffusa, omnibusque gentibus ac populis communis, artem ipsam Politicam, qua jure legibusque constituendis resp. regitur ac gubernatur, comprehendit; in qua quidem non seclusa aliqua aquila tenetur, sed unde universum flumen erumpit. S. *Specialem* verò? G. Quæ circa unius alicujus populijura, legesque, ex arte generali deductas, versatur. Nam quemadmodum in cæteris disciplinis aliud ars ipsa oratoria est, aliud oratio, Demosthenis fortè, ex arte facta; aliud ars poëtica aliud poema Homeri ex arte factum: ita & hæc aliud ipsa juris ac legum condendarum ars est, aliud lex alicujus populi; Atheniensis fortè, aut Romani, ex arte facta. Vnde & Plato libros suos duodecim, tum quidem de Legibus inscripsit, quod specialis est Jurisprudentiæ; tum verò de Legum latione, quod universalis. S. Rectè. G. Nos autem Platonem sequuti, qui solus princeps disciplinam hanc coluit, ejusque non solum vestigia quædam minimè obscura impressit, sed & plurima ornamenta adjunctaque illi sub-

mini-

ministravit; de utraque summam differemus. Nam hauri satis est unam nosse, nisi & aliam noris, quæ cum ea necessario debet esse conjuncta. Sic ut ab universali ad specialem per certos gradus descendas, & à speciali rursus ad universalem per eosdem ascendas; prout de Angelis, quos in quiete per visum Jacob sursum ac deorsum per scalam discurrentes videbat, est proditum. Nec aliò pertinet Thesei filium, de quo in fabulis est: nempe ut certa ratione ac via, à principiis generalibus in rerum specialem labyrinthum intretur, & eodem modo denuo, à rebus specialibus ad principia generalia remeetur. S. Intellego. G. Et quidem naturæ ordinem sequuti, primò generatim de arte ipsa universali dicemus; deinde autem particulatim de summis capitibus Juris civilis Romani, quo utimur. Quæ quo pacto ex arte universali manarint, eòque tanquam ad caput suum revocentur, quantum quidem pro instituta brevitate satis videbitur, demonstrabimus. Sic ut non circa artis ipsius tractatum modò consistamus, sed & ad usum, quantum in nobis est, eam transferamus. S. Probè. G. Quinimo cum Jus civile Romanum partim publicum sit, partim privatum (prout in omnium populorum legibus accidit) ut posterius latius tradetur; dici potest, Jurisprudentiam nostram omnem, vel *universalem* esse, quæ per totum mundum patet, ut diximus: vel *generalem*, quæ Jus publicum complectitur: vel *specialem*, quæ Jus privatum: ut secundum hoc tribus omnino tractatibus omnia comprehendantur. Nunc autem ad rem Deo duce accedamus.

TITVLVS II.

DE UNIVERSALI JURISPRUDENTIA.

S. ERGO de *universali* Jurisprudentia quid ais? G. Eam in veram divido, vulgarem, & allimulatam. S. *Vera* quænam

nam est? G. Quæ in vulgus hæcenus ignota, certa via ac ratione, certisque principiis ex natura notatis constat, unde non errans & vaga opinio, sed stabilis firmaque scientia existit. S. *Vulgaris* autem? G. Quæ vulgo passim utimur, quæque non tam ratione ac intelligentia, quàm usu, & multarum rerum memoria opinioneque nititur. S. *Assimulata* verò? G. Quæ neque scientia, neque opinione, sed phantasia duntaxat (visum Latini vocant) continetur. Inter quæ quidem quidam sit discriminis, à Platone luculenter scis esse traditum. S. Ita memini. G. Nam cum scientia pro animo sit, opinio autem pro corpore; phantasia pro umbra meritò censetur, quippe quæ neque scientiam, neque opinionem, sed errorem hominùm duntaxat aucupatur. S. Sic est. G. Nobis autem de Vera primùm exponendum est, in qua præcipua opera, ut par est, ponetur: deinde autem de vulgari, & assimilata, quas cum vera post deinceps comparabimus.

TITVLVS III.

DE VERA JURISPRVDENTIA.

QUID veræ autem Jurisprudentiæ, anne partes aliquas sive species supponis? G. Maxime: duas nempe. S. Cedo quas? G. Primariam & secundariam. S. Quam dicis *Primariam*? G. Quam Nomotheticen Plato vocat: cui inde nomen est, quòd jure legibusque condendis; & de conditis judicandis, reipublicæ regendæ gubernandæque præest; unde & Ars ipsa Regia nominatur, quam in antro Iovis, per totos novem annos (cui numero quæ vis insit, post videbimus) Minoa didicisse, Homerus prodidit. S. *Secundariam* autem? G. Quæ Dicastice ab eodem Platone dicitur: & secundùm nominis sui rationem, non quidem circa leges condendas, sed conditas exsequendas, & judicia secundum eas exercenda versatur, quam Rhadamantò idem poëta tribuit. S. Probè

Probè narras. G. Atque utrosque quidem hosce significat David, cum ait: *Et nunc Reges intelligite*, (quod Nomothetarum est: *erudimini qui iudicatis terram*, (quod Dicastarum.) Pertinetque eodem, quod de Lege & Prophetis in Evangelio proditur, & quod Dominus tanquam auctoritatem habens, (quod legislatoris est,) non autem ut Scriba & Pharisei, (quod interpretum,) docuisse scribitur. De utraque separatè distincteque tradendum est.

TITULUS IV.

DE NOMOTHETICE, AN SIT IN NATURA,
ET IN ARTEM REDIGI POSSIT.

S. ERGO de Nomothetice quid ais? G. De ea primùm dicam, an sit aliqua in rerum natura juris ac legum condendarum ars. Quo inquirendo, simul & unde sit, & quando primum inter homines exstiterit, apparebit. Deinde quæ ejus definitio; tum quæ divisio. Unde ad reliqua, necendo alia ex alijs, progredietur oratio. S. De primo quid? An dubium autem est artem hanc in natura exstare, cum quotidie alias atque alias leges condi videamus? G. Imò verò ob hoc ipsum vel maximè dubitari potest, naturane, an arte, an divinitus, vel etiam casu fortuito, & pro voluntate ac libidine cujusque ea res regatur. Dum non modò apud diversas nationes diversas leges exstare, sed & in eadem civitate, nunc has, nunc illas, exsistere videmus, nec unquam homines cessare alias ex alijs leges ducere. Cui accedit, quòd, licet plurimæ, ubique sint leges, nullius tamen unquam in omni memoria scriptum exstiterit, quo ars ipsa Juris ac legum condendarum, plenè perfecteque describatur. Nam quòd vulgo artem Juris in ea ratione ponunt, qua leges dissipatæ ac disjectæ in ordinem rediguntur, certisque capitibus ac membris secundum genera & species describuntur, ut de Papiro & Flavio, alijsque apud

Romanos est proditum; non verè sed per abusionem dicitur. Nam ipsa vera juris ac legum condendarum ars, naturá leges omnes præcedit, quippe ex qua illæ exprimantur: fuitque in natura multis antè seculis, quàm lata est inter homines aut scripta lex ulla. Hujus autem facultatis methodicæ vis & effectus naturá leges sequitur: ut postquam ex arte conditæ sunt, certo ordine digerantur. Nec quidquam prohibet quominus non modò artem ipsam Juris & legum condendarum, quæ primaria est, sed & leges ex arte conditas, quæ secundariæ sunt, quis ignoret, aut certè earum non valde sit peritus: & tamen à facultate hac methodica, quæ tertio demum loco succedit, minimè abhorreat. Atque hac quidem ratione apud Ciceronem de Jure civili in artem redigendo differitur: & Hipparchus poemata Homeri ante disiecta in certum ordinem conclusisse dicitur. S. Quid ergo, tu an facultatem istam Nomotheticen, qua jura legesq; conduntur, in naturá exstare, & in artem includi posse ais, an non? G. Aio exstare, & in artem includi posse. S. At quamquam ratione? G. Hac nimirum. Quicquid consilio ac ratione regitur, à Deo & natura est, & in artem ingenio humano includi potest. Nam ars nihil aliud est, quàm collectio quædam præceptorum ex natura manantium, unumque finem spectantium. Jura autem legesq; condere, consilio & ratione regitur. Nam hinc lex à Chrylippo summa ratio dicitur in natura posita: & à Papiniano commune præceptum, virorum prudentum consultum. Est igitur à Deo & naturá, & in artem ingenio humano includi potest. S. Intellego. G. Ac quod objicitur, à nemine unquam artem hanc descriptam, aut literis proditam fuisse, certè præterquam quòd Platonem ejus meminisse, quædamq; illius minimè obscura vestigia impressisse, jam antè diximus; quem & Aristoteles in Politicis est secutus. Cui accedit quòd

Plutar-

Plutarchus in Themistocle, quandam tum temporis regendæ reipublicæ artem à Solone, profectam existitisse ait. Tum etiam si horum nihil exstaret, tamen omninò putandum est, aliquando existitisse. *Nihil enim, inquit ille, sub cælo novum est, nec valet quisquam dicere, ecce hoc recens est; jam enim præcessit in sæculo, qua fuerunt ante nos.* S. Sic est. G. Ac quod de varietate ac diversitate legum dicitur, quasi illa nullam legum condendarum artem esse arguat. Primùm si quid in legibus condendis, vel imperitia, vel cupiditate, vel alia aliqua animi labe peccetur, (ut sæpe accidit, cum precio leges finguntur ac refinguntur,) id artem non convellere, per se, nisi fallor, lucet. Præter quòd varietas quæ in legibus accidit, tantum abest ut artem tollat, ut eam vel maximè stabiliat. Etenim nihil est quod arti ac prudentiæ magis congruat, quam rebus subjectis & earum circumstantijs, quæ sæpe mutantur, leges quæ de ijs feruntur accommodare. Cui adde, quòd non quilibet, sed is demum qui verè arte præditus est, intelligit, unam eandemque rem, quantum ad formam externam attinet, multis modis rectè habere se posse: quod ex artis ipsius & naturæ abundantia contingit. Nam cum nullum unum unitam sit simile, quàm homo est homini; quanta tamen figuræ oris sit diversitas, constat; & in mari nihil sane opus est, ut ad eandem lineam navigetur, dummodo idem cursus teneatur; S. Probè narras. G. Et quod porrò dicitur, crebram legum humanarum mutationem facere, ut non tam ratione & consilio, quàm divinitus, vel casu fortuito, aut pro cuiusque voluntate & arbitrio, res ea regi videatur. Certè sic omnino sentiendum est, primam legum omnium ac principem causam unum esse Deum: secundam autem, naturam, & quæ ab ea existunt necessitates ac casus fortuiti quos vocamus: tertiam verò, artem, sive hominem, qui primis igniculis à Deo & na-

tura acceptis, ut de Prometheo proditum est, reliquas leges inferiores, tanquam minor quidam Deus, ut Timæus ait, inde (non autem ex sensu suo) deducit, & quasi parvam quandam naturam in majore constituit. Nam quemadmodum in re nautica primæ partes Dei sunt, secundæ autem maris & tempestatis, tertiz verò artis nauticæ, sive hominis ad utrumque se accommodantis: idem & circa jura legesque condendas accidit. In quare tantum interest, arrene quis præditus sit an non sit, quantum inter docti & indocti sapientiam interesse Pindarus ait. Nam cum illius sapientia certa sit & stabilis, & tanquam catenis ligata; hæc contra instabilis est & incerta: haud secus atque de Dædali statuis in fabulis est proditum, quas ligatas manere non ligatas fugere ajunt. S. Perpulchre fanè. G. Atque est quidem hæc juris ac legum condendarum ratio, non modò senior omnium populorum legibus ac institutis (ut diximus) sed & cum ipsa natura humana prodicta, & ex Deo ac naturâ deducta. Constat enim, principio rerum, primum parentem, postquam Deus hominem creasset matremque & feminam fecisset, mox legem matrimonialem inde deduxisse, & in republica constituisse, qua vir patrem & matrem relinquere, & adhærere uxori jubetur. S. Ita res est. G. Nec verò ad rem pertinet, quòd nullis hæc disciplina tum inclusa erat certis regulis; quoniam ipsa vera perfecta que scientia civilis, quæ à natura homini erat infra, supra omnes est regulas. Quæ quidem tum primùm inventæ fuère, postquam animus labe peccati obscuratus, his minoribus præsidijs, & adminiculis opus habere cœpit, ut per ea, tanquam per scalas, ad ipsam scientiam, accedente usu & natura, paulatim enitatur. S. Verum. G. Atque ita quidem si quis de omnium artium ac scientiarum præceptionibus sentiat, minimè, ut puto, erubabit. Sin. verò secus, existimans eas sic describi posse, ut
omnem

omnem omnino rem comprehendant, non Deus quidem, inquit Plato, sed ipse sibi mentem eripuit.

TITULUS V.

DE DEFINITIONE NOMOTHETICES.

S. QVONIAM igitur Nomotheticen, sive juris & legum condendarum artem in natura esse constat, indeq; erui posse & certa via ac ratione comprehendi; age quænam ea sit, & quomodo definiatur, ostende. G. Sanè si non quantum velimus, certè quantum possumus, præstare conabimur. Nam definitione bene constituta, divisioneque rectè inde deducta, reliqua per se quodammodo sequuntur. Et verò ne quid erremus, tres ordine definitiones adferemus: ex quibus prima substantiam sive essentiam Nomotheticen continebit; altera materiam & formam; reliqua vim & effectum, propriumque ejus officium ac finem. S. *Prima* autem quænam est? G. Quæ apud Ulpianum ex Celso exstat, cum ait, *Jus* (quo nomine scientiam ipsam juris eo loco significat) *artem esse boni & æqui*. Quod perinde est, atque si *Justitiæ* dixeris; unde *Juris* hujus nomen (nam nomina convenientia debent esse rebus) deductum esse scribit: quoniam propria omnis lationis legum substantia in hoc consistit, ut id quod rectum justumque est lege describatur. Ac cum universæ scientiæ politicæ tres omnino sint partes: *ut* vitæ necessaria civitas habeat, quod agricolarum & opificum ministerio efficitur; *ut* libera sit, quod est rei militaris; *ut* sibi amica, quod per magistratus & judices: his *quarso* loco accedens justitia, vitam & motum per leges illi tribuit. Sic ut ea præsentè omnia rectè se habeant, absente autem, vix ullum momentum ad beatam vitam bonumque civitatis statum habere videantur. Et verò cum illorum neque accessione melior, neque decessione pe-

jor vita fiat ; absente justitia, quæ omni pondere gravior est
 quàm reliqua, ne digitus quidem in ea revera porrigendus est.
 Nam cum hæc caduca sint & mobilia, illa altissimis defixa est
 radicibus. S. Revera dicis. G. Et quidem *boni & equi* potius
 quàm justitiæ artem eam dicere voluit Vlpianus, quoniam u-
 niversæ justitiæ nobilissima pars, ipsum æquum bonum est, (ut
 posterius demonstrabitur,) quò, scrupulositate omissa, plera-
 que omnia referre verum Jurisconsultum decet : ut de Servio
 Sulpitio Cicero prodit. S. Ita res est. G. Ac vocatur quidem
ars, quoniam suis regionibus ac finibus circumscripta, certis
 & nunquam fallentibus doctrinis ac præceptis, ex naturâ hau-
 stis ac dolibatis, & in unum exitum spectantibus, constat: quod
 artis est proprium. S. Jam *altera* definitio quænam est? G.
 Quam Justinianus Imperator ab Vlpiano sumptam ponit, cum
 ait : *JURISPRUDENTIA est divinarum & humanarum rerum
 notitia, justæ & injustæ scientia*. Ubi cum res divinæ & humanæ
 pro materia subjecta sint, justum & injustum pro forma habentur.
 Quia enim rei publicæ, quemadmodum hominis, duæ
 sunt partes, corpus & animus : res divinæ & humanæ pro cor-
 pore ; justitia autem & jus pro animo sunt. S. Probè. G. Nec
 verò abs re est, quòd cum justæ & injustæ scientia dicatur, quòd
 intelligentiæ est : quæ à capite rem accersens, per causas & ea-
 rum continuationes eam cognoscit, principiis à Deo ipso, qui
 prima rerum omnium causa est, repetitis. Rerum divinarum &
 humanarum *notitia* tantùm dicitur, ad discriminè opinionis, quæ
 circa interiora & eorum simulachra & imagines duntaxat ver-
 satur. Nam præterquam quòd formarum, quæ perpetuæ sunt,
 propriè scientia est ; materiæ autem, quæ immutatur, non sci-
 entia, sed notitia: tum ratio quoque dicitur, ejus quo disciplina
 ipsa continetur, cujusmodi est forma, scientiam esse haben-
 dam ; eorum autem circa quæ versatur, cujusmodi est mate-
 ria.

ria, notitiam sufficere, quatenus ad formam in ea discernendam ac dijudicandam sat est. Nam haud parum saepe accidit, ut diversi artifices circa unam & eandem rem versentur, non simpliciter quidem & absolute; sed quatenus suo cujusque instituto convenit. Quo quidem modo de natura hominis & Hippocrates tractat ut medicus, & Plato ut philosophus: & de arboribus caedendis Varro ut rei rusticae scriptor, & Ulpianus ut jurisconsultus. S. Optime sane. G. Atque ab istis quidem duobus, nempe quod circa res divinas & humanas, justumque & injustum haec facultas versatur, & in scientia pariter & notitia consistit; nomen illi tributum est, *Jurisprudencia*. Nam *juris* nomine, justii & injusti circa res divinas & humanas descriptio continetur: *prudencia* autem, quae tanquam lanus bifrons, nunc supera spectat nunc infera, scientia pariter & notitia. Unde fit ut & *sapientia civilis* apud Pomponium vocetur: sic ut *sapientia* vocabulum pro prudentia, *civilis* pro republica, iuxta descriptione accipiatur. Et *philosophia* apud Ulpianum: quae à jurisprudencia & sapientia civili non nisi sono nominis differt. Nam cum philosophia secundum nominis sui rationem, tum quidem amor boni sit, quod juris & justitiae est in rebus civilibus tractandis; tum autem scientia veri, quod sapientiae ac prudentiae: per se patet, eandem omnium horum nominum vim esse & effectum. S. Revera dicis. G. Quae quidem, quod tria sunt numero, & ex duobus vocabulis constant, cum eo congruit; quod haec scientia in ter binis spectatur, nempe in scientia & notitia justii & injusti, rerum divinarum & humanarum. S. Dehinc de *tertia* definitione Nomotheticae exspecto ut dicas. G. Haec autem ita se habet. *Nomothetica ars est ac scientia civilis ac regia; qua justitia in hominem ac rempublicam per jura legesq; inducitur.* S. Cur artem vocas civilem ac regiam? G. Quoniam reipublicae regendae

gendæ præest, ut supra demonstravimus. S. Cur circa justitiam eam dicis versari? G. Quia quemadmodum medicinæ proprium munus est, sanitatem in corpus, ita Nomotheticæ est, iustitiam in animum inducere, Nam quod sanitas est corpori, hoc justitiam in animo esse Socrates probat, & nos inferiùs latius explicabimus. Atque hunc quidem finem disciplinæ politicæ esse propositum, docet Sapiens, cum ait; *Diligite justitiam qui judicatis terram.* S. Cur circa hominem & rempublicam? G. Quia uti corpus medicinæ, ita homo quantum ad animum attinet, & respublica Nomotheticæ subiecta est, ad justitiam in ea inducendam: sic ut duo illa semper inter se conjungantur. Quod quidem ita fieri debere, ea re inter cætera Plato demonstrat, quòd libros suos de optimo civitatis statu, tum quidem De republica inscribit, tum autem De iusto. Et Poëta, plenam perfectamque reipublicæ descriptionem duobus versibus comprehendens: *O Regina* (inquit) *novam cui condere Juppiter urbem, Justitiæq; dedit gentes frenare superbas.* Et Juppiter civilem vitam in hominum coetus inducturus, Pudorem & Justitiam, per Mercurium misisse, in Protagora scribitur. Nec alio quoque pertinet quòd Christus ipse in Evangelio, regnum Dei queri jubet & justitiam ejus: addens alio loco, deficiente justitia in populo Israëlitico, fore ut & regnum Dei ab iis auferatur. Et quidem non solum hominem, sed & *republicam* huic disciplinæ, subiectam esse dicimus; quia optandum quidem esset, virum politicum singulos hominès obire & justos efficere posse, quod primum est: sed quoniam id fieri nequit, proximum ei est, ut civitate constituta, eam generaliter & universè quàm queat justissimè describat, licet singulì qui in ea degunt homines, alii boni, alii mali, alii perfecti, alii imperfecti sint. Uti & de ecclesia sua Dominus ipse ait. S. Cur denique circa jura leges? G. Quia quod

quod in arte medica pharmaca sunt ad sanitatem in corpus inducendam: hoc in ista disciplina sunt jura & leges, per quas tanquam instrumenta media inter justitiam & rempublicam interjecta, unum cum alio conjungitur, & tum quidem actiones justitiæ certis præceptionibus comprehenduntur, tum autem ipsi homines certa via ac ratione ad eas suscipiendas præparantur. Unde fit ut leges in sacris literis justificationes appellentur, quasi per quas homines justitiæ participes efficiantur. S. Præclare narras. G. Et quidem cum præcipuum hujus disciplinæ officium sit, leges ferre ac constituere ad justitiam in hominem inducendam, fit ut & nomen inde acciperit. Nam Nomothetice haud aliud est, quàm si legum latricem sive conditricem artem dixeris. S. Verum. G. Sed hæc quidem de tribus Nomotheticis definitionibus; quæ quàm aptæ & convenientes inter se sint, per se, nisi fallor, patet jam satis.

TITVLVS VI.

DE DIVISIONE NOMOTHEICES.

S. Igitur de divisione Nomothetices quid deinceps habes dicere? G. Enimverò quemadmodum in plerisque aliis disciplinis accidit, ita & hanc tum quidem Theoreticen esse ajo, tum autem Practicen. S. Quam vocas Theoreticen? G. Quæ circa cognitionem eorum versatur, eaque ex naturæ ob-
 obscuritate eruit, quæ ad justitiam in rempublicam per leges inducendam pertinent. S. Practicen verò? G. Quæ re ipsa id præstat, justitiam in rempublicam per leges inducens. Sed nobis primum dicendum est de Theoretice: nam haud sanè ad agendum paratus esse quis potest, nisi priùs ea quæ agenda sunt, cognorit. S. Ergo de Theoretice quid ais? Anne & illa rursus suas habet species, in quas dividatur? G. Habet verò: nam & simplex est, & conjuncta. S. Quæ est Simplex? G.

Y

Quæ

Quæ de supradictis, hoc est, justitia in rempublicam per legem inducenda, simpliciter & absolute tractat, docens separatè ac seorsim quid justitia sit, quid respublica, quid lex. Nam haud sanè viam ac rationem cernere quis queat, quâ justitia in rempublicam per legem inducatur, nisi quid eorum quidque sit sigillatim antè cognòrit. S. Quæ Conjuncta? G. Quæ quo pacto tria illa natura inter se affecta sint, & quoniam modo juncta se habeant, ostendit; absque quo certè nulla ratione fieri queat ut ad opus quis accedat. Nam quemadmodum in naturali parte medicinæ primùm elementa quæ vocantur & eorum qualitates per se cognoscendæ sunt, quod simplicis partis est, tum autem eorum mixturæ & temperamenta, quod conjunctæ: ita & hic usu venit. S. Intellego. G. Verùm cum Simplex pars conjunctam naturâ præcedat; de ea prius nobis est explicandum. S. At quoniam autem pacto? G. Quoniam circa justitiam in rempublicam per legem inducendam, tota res, ut jam diu diximus, versatur; *primùm* de republica dicam, ut materia subiecta ante omnia cognoscatur, & à principe Deo, à quo omnes res divinæ & humanæ, quarum in definitione Jurisprudentiæ primùm fit mentio, profluunt, exordium capiatur: *Deinde* de justitia, quæ & ipsa à Deo procedit, ut forma quæ in materiam inducenda est; cujus definitio Jurisprudentiæ secundo loco meminit, intelligatur: *Tum* autem de lege, quæ originem quoque suam à divina mente ducens, tanquam pro instrumento est medio inter justitiam & rempublicam interjecto, ad unum cum aliò conjungendum. S. Quid ergo? visne de singulis te interrogem? G. Sanè volo; sed ea qua dictum est lege: nempe ut summa rerum capita, tanquam fastigia quædam, pro ætatis & ingenii nostri mediocritate, duntaxat attingamus; alia autem majoribus illis libris relinquamus, unde hauriri poterunt.

JOACHIM;

JOACHIMI HOPPERI
DE VERA JURISPRUDENTIA
LIBRI IV.

TITULUS VI.

DE DICASTICE ET EIVS DIVISIONE.

S. **A**BSOLUTA igitur Nomothetice, quid? anne sequitur de Dicastice mihi ut respondeas? nam hic ordo nobis est propositus. G. Verum. S. Hanc ergo quomodo describis? G. Aio artem esse, quæ ex Nomothetice desumpta, viam ac rationem tradit, qua jure legibusque exequendis & ad effectum deducendis, justitia in rempublicam inducitur: quod quia per judicia potissimum efficitur, nomen inde accepit. S. Rectè. G. Aest quidem ideo necessaria, quoniam non potest Nomotheticus solus omnia obire, ut supra probavimus; sed opus habet magistratibus sub se, quibus tanquam oculis & auribus manibusque & pedibus utitur, ipse in summa reipublicæ arce residens cunctaque contemplans. S. Probè G. Nec verò conveniret, majorem illam curam ipsum relinquere, & inferioribus rebus operam dare: quoniam Apostoli negabant se prædicationem verbi Dei deserturos, & ministraturos mensis, sed mandabant eam rem Diaconis. S. Pulchrè. G. Et est res perinde atque si in media urbe fontemingas, unde ad omnes urbis regiones aqua ducatur: cui rei cum unus sit præpositus curator aquarum, qui veram fontis gubernandi & aquæ ducendæ rationem solus teneat, alios sub se habeat qui singuli singulis regionibus urbis præsent, & licet ipsam artem non habeant, rationem tamen tenent qua mandata ejus exequantur, quorum curam ipse gerat utrum rectè faciant nec ne. Uti de Minoë legislatore fiebat, qui Dicastas

sub se habebat duos, Rhadamantum in urbe, & Talum in agro. S. Quid? hanc Dicaasticam quomodo dividis? G. In Intelligentiam juris ac legum per Nomotheticen constitutarum (nam absque illa nulla potest fieri executio) & ipsam Executionem: de quibus singulis exponemus.

TITULUS VII.

DE INTELLIGENTIA IVRIS ET LEGVM,
EIVSQUE DIVISIONE.

S. INTELLIGENTIA juris ac legum quonam modo paratur? G. Recta docendi discendique juris ratione, quæ tribus interpretandi generibus continetur. S. Quibus verò illis? G. Scholastica, quæ in scholis ferè locum habet; Forensi, quæ in judicio; & Politica, quæ in republica. Quamquam omnes sunt omnium: quoniam quæ in scholis traduntur, animos ad ea præparant quæ in foro & republica geruntur.

TITULUS XXIII.

DE POLITICA IVRIS AC LEGVM INTERPRETATIONE.

S. HABEO de scholastica ac forensi juris ac legum interpretatione: de Politica nunc reddito. G. Hæc ab eo nomen habet, quòd in senatu ac republica, ubi de legibus condendis & corrigendis agitur, & utrùm rectè latæ sint nec ne inquiritur, potissimum versatur. Et adeo neque in communibus scholis tractari debet, ubi leges ipsas juvenes, non autem judicium de legibus, quas ut Deas colere oportet, addiscere debent; neque in foro ac tribunali, ubi secundùm leges non de ijs est judicandum. S. Rectè. G. Sed maximè omnium pertinet ad eos qui arte Nomothetica instructi (nam inde proximè effluit) legibus in civitate sunt præpositi. Quos nostrinos iudices ac senes Plato in secunda Socratis republica vocat. Deinde ad summos etiam Dicaastas, qui Nomothetis proximi,

proximi, aliquam etiam circa leges inferiores constituendas & corrigendas partem obtinent, ut post dicitur. Post ad maximos quosque legum doctores, aetate, eruditione, & virtute præstantes, qui hanc facultatem eum ijs seorsim communicare possunt, qui tricesimum quintum annum egressi, tales etiam in studijs & vita moribusque probaverint, ut, etiam si quas leges inferiores non optimè constitutas reperiant, non tamen ob id minus eas colendas, & tanquam tutelares civitatis deos, ut dictum est, in pretio habendas putent, censentes eum quidem se nondum satis eas intelligere, tum verò dominabus etiam discipulis esse parendum. Quos utique in hac disciplina convenit exerceri, ut ubi ad rempublicam venerint, eam quam oportet operam circa usum & exercitium legum navare possint. S. Probè. G. Sed qui aliter sunt affecti, quemadmodum ad interiorem illam partem reipublicæ, ita nec ad hanc disciplinam admitti debent: ne ea instructi supra leges se efferant, & si quid in ijs non verissimum fortasse reperiant, totas rejicere & abolere contendant. quemadmodum sæpe accidisse, & quidem hoc tempore contingere, videmus. Nec aliò pertinet quod dicit Dominus non esse sanctum dandum canibus, nec projiciendas margaritas ante porcos, ne fortasse conculcent eas pedibus & conversi dirumpant nos. S. Hanc igitur Politicam interpretationem quamnam esse dicis? G. Partem quandam Nomotheticæ, de qua supra expositum est: & ideo quæ de eadem loquimur, multo magis in ipsa Nomothetice locum habent. In quo autem consistit? G. In duobus: S. Quod est Primum? G. Ut certa via ac ratione dijudices utrum leges latæ recte se habeant, nec ne: idque tum quidem secundum substantiam, quoad res; tum autem secundum formam, quoad personas; tum verò secundum naturalia, quoad res & perso-

nas, prout supra est expositum. Atque hæc quidem est interpretatio, quæ à primis principijs repetita hominem verè prudentem & politicum efficit, & ad rempublicam regendam ac gubernandam idoneum reddit. S. Quod secundum? G. Ut si inveniatur, legem non rectè se habere, dispicias ecquid mutanda sit nec ne: nam sæpe fit ut quædam sint in republica non optima, quæ tamen non sunt mutanda, nempe cùm plus periculi & mali in mutatione est, quàm in ipsa re boni, ut supra latius est expositum.

TITULUS XXVIII.

DE VULGARI JURISPRUDENTIA.

S. **E**XPOSITIS igitur ijs quæ ad Veram Jurisprudentiam pertinent; quid, visne de Vulgari Jurisprudentia, & Assimulata deinceps te interrogem? G. Volo sanè: ac primùm quidem de Vulgari dicam, deinde de Assimulata, quid sit, quomodo dividatur, & quis ejus sit usus. S. Ergo Vulgarem Jurisprudentiam quam vocas? G. Facultatem administram, quæ circa unius alicujus populi leges, earumque vulgarem intelligentiam & usum versatur. S. Quamobrem facultatem administram vocas? G. Quoniam non princeps ars est ac scientia, ut Vera; sed ancillula quædam ejus ac pedissequa, cujus opera utitur, ut mox dicitur: & ideo qui illi præsent, non veri & expressi sed plebeij sunt ac minuti Jurisconsulti. S. Cur circa unius alicujus populi leges eam dicis versari? G. Quoniam licet apud plerasque nationes existet, per se tamen non universalis est sed legibus specialibus circa quas versatur ita astricta, ut ijs sublatis simul & ipsa intereat. Quod significare volebat Imperator ille, qui uno die rotam Jurisconsultorum Romanorum sapientiam è medio se sublaturum minabatur. Ac si quid subinde veræ scientiæ hoc genus homines habere videntur, non ratione & arte constat,

constat, sed bonitate naturæ, ut Plato ait, & multarum rerum memoria cum longo usu & experientia conjuncta, quæ sæpe similitudinem quandam ac faciem gerit sapientiæ: cum non sit. Nam quemadmodum qui in sole ambulant, athen colorantur; ita qui in continenti rerum usu versantur, aliquid subinde sapientiæ colligere videntur, licet eam reverentia primoribus quidem labris attigerint, Verumq; Jurisconsultum ne pictum quidem, ut dicitur, viderint. S. Quomobrem ad jicis, ad vulgarem legum intelligentiam & usum hanc jurisprudentiam pertinere? G. Quoniam cum legum duplex sit tractatio; una Vera, quæ certa ratione ac intelligentia constat, & altera Communis, quæ opinione fertur vaga & incerta, Prior ad veram jurisprudentiam, Posterior ad hanc vulgarem pertinet. Et quidem cum Prima brevis sit & sibi semper contentiæ, quoniam certis finibus circumscripta arteque tota inacta, eâ tanquam mensura utitur, ad quam unamquamque em. propositam dimetitur; Vulgaris contra quia mensura caret, nec definitam habet regionem cujus terminis septa creatur, nec certum quid quod sequatur, infinita est & contentionibus plena, multisque difficultatibus obstructa; ut ex mensis scriptis eorum qui illam sequuntur, & opinionum varietatibus, quibus summa dissensione certantes, tanquam fluctibus in vasto mari sursum ac deorsum jactantur, videre licet. Qui quidem certis quibusdam destinatisque sententijs quasi addicti & consecrati, alij in aliorum auctoritate desitescentes cum ipsi nihil clarè videant, haud absimiles ijs sunt, qui noctu oberrantes eò accurrunt, ubi plurimas voces aliorum, æquè atque ipsi-oberrantium, atrolli audiunt: vel qui, cum ratione non possunt clamore, vincere student. Quid? Jurisprudentiam hanc Vulgarem quomodo divisilis? G. In duas facultates, quemadmodum ipsam Veram supra:

suprà:

suprà partiti sumus. S. Quas autem illas? G. In facultatè Leguleiorum & Pragmaticorum. S. Quos vocas Leguleios? G. Qui veræ legum intelligentiæ expertes & ignari, circa verba earum duntaxat & antiquitates versantur: haud aliter atque si quis verba quidem Arithmetica calleat, ipsam autem Arithmeticam prorsus ignoret. S. Quos Pragmaticos? G. Qui & ipsi à vera legum scientiâ alieni, circa varias quæstionculas ex legibus deductas versantur, quibus congerendis ac memoriæ mandandis operam navant: haud secus atque si quis multos quidem numeros, alios alijs additos, & in se multiplicatos, partim bene partim malè computatos, memoriter teneat: ipsam autem addendi & multiplicandi artem prorsus nesciat. Unde totum hoc genus exiguum meritò habetur ac mendicum. S. Horum autem hominum quisnam est usus in republica? G. Multus sanè, si non pulcher, necessarius certè. S. At quid ita? G. Nam primùm quidem Leguleii, quorum minimè inelegans & illiberale studium est, haud contemnendam operam reipublicæ navant, cum ijs qui ad juris Civilis principia cognoscenda ingrediuntur, & verba interpretantur & origines & antiquitates & alia ejusmodi, quæ æquum est liberum scire adolescentulum. S. Rêc. G. Deinde Pragmatici nec ipsi exiguum munus in republica sustinent, cum litibus disceptandis se præstant: quod quidem tanto diligentius quàm qui ad altiora nati sunt obeunt, quòd animulæ eorum majorum rerum non sunt capaces, & quòd histractandis magnum quid in civitate se facere existimant. S. Optimè. G. Ac per hos quidem (cum officium faciunt) id ipsum Nomothetæ ac Dicastæ efficiunt, quod Apostoli per Diaconos efficiebant: quos ob id creabant ut essent qui mensis servirent, ne ipsi à docendi maximo munere aliarumque rerum majorum procuratore avocarentur. S. Probè.

G. Ac

DE VERA JURISPRUDENTIA. LIB. IV. 177

3. Ac dicuntur autem officium facere, cum Nemotheis ac Dicastis parent, & ex eorum præscripto rem agunt: quod cum sit, neque facile errare possunt, ut cæcus qui ductorem pone sequitur valde gnaviter. Quoniam res quas tractant ejusmodi fere sunt, ut non tam ipsa justitia, quam quædam ejus simulachra (de quibus vulgus ut plurimum diglaniatur, uti Trojani & Græci super umbra Helenæ) in ijs insunt. In quibus sæpe non multum referre, quid ex pluribus statuatur, verè docti non ignorant: licet vulgares illi ac minuli magnis fere clamoribus de ijs, ut pueri de nucibus, cerent. S. Recte. G. Et quidem cum veri perfectique Jurisconsulti ad prima principia omnia reducant, eoque tanquam ad clarissimos septentriones semper respiciant in totius orbis ambitu obeundo; hi communes, in quibus non tanta vis ingenij inest, ea tantum spectant inferiora, quæ à superioribus sunt constituta, ad quæ, certis quibusdam in rebus minoribus, tanquam pharos quosdam & alia signa in mari posita spectant, ad irvæ alicujus regiunculæ navigationem obeundam.

TITULUS XXIX.

DE ASSIMVLATA JURISPRUDENTIA.

NUNC de Assimulata Jurisprudencia quid ais? G. Ea est, quæ circa juris & justitiæ umbras versatur. Quod ideo dico, quia neque leges ipsas & earum veras intelligentias perquiritur, neque eisdem communem rationem & usum earum ad imaginem quandam & umbram dumtaxat. Quæ neque scientia constat, ut Vera; neque opinione, ut Vulgaris; sed visio sive phantasia, ut supra dictum est. S. Quo autem modo eam partiris? G. In Sophisticen & Rhetoricen, ut in orgia apud Platonem demonstratur. S. Quam vocas Sophisticen? G. Quæ argumentis brevibus ac concisis, aliisque usmodi rebus, non veris quidem nec verisimilibus, sed
Z
assimu-

affimulatis tantum (quæ Sophismata propriè dicuntur) circa
 externas legum imagines versatur, ut in phantasiâ homi-
 nis (quam vocant) eas inducat. S. Quam Rhetoricen? G.
 Quæ oratione latius fusa & ornata alijsque rebus eò pertinen-
 tibus, externas umbras justitiæ, in externas hominum actio-
 nes infundere studet. S. Intellego. G. Et quidem cum circa
 corporis curationem duæ versentur artes veræ, Athletica &
 Medicina, quas imitantur & affimulant duæ earum æmula-
 trices, Fucatoria & Coquinaria, circa animum idem usu
 venit. Ut cum duæ ad eum excolendum existent artes veræ,
 Nomotheticæ & Dicasticæ, duæ quoque earum sint æmula-
 trices, Sophisticæ ac Rhetoricæ, inter quas medijs interjecti
 sunt Leguleij ac Pragmatici, de quibus jam dictum est. S. Quis
 autem harum æmulatricum est usus? G. Haud exiguus certè,
 dummodo Nomotheticæ ac Dicasticæ pareant. S. Quid ita
 verò? G. Nam primum, quantum ad Sophisticen attinet,
 quoniam multi sunt in civitate rudes & imperiti, ad quos
 vera ratio adhiberi non potest, his Nomothetæ ac Dicastæ
 Sophistas apponunt, ut levibus quibusdam ratiunculis ad
 captum eorum accommodatis eos instruant, quibus legum
 umbras quoquo modo percipiant; ut communiter accidit.
 S. Teneo. G. Ac quantum ad Rhetoricen: quoniam vul-
 gus non ferè ex animo virtutem sequitur, nec judicia semper
 sufficiunt ut à malo deterreantur; constituuntur Rhetores,
 qui tum quidem verborum suavitate ac lenocinio, tum au-
 tem rerum externarum ritibus ac ceremonijs, cantibusque
 ac picturis, si non veram virtutem nec mediâ, externam
 saltem ejus visionem ac speciem, in id genus homines indu-
 cunt. Quod quidem si non omnino optimum, necessarium
 certè est in republica. Nam ut ille ait: Est quodam prodire te-
 nus si non datur ultra S. Verum. G. Atque hæc quidem
 bona

bona in republica Sophistæ ac Rhetores faciunt, si Nomothetis & Dicastis, ut dixi, pareant, & ex eorum præscripto rem agant. S. Intellego. G. Sed si contra superbia & opinionis errore elati imperium eorum detrectent, & quod deterius est, pro ijs ipsis, hoc est, veris Nomothetis ac Dicastis se venditent, vide quæso quantam pestem in rempublicam inferant & quam magnam stragem edant! S. Quis autem? dic obsecro. G. Quia cum supra demonstratum sit, tum certò perire respublicas, cum veteres pieturæ ac cantus aliæque parva magna quæ vocavimus mutantur; & leges divinæ & magnæ pro humanis & parvis aut contra humanæ & parvæ pro divinis & magnis habentur: hoc ita semper accidit, cum veris Nomothetis oppressis, Sophistæ ac Rhetores imperium civitatis per tyrannidem accipiunt. Atque hoc modo rempublicam Judaicam tum interiisse videmus, cum Scribæ eorum ac Sacerdotes in Sophistas ac Hypocritas mutati (nam eodem nomine in sacris literis censentur) in foro ac senatu dominarentur. S. Ita est. G. Atque id quidem eo etiam fit facilius & proclivius, quòd vulgus simulatione magis virtutis quàm ipsa vera & expressa capitur. Et non parùm sæpe verus Nomothetes ac Dicastes, verusque Rex, à Sophista ac Rhetore sive Tyranno perdifficiliter internoscuntur, propterea quod, ut Paulus ait, Angelus tenebrarum frequenter figuram assumit Angeli lucis: sic ut qui intus tyrannus est ac lupus, foris vestem ovium & boni Regis (ut apud Aristotelem ex Platone est) ostendet: sed ex fructibus eorum cognoscetis eos, inquit Dominus. S. Hi autem quinam sunt? G. Quòd cum verus Rex ac Nomotheta ejusque Dicastæ, suorum commodorum oblitus, nihil aliud studio habeat, quàm ut rempublicam secundùm tres fines supra commemoratos, quàm abundantissimam liberrimam & supra omnia quam justissimam

nam (nam is proprius ejus finis est) efficiat, in quam rem omnibus viribus ac conatibus incumbit; Tyrannus ac Sophista contra ad potentiam & commodum suum, quod animi errore sibi finxit, omnia revocans, ipsaque cuncta dimetiens, nullam justitiae in populo, nisi quatenus sibi fructuosum putat, rationem habet: sed hoc solum toto conatu dat operam, ut cunctos quam deterrimos effectos, animique robore ac virtute spoliatos, servitute opprimat, omnesque omnium copias ac facultates ad se traducat. S. Probè narras. G. Et verò cum hæc sint duo extrema; unum bonum, quod Nomothetarum ac Dicastarum est; & alterum malum, quod pravorum Sophistarum ac Rhetorum; (nam & in bonam partem utrumque nomen accipitur) medij inter eos interjecti sunt, ut dixi, Leguleij & Pragmatici, qui in utrorumque vicinitate versantes, cum bonis ferè sunt boni, cum ad Nomothetas ac Dicastas se applicant; cum malis autem mali, cum ad pravos istos Sophistas ac Rhetores. Qui equidem nihil ferè tam absurdum & à ratione alienum, pro re ac potentia sua stabilienda amplificandaque proponere possunt, quod non aliqua legum contortione Leguleij eorum ac Pragmatici comprobent ac defendant: ut quotidie videmus. S. Revera dicis. Sed visne de comparatione Perfecti Jurisconsulti ad Vulgarem & Assimulatum, secundum institutum ordinem nunc dicere? G. Sanè volo: & quidem eo facto ipsum quoque Perfectum Jurisconsultum describam, & quo pacto in talem quis evadat demonstrabo: in quo finem huic instituto sermonique imponam.

TITULUS XXX.

DE COMPARATIONE PERFECTI, VULGARIS,
ET ASSIMULATI JURISCONSULTI.

SERGO comparatio Perfecti Jurisconsulti, Vulgaris, & Assimulati.

simulati, quænam est? G. Eam autem rectius percipies, si imaginem aut ac similitudinem quandam tanquam ænigma ob oculos ponas in eamque tota cogitatione inspicias. S. Quamnam autem? G. Finge animo locum quandam pulchrum & amœnum, arboribusque confitum, & limpîdis fontibus irriguum, ubi solis clâro lumine fruentes, & res ita uti sunt intuentes nonnulli homines, sed pauci tamen, degunt, hilaresque & amicè inter se vivunt. S. Sitira. G. In proximo autem sit specus, non omnino quidem subterranea, sed lumine dubio, ubi non arbores montes fontesve sint; sed eorum & aliarum rerum quæ supra terram existant simulachra, ex argilla ligno marmore ficta, circa quæ homines multos plures quàm superiores versentur, ardentes facès manibus gerentes, quibus ad simulachra admotis, ea contemplantur, & uti quisque maximè circa eorum cognitionem versatus est, ita præ cæteris in honore habetur. S. Fiat. G. Postquam autem sit antrum subterraneum penitus obscurum & vacuum, ubi nullæ aliæ res sint quàm umbræ supradictorum simulacrorum & hominum, quæ in oppositos muros & parietes à facibus, quas dixi, jaciuntur; circa has autem magna versetur hominum multitudo, qui quid supra terram aut in mediâ regione sit, prorsus ignorent, sed umbras illas simulacrorum, pro veris rebus ducant; quas qui ex illis in obscuro illo lumine quod à facibus procul projicitur aut in laternis quibusdam circumfertur, acutissime vident & celerrime iudicant; in magna apud eos sunt gratia & gloria sapientiæ. S. Miram rem fingis: sed perface quam instituisti fabulam. G. Ex his hominibus in antro degentibus finge aliquando fieri, ut aliqui animadvertentes quoddam supra se esse lumen, à recta via contendant; quid, ubi ad facès ipsas appropinquare cœperint, anne fore existimâs, ut cum tenebris aduersâ

sint, lumen id oculis non ferant; & ideo plerique ex illis rursus in antrum se recipiant, narrantes socijs locum illum superiorem esse inhabitabilem, nec usquam rectius quam in ipso antro degi? S. Omnino certe. G. Sed qui in media regione forte manserint, ubi lumini illi nonnihil assueverint, caliginem ab oculis sermoverint, quid? ane contra omnino eos judicaturos existimas, nempe homines ibi degentes haud paulo suis esse feliciores, cum in claro luminis splendore, circa res veras (nam ejusmodi simulachra esse putabunt) non autem circa obscuras & caliginosas umbras versentur? S. Nihil est dubium. G. Quin & sic finge. S. Quomodo? G. Nempe nonnullos ex ijs qui ex infimo antro in mediam specum venerunt, & alios, animadvertentes dubium quoddam lumen superne infundi, eò recta proficisci: de his ergo quid? Vbi primum caput supra terram extulerint & clarum lumen solis aspexerint, ane futurum putas ut magnam oculorum hebetudinem, & capitis vertiginem, ob insolitum splendorem patiantur? Quem plerique non ferentes, quam poterunt ocysissime in mediam specum revertentur; nonnulli etiam non ante fugere cessabunt, quam in infimum antrum redierint, commemorantes sua quique in regione, quam intolerabilis illa superior sit regio & minime ferenda. S. Non queat fieri aliter. G. Ceterum qui illic manserint, ubi nonnihil se collegerint, & caliginem quam ob splendorem patiebantur, nonnihil deterferint, jam credo perspicias, quam se felices judicabunt, quod è tenebris & caligine emerferint, & ab umbris ac simulachris rerum ad res ipsas pervenerint; quas tum quidem ex umbrarum & simulacrorum similitudine quoquo modo agnoscent, tum autem maxime monstratu eorum quos ibi repererint. S. Sic est. G. Cum quibus suaviter degentes & vitam beatam

tam

tam ducentes, utique miseros & infelices eos judicabunt à quibus discesserint, dum tenebris & caligine oppressi res fictas pro veris, ut in somniis, amplectuntur, magnisque contentionibus inter se (quod in suprema regione non fit) super ijs certant, & tandem errore & ignorantia vanaque cupiditate pleni, è vivis excedunt. S. Revera dicis. G. Itaque quid ais? ane quosdam ex illis misericordia motos sub terram redituros existimas, ut quos ibi reliquere homines, ad superiora ducant, secumque beatos faciant? G. Existimo sane: nam ad hoc vel maxime obligatos se sentient, ut non minus in alios quam se sint animati. G. Ubi ergo eò venerint, una ut altero ex ijs qui in superiori regione semper vixerint forsasse comitati, & institutum urgere ceperint, dicentibus non veram illam esse vitam quã degunt sed somnolentam, nec res veras circa quas versantur, sed insomnia, quibus tanquam umbris & simulachris ludificantur, veram autem vitam & res veras supra terram existare: quid? illis hæc dicentibus, an homines illos in dubio illo lumine & tenebris natos & educatos, isque affuetos, statim ijs fidem adhibituros existimas, an erò contrà pro stolidis & ineptis habituros? S. Habituros erit. G. Ac maximè quidem si non nihil caligantes illos cspitantesque videant, quod ob subitam à luce ad tenebras mutationem utique fieri necesse est, sed ubi non nihil se collegerint, non solum multo acutiùs quam alij ceterorum, sed & e simulachris illis & umbris haud paulo rectius judicabunt: non iam res ipsas viderunt, quarum imagines ac similitudines partim bene partim male factas, eas duntaxat esse referunt. S. Verum. G. Caterùm hoc alij minime credent, ut ote erroribus suis jam affuefacti: ac potissimum quidem, cum iij, quos superiori lumine attonitos statim intro rediisse vidimus, suo exemplo confirmabunt, sibi que id ipsum acci-

diss.

disse commemorabunt. S. Verum. G. Quibus accedentes alij qui simulachrorum & imaginum præ cæteris periti inter eos habentur, eaque de causa in magno apud eos nomine sunt & gloria, dictantes mera insomnia esse quæ de rebus superis homines illi adserunt, & de vero lumine rebusque veris tradunt; quid anne illos plerique omnes sequenter, idemque quod ipsi statuent? S. Omnino. G. Qua re non commoti, si tamen viri illi in instituto suo pergant, & non solum vulgus, sed & majores illos non de errore modò & ignorantia, verum etiam de ambitione cupiditate avaritia & alijs vitijs liberè reprehendant, quid? anne tandem futurum existimas, ut non tantum pro stolidis & imperitis, sed & pro improbis & injustis atque aded nepharijs ac seditiosis hominibus habeantur, atque ut ejusmodi, alij cum probro eijciantur, alij infamia notentur, alij flagris cædantur, alij denique morte mulctentur? S. Maximè. G. Qua quidem re fiat, ut oprimis illis viris plerisque sublati, homines illi in tenebris suis umbrisque maneat, nec quemquam qui secus suaverit, admittant. S. Verum. G. Nisi fortasse pauculi aliqui reperiantur, qui aurem illis præbentes, ad meliora se referant, eorumque ductum sequentes, à simulachris & imaginibus veli penitus se abducant, vel certè non pro veris rebus eas habeant, quas apud solos, superos existare censeant, quò ut perveniant omni conatu adnitantur. Quod quidem qui faciunt, primùm vel eo ipso sunt felices, quòd ita sentiunt, viamque illam insistunt; tum autem felicissimi efficiuntur, cum ad res ipsas superas ipsumque lumen superum eos evadere contingit. An non? S. Maximè. G. Ergo cum ænigma ita se habeat, jam ad rem propositam, si placet, breviter (nam cætera tacitæ cujusque cogitationi relinquenda sunt) accommodemus. S. Placet. G. Et quidem cum ea de causa

causa

causa in hunc sermonem digressi simus, ut quæ inter Veram & Vulgarem Assimulatamque jurisprudentiam comparatio sit demonstremus; quid? Veram ubinam potissimum ponemus, anne ea in parte supra terram, ubi clarissimo lumine omnia circumfundi diximus? S. Ibi sanè. G. Vulgarem autem an alibi, quam ea in regione quam mediam vocavimus? S. Non alibi G. Et Assimulatam denique nunquid alio loco quam in infima? S. Non alio. G. Ergo certe nobis statuendum est, quemadmodum hæ regiones, ita & gradus istos jurisprudentiæ se habere inter sese. S. Verum. G. Sic ut primo loco sit Vera Jurisprudentia, secundo Vulgaris inde dependens, & tertio Assimulata, ordine ultima: nunquid? S. Maximè. G. Qui quidem ordo si mutetur, & inferiores à superiore se dependere non solum non agnoscant, sed quod deterius est, superiores esse contendant; quid? an aliud eventurum existimas quam quod jam commemoravimus? S. At quidnam autem? G. Nempe quòd dictata superioris non modò non admittent, verum etiam ridebunt & è civitate ejicient, planeque extirpabunt, si poterunt. S. Verum G. Quod quidem vult Evangelium, cum dicit; Lucem in tenebris lucere, & tenebras eam non comprehendere, hominesque tenebras magis amare quam lucem: unde & potestas tenebrarum dicitur, cum superiores ab inferioribus opprimuntur, eorumque quasi tempestate obruuntur. S. Intelligo. G. Cæterum si, uti oportet, inter convenient, & inferiores à superiore se dependere agnoscant, ejusque dictatis pareant, quid? anne è contrà eveniet, & omnia quam rectissimè se habeant? S. Nihil est dubium. G. Nam hac ratione fiet, ut non modò superiora, sed & inferiora & media, ritè administrantur, & secundum ejus præscriptionem, quatenus cujusque regionis natura ferre potest, dirigantur. S. Sic est. G. Quod quidem cum fit, plena demum perfecta omnibusque numeris ac partibus absoluta Juris-

prudētia in republica constituta esse dicitur; quæ tūm quādem tribus istis sub quaternario, tum autē ter binis subseptenario continetur. S. Præclarè. G. Qua quidem qui instructus & imbutus est, enimvero is est in quo Veri Jurisconsulti nomen meritò ponatur: de cujus descriptione nunc nobis est dicendum.

TITULUS XXXI.

DE DESCRIPTIONE PERFECTI JURISCONSULTI.

S. **E**A autem quænam est? G. Aio perfectum Jurisconsultum virum esse bonum, Vera jurisprudentia instructum, unde & Philosophus, & Sacerdos, & Jurisconsultus appellatur. S. *Cur virum bonum?* G. Quoniam principium sapientiæ timor Domini: & in cor malevolum non intrat sapientia. Estque hoc discriminis inter hanc principem disciplinam & alias inferiores; quod cum in illis nihil impediatur quominus bonus quis medicus sit & tamen male sanus; & bonus calcifex & tamen sine calceis; in hac utrumque necessariò debet esse conjunctum; sic ut nemo verè juris ac justitiæ possit esse consultus, nisi idem sit & justus: absque quo non prudentem juris consultum, sed callidum & astutum vafrumque vocamus. Et quidem cum ex iis circa quos Medicus versatur, alii ægri sint ad curandum, alij discipuli ad docendum; circa quos Jurisconsultus versatur, omnes ejusdem ferè sunt generis, nempe ut justitiam cum prudentia in eos inducat (quamquam hoc interest, quòd alij ad parendum duntaxat se parant, quod minoris operæ est; alij ad imperandum etiam, quod majoris) quod nisi primùm circa se præstet, non est idoneus ut circa alios id efficiat. Sic ut fundamentum hujus rei ea in re sit positum, ut qui bonus Jurisconsultus est dicendus, primùm ipse bonus sit & justus. S. *Cur Veras jurisprudentias dicis debere esse instructum?* G. Quoniam ea sola perfecta cum sit, perfectum Jurisconsultum efficere potest: Vulga-

Vulgaris autem & Assimulata, non perfectos, sed imperfectos efficiunt, quos Pragmaticos, & Legales, Sophistasque, & Rhetores vocari supra audimus; cum perfecti, Nomothetæ & Dicastæ nomen haberent. S. Cur denique tribus nominibus, *Philosophi, Sacerdoti, & Jurisconsulti*, eum vocari ais? G. Vt doceam perfectum Jurisconsultum verè trismegistum esse, sive ter maximum, & ter unum in republica. S. At quid ita? G. A scientia nempe, bonitate, & auctoritate sive potentia. S. Quomodo à *Scientia*? G. Quatenus verus est sapiens. Unde Jurisprudentia civilis sapientia, & vera minimeque simulata Philosophia, apud Ulpianum dicitur, & Sempronius Jurisconsultus apud Romanos Sophos cognominabatur. Et quidem inter Philosophiam & Jurisprudentiam non nisi sonum nominis interesse, jam supra demonstratum est. nam quemadmodum Philosophia, ita & Jurisprudentia partim sapientiâ contat, ad se, juxta Delphicum oraculum foris in ingressu templi positum, noscendum; partim justitiâ, ad se regendum ac gubernandum, juxta alterum Delphicum intus in eodem templi ingressu collocatum, quod est: Nequid nimis. Nec verò inter utrumque hominem, Philosophum nempe, & perfectum Jurisconsultum, aliud interest, quàm quòd ille secum potissimum agit, alios negligens, quod vitæ contemplativæ est: hic autem alios præcipuè curat, se minimè omittens, quod activæ. Estque res haud aliter, atque si eundem Joannem Baptistam nunc in deserto agentem spectes, quod Philosophi est; nunc populum docentem ac baptizantem, quod Jurisconsulti ve hominis politici. S. Quomodo à *bonitate*? G. Quatenus Jurisconsultus vir verè bonus ac justus est & sanctus, ut modo diximus; unde *Sacerdos* apud Ulpianum appellatur, ab illo nempe sacrificio omnium sacrificiorum maximo, quod sacrificium justitiæ in Psalmis vocatur: in quo non oves aut bo-

ves. sed homines, & quidem optima eorum pars voluntas. Deo offertur, & in Dei voluntate collocatur. Quod quidem sacrificium verus Jurisconsultus tum in se procurat, ad se justum probandum; tum in republica, ad justitiam in ipsam infundendam; tum in singulis in ea hominibus, ad eos bonos & justos efficiendos. Atque hoc est quod vult Ulpianus Jurisconsultus, cum *Ius autem boni & aequi esse dicit, unde merito quis nos Sacerdotes appeller.* nam quod mox subiicit, primum: *justitiam namque colimus, boni & aequi notitiam profitemur,* ad ipsosmet Jurisconsultos pertinet, ut se justos pariter & prudentes praestent: deinde, *aequum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes,* ad ipsam rempublicam & res divinas & humanas, ut quemadmodum justum est, aut certe non iniustum, hoc est, licitum, describantur, & denique *bonos non solum metu poenarum, verum etiam premiorum exhortatione efficere cupientes,* ad homines qui sunt in republica, ut quam optimi sint ac justissimi. S. Quomodo tandem ab auctoritate sive potentia? G. Quatenus non modo consulentibus tanquam ex oraculo de jure responderet, quod minus est; sed & toti reipublicae, jure ac legibus constituendis tuendisque consulit, quod maius; unde & *Jurisconsulti* nomen proprie est deductum. Et apud veteres Romanos idem & Consulum & Praetorum erat nomen, inde deductum, quod & consulendo, & judicando, & judicari jubendo praebant. Nec vero ad rem pertinet, utrum ipsa ad rempublicam accedat, nec ne. Nam id neque pecuniae causa faciet, quod avari est; neque honoris, quod ambitiosi; sed necessitate coactus, poenae vitandae causa duntaxat, ne malis omnia occupantibus, illis parere cogatur, quod solum boni viri. Quoniam facultas ipsa per se hanc vim habet, ut qui ea praeditus est, ea ipsa re: tum quidem sibi praesit, ut Philosophus, tum autem reipublicae, ut Jurisconsultus; tum autem sibi & reipublicae ut Sacerdos. S. Optime profecto. G. Atque haec qui-

quidem res eum ad Dei ipsius vim ac numen proximè accedat, ejusque vivum quoddam exemplar ac similitudinem in terris referat; fit ut hoc genus homines etiam Divi in sacris literis vocentur.

TITULUS XXXII.

DE PACTO IN VERVM JURISCONSULTVM

QUI EVADAT.

S. **R**ESTAT quo pacto in verum jurisconsultum quis evadat, & quænam ad eam rem requirantur, ut exponas. G. Ea autem tria sunt numero. S. Quod est *primum*? G. Ut naturam huic principi studio cognitam quis habeat. nam si quis male, inquit Plato, affectus est natura (qualis naturaliter animi habitus inest multis) tum ad illa quæ discenda sunt, tum ad mores, eosque corruptos habeat; ne Lynceus quidem, ut ejusmodi animus videat, efficere possit. Atque ut summatim dicatur, neque acumen neque memoria faciet unquam, ut qui rei ipsius qua de agitur non est cognatus, ipsam inspiciat. Principium enim in habitibus alienis sortitur. Quamobrem qui iuris alijsque quæcunque sunt pulchra non sunt apti natura atque cognati, licet alii ad alia ingeniosi simul sint & memores; rursus quicunque cognati sunt quidem sed hebetes & memoria parum validi; nunquam ad summum discendi veritatem perveniunt, vel virtutis, vel vitij. Necessè enim est ea simul perdiscere, & falsum simul & verum totius essentia. S. Quod *secundum*? G. Labor ingens & studium immensum: quod proposito statim perspicitur utrum natura quis verus jurisconsultus ac Philosophus sit, nec ne. Nam si cui ostendatur, inquit Plato, quàm magna ea res sit, quantoque studio & quantis laboribus compareretur; si verè sapientiam amat, eique naturam cognatus atque ipsius possessione dignus est, quasi qui divinus sit, viam sibi mirabilem putat esse ostensam, perque eam sibi omni conatu existimat gradiendum, aliterque facienti vivendum esse non censet. Ita que

seipsum atque etiam hujus rei ducem impensius hortatur, neque prius desinit quam vel finem omnium fuerit consecutus, vel saltem eam sibi comparaverit facultatem, per quam ipse jam sine duce ad terminum perducere valeat. Hæc igitur atque ejusmodi rationibus rem illi considerant: per universam vitam, quicquid omnino agat, ante omnia est Philosophiæ intentus, victuque quotidiano utitur, quo maxime queat ingenium & memoriam, & judicium conservare, seque sobrium præstans, contrariumque huic victum semper odio habens. At verò qui non sunt revera sapientiæ amatores, sed opinionibus duntaxat extrinsecus colorati, instar eorum qui sub sole uruntur, atque colorantur; cum audierint quot discenda sunt, quanto labore, qua quotidiani victus temperantia Philosophicis studiis necessaria; rem protinus sibi duram impossibilemque; rati, ut operam ei dent, adduci non possunt. Plerique verò sibi met persuadent, sufficienter se omnia jam audivisse, neque studio prorsus ullo ulterius indigere. S. Quod tertium? G. Ut ad bonitatem naturæ, & laborem studiorum, simul & Dei numen accedat, Musaque politica divinitus afflet: quæ res totum demum absolvit, & ad suam perfectionem adducit. Sed id, ut præclare Plato ait, verbis nullo pacto exprimi potest, quemadmodum cæteræ disciplinæ; sed ex diuturna circa ipsum consuetudine, vitæque ad ipsum conjunctione, subito tandem, quasi ab igne scintillante lumen refulgens advenit, & in anima seipsum jam alit. S. Pulcherrimè profectò. G. Et quidem uti bonitas naturæ per se infra artem est, studium autem humanum ita ut oportet institutum, in ipsa arte; ita hoc divinum supra artem est positum, & tam per se plenum & perfectum, ut neque arte humana, neque bonitate naturæ indigeat; cum sit doctrina ipsa Dei, à qua homines qui ea ita divinitus afflati & imbuti sunt à Deo docti appellantur, & sine natura & arte ipsi sibi in Deo sufficiunt. Quod secus est, si quis afflatu numinis & arte destitutus, sola naturæ bonitate ni-

titur,

titur, quod non est satis; nec etiamsi ad naturam ars sine numinis adspiratione accedat: quoniam omnis ars humana per se manca & mutila est, nisi Dei afflatu adjuvetur; nec ferè tam ea quæ artem ipsam continent, quàm quæ illam præcedunt, certa via tradi & in præcepta includi possunt. Nam quemadmodum in arte medica per facile est ostendere, quo pacto sanguis mittatur, vomitus cieatur, urina moveatur, corpus purgetur, & alia ejusmodi, quæ artem præcedunt; cæterum quando & quousque ad sanitatem in corpus inducendam id facere oportet, hoc opus, hic labor est, & supra omnia præcepta magna ex parte positum: ita & in hac scientia civili, non admodum difficile est, de doctrina, disciplina, usu; item de sacramentis, sacris, sacrificiis; adhuc de legibus, magistratibus, judicijs, & aliis ejusmodi, ad justum, hominem, legem pertinentibus, quæ omnia substantiam ipsam artis præcedunt, differere. Cæterum quando nam & quousque iis uti oporteat, ad justitiam in hominem & rem publicam inducendam, in quæ substantia ipsa artis consistit; hoc verò supra omnes ferè regulas expositum, & ab unâ Dei gratia maximâ ex parte dependet.

S. Optime sane. G. Et ideo si singulari Dei numine quis affletur, quod supra omnia est, & reliquis non indiget, ut jam dictum est, vera ratio ordinaria, qua in perfectum Jurisconsultum quis evadere possit, est, ut ad naturæ bonitatem, quæ primum omnium adesse debet, laborem studiorum, & longi temporis usum & exercitium adjungat, easque res addiscat, quas tum quilibet generaliter ad sapientem & bonum efficiendum, tum autè specialiter, ad Politicam doctrinam, veramque Jurisprudentiam percipiendam, supra diximus esse necessarias. Quibus tribus quarto loco continuæ ad Deum preces, & alia pia sanctaque exercitia accedunt: sic ut quæ naturæ plantanti, arti riganti, & exercitio olenti desunt, illæ sua divina gratia, quæ sola incrementum lat, suppleat, & ad suam perfectionem perducatur, quatenus hu-

mana natura patitur; post divinam & mixtam. S. Quopactoid
 ais? G. Etenim cum hæc sint tria, Deus creator, supra;
 homo creatus, infra; & Deus homo, medius, qui utrum-
 que conjungit: triplicem quoque Jurisprudentiam, & tres
 Jurisconsultos constituere oportet. S. Quis sic verò? G.
 Nempe unam Jurisprudentiam divinam, in Deo ipso inclu-
 sam, non alij quam uni Jurisconsulto Deo cognitam, ad quam
 omnia quæ intelligentiâ non percipimus referre debemus, &
 in ea tamquam summo lumine acquiescere. S. Audio G. Dein-
 de alteram Jurisprudentiam humanam homini inditam, qua
 res externæ humanæ ad imaginem ac similitudinem divina-
 rum diriguntur, ubi umbræ intelligentiam sæpe obscurant, uti
 in divinis lumen efficit, S. Intelligo. G. Tum tertiam mediam,
 divinam & humanam, quæ Christi est Dei & hominis, qui à Pa-
 tre luminum usq; ad imas umbras descendens, & rursus ex in-
 firmis ad summa rediens, per omnia quæcunque sunt, supra, in-
 fera, & medioxima, pervadit. Estq; solus Christus ipsa vera per-
 fecta que Jurisprudentia, nec non ipse verus perfectus que Juris-
 consultus, & item omne id quod inde promanat. S. Quo pacto
 ipsa Jurisprudentia? G. Nam est verbum Dei & veritas, quod
 juris est ac legum; & sapientia, quod prudentiæ. S. Jurisconsultus
 autem? G. Quoniam cum secundum substantiam sit Juris-
 prudentia ipsa; secundum personam utique Jurisconsultum e-
 um esse oportet. S. Ea denique quæ inde promanant? G. Quia
 cum Jurisprudentiæ & Jurisconsulti tria propria sint opera, sc-
 cris literis prodita, unum infimum executionis legis, quod le-
 gis peritorum est: alterum superius, quod legis doctorum; &
 tertium supremum rationis legis quod legislatorum: om-
 nia tria à Christo præstita fuisse in Evangelio est proditum,
 vocatque eum nominatim Jacobus legislatorem no-
 strum. In quo uno omnia quæ hæcenus dicta
 sunt concluduntur.

F I N I S.

NTIA

erfalis Philo-
a,omnis

δεξιόν

LLERI

Sonstiges

zu groß

Überflüssiger Auftrag

entliehen

zu dick

mehrbändig

nicht am Fach

ungeeignet

Korrektur zurückgestellt

gedruckt: 2011-10-20

(von 1000 Seiten)

541

mana natura patitur; post divinam & mixtam. S. Quo pacto id ais? G. Etenim cum hæc sint tria, Deus creator, supra; homo creatus, infra; & Deus homo, medius, qui utrumque conjungit: triplicem quoque Jurisprudentiam, & tres Jurisconsultos constituere oportet. S. Qui sic verò? G. Nempe unam Jurisprudentiam divinam, in Deo ipso inclusam, non alij quam uni Jurisconsulto Deo-cognitam, ad quam omnia quæ intelligentiâ non percipimus referre debemus, & in ea tamquam summo lumine acquiescere. S. Audio G. Deinde alteram Jurisprudentiam humanam homini inditam, quæ res externæ humanæ ad imaginem ac similitudinem divinarum diriguntur, ubi umbræ intelligentiam sæpe obscurant, uti in divinis lumen efficit, S. Intellego. G. Tum tertiam mediam, divinam & humanam, quæ Christi est Dei & hominis, qui à Patre luminum usq; ad imas umbras descendens, & rursus ex infimis ad summa rediens, per omnia quæcunque sunt, supra, infera, & medioxima, pervadit. Estq; solus Christus ipsa vera perfecta que Jurisprudentia, nec non ipse verus perfectus que Jurisconsultus, & item omne id quod inde promanat. S. Quo pacto ipsa Jurisprudentia? G. Nam est verbum Dei & veritas, quod juris est ac legum; & sapientia, quod prudentiæ. S. Jurisconsultus autem? G. Quoniam cum secundum substantiam sit Jurisprudentia ipsa; secundum personam utique Jurisconsultum eum esse oportet, S. Ea denique quæ inde promanant? G. Quia cum Jurisprudentiæ & Jurisconsulti tria propria sint opera, scilicet literis prodita, unum infimum executionis legis, quod legis peritorum est: alterum superius, quod legis doctorum; & tertium supremum rationis legis quod legislatorum: omnia tria à Christo præstita fuisse in Evangelio est proditum, vocatque eum nominatim Jacobus legislatorem nostrum. In quo uno omnia quæ hætenus dicta sunt concluduntur.

F I N I S.